

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

pres spec
Jens

P. JENSEN

ERINDRINGER

THORSHAVN MCMXXXIX

P. JENSEN

ERINDRINGER

THORSHAVN

A/S „Færø Amtstidende“s Bogtrykkeri.

1939

FORORD

Naar jeg har nedskrevet mine Erindringer, er det ikke fordi jeg mener, at mine Oplevelser er mere bemærkelsesværdige, end hvad de fleste Mennesker oplever, der i et langt Liv har haft Arbejdslyst og gode Arbejdsvilkaar.

Naar jeg alligevel har nedskrevet disse, er det vel for en Del, at naar man bliver ældre, lever man ofte i Fortiden, og som bekendt, hvad Hjertet er fuldt af, løber Munden over med. Ved forskellige Lejligheder har jeg fortalt noget af det, De vil finde i Skriftet. Paa den Maade gik det til, at nogle af mine Venner spurgte, om jeg ikke havde tænkt paa at skrive mine Erindringer ned. Endelig kom der fra en hel anden Side Opfordring til mig om at skrive min Biografi. Nu er det altsaa sket.

Jeg skal yderligere føje til, at jeg i Tidens Løb har haft med en Del Sager at gøre. Af de betydningsfuldeste har jeg forsøgt at give en sammentrængt Redegørelse.

For at samle alt under et, har jeg taget enkelte Ting med, der før har været trykt som Bladartikler eller i Jubilæumsskrifter.

Skriftet vil ikke udkomme i Boghandelen, men kun blive sendt som en Erindring fra mig til min Familie, Venner og Bekendte.

P. JENSEN

I.

JEG ER FØDT I KNARDRUP I FREDERIKSBORG AMT den 20. April 1865. Min Fader, Jens Eliassen, var Husmand, og tjente indtil mit 7ende Aar paa en Gaard i Landsbyen Bringe tæt ved Jonstrup Seminarium; han havde tjent der i 20 Aar og hans faste Løn var 10 Rdl. om Aaret. Min Moder, Kirsten Eliassen født Jørgensen, syede Linnedsyning for Folk og ved Gilder blev hun en Del benyttet som Kogekone.

I 1872 købte min Fader sine Forældres Ejendom, som dengang ejedes af min Onkel Lars Eliassen. Ejendommen var et saakaldt Afbyggersted med et Tilliggende af 7 Tdr. Land simpel Jord, hvoraf store Dele var Sandjord. Om Foraaret naar Solen rigtigt begyndte at faa Magt, sved den al Plantevækst bort, saa Græs eller Sæd stod som tørre Pinde igen og fortalte om Jordens Goldhed. Fader var imidlertid efter Dattidens Forhold en meget dygtig Landmand. Et af hans Mundheld var, at „Jorden er aldrig saa gold, at den ikke kan give Udbytte, naar den faar Regn hveranden Dag og Møg hver Mandag“; at det ikke bare var Mundsvæjr for ham, men at han forstod hvilken Betydning Gødningen havde for Jorden, vistes bedst ved, at da han 38 Aar efter døde, efterlod han Ejendommens Jord i en saadan gennemgødet Tilstand, at de før saa golde Pletter i Udbytte kunde staa Maal med Egnens bedste Jorder. Fader kom i stor Gæld ved denne Ejendomshandel. Det var i den dyreste Tid, han havde købt. Foruden Købesummen 7000 Kr. paahvilede der Ejendommen et saakaldt Undertag til hans gamle Forældre paa 200 Kr.

om Aaret og fri Bolig, saa længe de levede. Mange mente, at Fader havde forkøbt sig og ansaa det for at være umuligt for ham at svare hver sit. Denne Folkesnak fik ænere ubehagelige Følger for ham. Foreløbig tog han fat med godt Mod; det var i April, han overtog Ejendommen, altsaa midt i Foraarsstravlheden, og der var nok at tage fat i. Jorden var slet ikke rørt, den skulde tilsaas og navnlig lagde Fader en efter Datidens Forhold stor Mængde Kartofler, der siden skulde blive hans Redning.

For mig, der dengang ikke var fyldt 7 Aar, var det en stor Forandring. Saa længe Fader var ude at tjene og kun kom hjem hver Lørdagaften og ofte gik igen Søndagaften, var jeg saa godt som udelukkende blevet opdraget af Moder og vistnok en Del forkælet og pibende. Jeg var ikke begyndt at gaa i Skole, saa jeg fik Lov at sove om Morgenens saa længe, jeg vilde, og det var vistnok længe. Nu fik Piben en anden Lyd. Fader var Morgenmand, stod op Kl. 4 om Morgenens, og saa maatte vi ud af Fjerene allesammen. Han havde Brug for alle Hænder, selv om de var aldrig saa smaa. I den første Tid havde det jo Nyhedens Interesse, det værste var at komme op af Sengen. Endskønt jeg kun var lille og spinkel, og altsaa lige fyldt 7 Aar, staa dette og de følgende Aar for mig som de strængeste Arbejdsaar i mit Liv. Den Tid, der satte sit stærkeste Præg paa disse Barneaar, var, naar vi arbejdede i Tørvemosen. Det var hver Sommer fra Slutningen af Maj til Slutningen af Juli. København blev i tidligere Tid væsentlig forsynet med Tørv og Brænde fra Nordsjælland, og paa min Fødeegn blev der fremstillet en Mængde Tørv, men paa den Tid jeg omtaler, var der ved at foregaa en Forandring. Kul og Kokes fortrængte Tørvene om Vinteren og Gassen om Sommeren. Tørvene blev mere og mere vanskelige at afsætte, men dog gik der endnu en Snes Aar, inden de helt bukkede under. Naar det tog saa lang Tid, endskønt det nye Brændsel var baade billigere og nemmere, navnlig Gasapparaterne, skyldtes det for en Del lidt gammeldags Konservatisme hos mange af Husmødrene. Nogle kunde ikke lide Kullene, fordi de svinede Gardinerne til, og atter andre vilde ikke bruge Gas,

fordi den ødelagde Potteplanterne; men den væsentlige Grund var nok den, at ikke alle Kakkellovne og Komfurer kunde brænde Kul eller Kokes, og i mange Huse var der endnu ikke indlagt Gas. Fader havde i de 30 Aar, han tjente i Bringe, kørt med Tørv til København, og havde naturligvis derigennem en Del faste Kunder, og disse fulgte ham, nu han var blevet sin egen Mand. Denne Side af Sagen var nogenlunde i Orden, men Tørvene skulde jo laves, og der var ikke Raad til at holde fremmed Hjælp, men min Fader mente, at han nok skulde klare Arbejdet, og fra Slutningen af Maj til Slutningen af Juli var han og jeg oppe hver Morgen Kl. 3. Naar vore Naboer kom i Marken, havde vi gjort flere Timers Arbejde; men for en Dreng paa 7 Aar, der ovenikøbet var godt forkælet, var det en drøj Omgang, og jeg har da ogsaa fældet mange Taarer, naar jeg fortumlet af Søvn blev trukket ud af Sengen, og en Omgang Klø faldt der jo ogsaa af engang imellem, — men vant til at arbejde blev jeg, og det er en god Arv at tage med sig ud i Livet.

Om Efteraaret, som min Fader havde overtaget sin lille Ejendom, fik jeg den første Forstaaelse af Livets Alvor. Min Onkel, som Fader havde købt sin lille Ejendom af, havde godt et Par Tusinde Kroner staaende i Ejendommen, og da Folk, som før sagt, mente at Fader havde forkøbt sig, blev Onkel bange for, at der ikke var Sikkerhed for Pengene og sagde dem op til Udbetaling til December Termin samme Aar, som Fader havde overtaget Ejendommen i April. Den Dag Stævningsmændene kom, var Fader i Marken. Jeg blev sendt ud efter ham, og det staar endnu for mig i min Erindring, hvorledes Fader sank sammen, da han erfarede, at det virkelig var sandt, og han troede selv, at han kom til at gaa fra sit Hjem, for at opnaa et Laan af den Størrelse i et Pengeinstitut mod 3die Prioritet var der ikke Tale om. Det gik dog ikke saa slemt. En anden Onkel, der var Hestehandler, lovede Fader, at han kunde faa Pengene hos ham. Men nu vidste Fader, hvad Tørv og Kartofler var værd. Det Efteraar kørte han fire—fem Gange om Ugen til København med saa store Læs, som Hesten kunde trække. Det gik Skridt for Skridt; han tog hjemmefra Kl. 11 om Aftenen, naaede Køben-

havn Kl. 4 eller 5 om Morgenen, saa fik Hesten en Spand Vand og en Mulepose med Foder, og Fader spiste sin medbragte Mad. Under Tiden fik han en Kop Kaffe, hvor han leverede Tørvene, og det kunde ogsaa ske, at han købte en, men i de fleste Tilfælde brugte han ikke en Øre. Naar Tørv og Kartofler var læsset af, kørte Fader hen til en eller anden Vognmand, hvor han læssede Gødning paa Vognen, og saa gik det hjem igen i samme Gangart som ud. Kl. 3 til 4 Eftermiddag var han hjemme. Skulde han til København Dagen efter, skulde Gødningen læsses af og Tørv og Kartofler læsses paa igen, og der var jo meget andet Arbejde, der skulde besørges; men det var en Regel, som ogsaa blev overholdt, da jeg nogle Aar efter afløste Fader med at køre til København med Tørv, at saa snart vi havde spist, gik vi i Arbejde, til Dagen var endt. Søvnens maatte tages paa Tørvelæsset om Natten. Det var en stræng Tid, men det bragte i Aarenes Løb Velstand til Hjemmet. Der blev aldrig taget fremmed Hjælp til noget Arbejde udover det rent haandværksmæssige som Smed og Hjulmand. Saalænge Tørve-mosetiden varede, var det blevet ordnet saaledes med Skole-læreren, at jeg fik fri fra Skolen. Til Gengæld skulde jeg gaa i Skole hver Dag hele Vinteren igennem. Dog havde de første Par Aar af min Skoletid ingen Interesse for mig.

Det, der staar mest levende for mig fra den Tid, var min Bedstefader Elias Jensen og en anden gammel Aftægtsmand, vor Nabo Jens Jensen. Begge holdt de meget af en Snaps, men medens Fader, da han overtog Ejendommen, og det var blevet aftalt, at Bedstefader og Bedstemoder skulde spise ved vort Bord, havde sagt til Bedstefader, at Brændevinsflasken stod altid paa Bænken ved Bordenden, og hvis han vilde have sig en Snaps, saa skulde han blot gaa ind og tage sig en, saa blev Flasken altid gemt for Jens Jensen. Naar saa Jens Jensen kom ned og besøgte Bedstefader, — det faldt næsten altid paa, naar Fader og Moder var i Marken, — saa listede de to gamle sig ind til Brændevinsflasken, og det skete engang imellem, at de tog lidt flere end de godt kunde taale.

Naar jeg ved saadanne Lejligheder var hjemme, var jeg

ofte inde hos dem. Jens Jensen vilde da gerne have, at jeg skulde tage en lille halv Snaps med. Heldigvis havde jeg dog saa megen Forstand, at jeg bestemt sagde nej. Den gamle Jens sagde, det var meget forkert, fordi enhver havde nu sit Kvantum Brændevin at skulle have drukket, og hvis jeg ikke begyndte i Tide, saa kom jeg til at drikke saa styrtende meget, naar jeg blev ældre. Derpaa fortalte han om den og den, der først begyndte at drikke, da de var over 40 Aar, og saa havde de drukket sig ihjel i Løbet af nogle faa Aar.

Det kunde ogsaa ske, at de kunde berette om Begivenheder fra deres Ungdom; min Bedstefader fortalte saaledes, at engang i Pengekrisens Tid skulde hans Fader købe en Skæppe Salt hjem til en Mand der i Byen, men hans Fader havde glemt Pengene, en hel Posefuld, hjemme, saa Bedstefader maatte afsted med dem, og paa sine bare Ben løb han de $3\frac{1}{2}$ Mil til København.

En anden Gang fortalte han, at han, som Dreng, lige konfirmeret, var paa Vej til København med Tørv. Vejen var saa smal, at der ikke var Tale om at køre forbi hverandre, og som de nærmede sig København, blev det en lang tæt Række Vogne, den ene lige efter den anden. Kom en Vogn ud af Rækken, var det ikke til at komme ind igen før hele Rækken var forbi, og det kunde vare længe, for det gik kun Fod for Fod. Bedstefader var altsaa i Rækken, men et Stykke fremme var der en Mand, som var kommen ud. Da han nu ser en Dreng paa en af Vognene, tager han sin Hest ved Hovedet med den ene Haand, og med den anden tvang han Bedstefaders Hest og Køretøj ud af Rækken. Drengen kunde jo ingen Modstand gøre og gav sig til at græde. En Mand paa en af de efterfølgende Vogne syntes imidlertid, at det var Synd for Drengen; han sprang af Vognen, gik hen og greb den anden i Kraven og huggede hans Hoved flere Gange ned mod Vognhjulet, saa Blodet sprøjtede af ham. Man havde naturligvis standset Vognene for at se paa Slagsmaalet. Da den angrebne faldt sammen som en Klud, blev hans Køretøj trukket ud af Rækken igen, og Bedstefader slap atter ind.

Efterhaanden som jeg blev lidt ældre, vandt Skolen Tiltrækning hos mig. Det var jo en Forandring fra det haarde Arbejde, som jeg ustandselig blev holdt til, — i hvert Fald naar Fader var hjemme. Om Sommeren havde vi Tørvene, om Efteraaret skulde jeg vogte Kørne, og var der om Vinteren ikke andet for mig at bestille, blev jeg sat til at strigle og børste Kørne, og det var et Evighedsarbejde, som jeg altid blev jaget tilbage til. De kunde aldrig blive børstede tilstrækkeligt nok. Nej, saa var det anderledes i Skolen. Det var som en Hvile for mig.

Da jeg havde lært at læse og regne, vaagnede Ærgerigheden i mig. Jeg vilde gerne være den bedste. Navnlig Regning gik jeg saa ivrigt op i, at jeg ofte i Frikvarteret blev siddende inde og regnede Opgaver i Stedet for at gaa ud at lege med mine Kammerater. Det, der kedede mig mest, var naar jeg om Vinteren — da jeg gik hver Dag i Skole — 2 Gange om Ugen var sammen med de smaa, det vil sige dem under 10 Aar. Jeg selv var for Arbejdets Skyld, allerede kommet op blandt de store, da jeg var 9 Aar, men naar jeg nu kom imellem de smaa, blev jeg sat til at være Bihjælper. Jeg fik fire af de mindste og maatte sætte mig ned paa en af de bagerste Bænke med dem for at lære dem at kende Tal. Det er det værste Arbejde, jeg har kendt, værre end at strigle Køer, for det fik aldrig Ende. Ligesom jeg troede, at nu kendte de Tallene, og jeg begyndte at springe med dem, saa kunde de alligevel ikke. I Raseri kneb jeg dem eller trak dem i Ørene, men jeg turde af Frygt for Skolelæreren dog ikke gøre det, saa de kom til at græde. Naar jeg undtager min Lede ved at være Bihjælper for de mindste Børn, var Skolen ellers blevet mit kæreste Opholdssted. Min Videbegærlighed og min Læselyst var umættelig. Maaske laa det i, at det var meget vanskeligt at faa disse Lyster tilfredsstillet. I Hjemmet fandtes der ikke en Bog udover vore Skolebøger, der bestod af Balslevs Lærebog, den lille Katekismus og en Salmebog; jo min Bedstemoder havde en Andagtsbog. I den fik jeg Lov at læse højt for hende og Bedstefader om Aftenen. Skolen var omtrent ligesaa godt forsynet. Vi havde Matzens Læsebog og Bejer-

holms Regnebog, dermed var vi færdig. Det var jo ikke overvældende, og jeg tror da heller ikke, at jeg var 10 Aar, da jeg kunde Matzen udenad.

Jeg har vel været paa den Alder, da jeg fik fat i en Bog, der forslog noget. Det var en gammel Bibel, en vældig stor en uden Bind. At jeg blev den lykkelige Ejermand af den, gik saaledes til: Jeg havde gaaet nogle Ærinder for Læren, og han vilde da give mig en 25 Øre, men jeg tog Mod til mig, og spurgte om jeg ikke i Stedet for maatte faa en af de gamle kasserede Bøger, der laa oppe paa Skoleloftet. Jo det maatte jeg da gerne. Jeg gik derop og valgte naturligvis den største, altsaa Bibelen. Den var saa stor og saa vægtig, at jeg knapt kunde bære den hjem.

Da jeg kom hjem med den, viste der sig mange Genordigheder. Vi havde kun en Stue. I den sov, spiste og opholdt vi os. Den var ganske vist temmelig stor, men vi var ogsaa 7 dengaag, nemlig Fader og Moder og 5 Børn, hvoraf jeg var den næstældste. Desuden var der ogsaa Møbler i Stuen som f. Eks. den store Seng med Omhæng for, hvor Fader og Moder og den næstmindste laa, en laa i Vuggen, og jeg og to Søskende laa i Slagbænken. Desuden var der det store Bord, vi spiste ved, en Bænk langs Vinduet, hvor Bordet stod op ad, og en lille Tværbænk for Bordenden, hvor Fader havde sin Plads og hvor Brændevinsflasken og Glas stod. Det blev betragtet overalt paa min Hjemegn den Gang, at man ikke kunde spise sin tørre Mad uden en eller flere Snapse til. Men foruden disse meget nødvendige Møbler, var der nogle Træstole, et Klædeskab, en mægtig stor Kakkellovn og en vældig stor Kat, der hed Mathis. Ja, den sidste var jo intet Møbel, men Plads fik den, for Fader holdt sin Haand over den, for han paastod at Mathis tog Rotter.

Saadan saa mit Hjem ud dengang. Der var ikke megen ledig Plads i Stuen, og da jeg kom hjem med min store Bibel sagde Moder straks: „Hvad skal du med den?“ Jeg fik den dog anbragt i en Krog, for i Bordskuffen, hvor Balslevs Lærebog laa mellem Skeer og Knive, kunde den selvsagt ikke komme. Men da mine mindre Søskende ogsaa

vilde læse med paa deres Maade, blev der Jammer og Graad, og Enden paa det hele blev, at min Bibel blev smidt ud i Loen, hvor jeg saa læste i den i min Fritid. Da Køerne blev slupne løse om Efteraaret, og jeg skulde vogte dem, tog jeg den altid med i Marken. Der, i en selvlavet Vogterhytte, under en gammel Frakke gemte jeg den om Natten, og naar det regnede altfor stærkt. Ellers læste jeg i den baade tidlig og silde. Hvor nød jeg ikke Fortællingerne om Josef og hans Brødre, om hvorledes Moses fører Israliterne ud i Ørkenen og andre Fortællinger. Jeg maa dog med Skam tilstaa, at det mest var det gamle Testamente, som jeg læste Gang paa Gang, der satte min Fantasi i Bevægelse. Til sidst kunde jeg den udenad paa mine Fingre.

Dette tilligemed min Lyst til at gaa i Skole, og min gode Hukommelse i hele taget, gjorde, at der gik en Snak om mig, som særlig opvakt, og det kunde ikke undgaas, at jeg fik det at vide, hvad jeg aabenbart ikke havde bare godt af, for da jeg kom op imod Komfirmationsalderen, troede jeg, at jeg var en vældig klog Knægt, og det førte til, at jeg absolut vilde paa Seminariet for at læse til Lærer, hvad Fader ikke havde Raad til. Det kostede mig mange sure Timer, inden jeg blev fortrolig med, at jeg skulde blive hjemme og hjælpe Fader, foreløbig i hvert Fald. Den eneste Trøst, jeg fandt, var at jeg fik en hel Del Bøger til Laans. Af Provst Svartsbrem, der konfirmerede mig, fik jeg saaledes en Del Bøger til Laans fra Foreningen til Folkeoplysningens Fremme. Af min Lærer laante jeg Fr. Barfoeds store Danmarks Historie, andre Steder laante jeg Ingemanns Romaner og mange andre, deriblandt en hel Bunke af de allerværste Knaldromaner. Men alt blev læst med umættelig Begærlighed i den korte Fritid, der blev levnet mig fra det daglige Arbejde.

Foruden al den Læsning gik jeg et Par Vintre, to Gange om Ugen, i Aftenskole, og fik yderligere Undervisning i Matematik af min gamle Skolelærer. Jeg gik nemlig stadig og drømte om, at komme paa et Seminarium. Mine Forældre kom en Del sammen med en Gaardejer, der havde en Søn, som de selv syntes var for tilbageholden, og derfor

gerne vilde have ham ud at se sig lidt om, men de mente ikke, at de turde sende ham ud alene. De talte derfor med mine Forældre, om jeg ikke skulde paa en Højskole, for saa vilde de gerne have deres Ole med, og hvad jeg vist næppe ellers havde faaet Lov til, det fik jeg nu. Det blev bestemt, at vi i den følgende Vinter skulde tage paa Karise Højskole. Forstander Knudsen havde nemlig i kort Tid haft en Friskole midt mellem Gandløse og Knardrup, og der var en hel Del, som var glade for hans Virksomhed der, men dog ikke tilstrækkelig mange til at Skolen kunde bære sig; derfor var det, han rejste til Karise. En af dem, der havde været glad for Knudsen, var altsaa Oles Moder, og derfor skulde vi til Karise.

Jeg var himmelhenrykt. Naar jeg bare kunde komme af Sted, var det mig lige meget hvor. Da jeg skulde udfylde Statstilskudsskemaet, gik jeg ned til min stadige Ven, Skolelæreren, og bad ham hjælpe mig. Men da han hørte, at jeg skulde paa Karise, fraraadede han mig paa det bestemteste. Saavidt jeg ved, havde han og Knudsen, medens den sidste var Friskolelærer i Gandløse, haft et kraftigt Sammenstød, og det kunde nok ingen af dem glemme. I hvert Fald fik det for mit Vedkommende det Resultat, at jeg satte Tune paa Ansøgningen og var dermed bunden til denne Skole.

For Ole blev Resultatet det, at han slet ikke kom paa Højskole. Naar han ikke kunde komme paa Karise sammen med mig, skulde han blive hjemme.

Naturligvis var jeg vældig spændt paa, hvad dette Ophold vilde bringe mig, men naar jeg undtager Indledningsforedraget, der blev holdt af Landstingsmand Termansen, blev den første Tid en Skuffelse for mig. Der var den Gang to Afdelinger paa Tune, en Højskole og en Landbrugsskole. Landbrugsafdelingen var langt den største, ligesom den vel nok ogsaa havde størst Interesse hos de fleste af Lærerne. Jeg følte det i hvert Fald omtrent, som da jeg i Børneskolen gik mellem de smaa. Vi saa op til dem paa Landbrugsskolen som de store. Jeg var paa Højskoleafdelingen, altsaa mellem de smaa. Dertil kom, at Undervisningen var saa vidt forskellig fra den; jeg var vant til fra Skolen; Lektielesning og Op-

gaveløsning. Yderligere indtraf det Uheld, at Forstander Svendsen blev syg umiddelbart efter, at Skolen blev aabnet. Den af Lærerne, vi derefter fik mest at gøre med, var Lodal. Han havde gerne den første Time med os. Han talte om Menneskelivet, idet han gik ud fra Begyndelsen af Bjørnsøns Fortælling „Arne“, hvor Enen siger til Lyngen: „lad os klæde Fjældet“. Lodal havde gode Tanker, men som Taler var han tør og hans Sygdom (Lungeblødning) gjorde, at han maatte dæmpe sit Organ. Naar dertil kommer, at han talte over dette Emne i en lang Række Foredrag, er det ikke underligt, at jeg slet ikke kunde faa fat i Traaden paa dem. Jeg havde den bedste Vilje, og jeg skammede mig over mig selv. Da jeg en Dag gik en Tur med en Kammerat, betroede jeg mig til ham. Han mente nu nok, at det var godt, men han syntes, at jeg skulde tale med Lodal selv om Sagen. Samme Aften gik jeg saa ned til Lodal, og hvad jeg ikke havde forstaaet, da han stod og talte, det forstod jeg nu, da vi fik en alvorlig Samtale.

Jeg var ikke fyldt 17 Aar den Gang og Lodal, antager jeg, var oppe i de 40, men fra den Dag af blev der knyttet et varmt Venskabsbaand mellem os to. Af de Lærere, jeg har haft, er han den, der har haft den største Indflydelse paa min Udvikling. Lodal raadede mig til at tage et Kursus paa Askov, naar jeg var færdig med Tune. Et Raad jeg ogsaa fulgte. En anden af mine Lærere, som jeg sluttede mig nær til, var Otto Christensen, et Venskab der holdt til hans Død. Efter et 5 Maaneders Kursus rejste jeg fra Tune.

Hvis nogen havde spurgt mig, hvad jeg havde lært i den Tid, og det var der for Resten flere, der gjorde, var det ikke meget, jeg kunde pege paa. Regning og Tegning var vel nok de praktiske Resultater, for skønt Højskolen altid holdt Modersmaalet frem som noget af det bedste, vi ejer, maa jeg sige, at der blev gjort meget lidt, for at vi kunde lære at behandle det. Dette gælder baade Tune og Askov. Jeg har f. Eks. aldrig lært at skrive en blot nogenlunde fejlfri Stil.

Var Udbyttet derfor tilsyneladende tyndt, var der dog i det 5 Maaneders Kursus paa Tune vokset noget nyt frem i

min aandelige Bevidsthed, noget som det er vanskeligt at gøre Rede for, men som jeg i hvert Fald nu efter saa mange Aars Forløb kan se, har haft en betydelig Indflydelse paa min fremtidige Udvikling.

Om Efteraaret rejste jeg til Askov, to Dage før var Christiansborg Slot brændt. Det var en urolig og bevæget Tid. Schrøder gav Udtryk for dette i sit Velkomst-Foredrag til Eleverne, idet han gik ud fra Grundtvigs Digt „O Danmark se med Suk og Graad paa Borgens sunkne Bue, det var Dit gamle Christiansborg, som her gik op i Lue“. Han udviklede videre, hvorledes der hver Gang, efter at en Kongeborg var brændt, var fulgt andre nationale Ulykker i dens Fodspor. For saa vidt udeblev det jo heller ikke denne Gang, idet den uheldige politiske Strid udviklede sig. Kort Tid efter fik vi Gendarm Provisoriet, Københavns Befæstning blev ligeledes paabegyndt, og Berg blev fængslet og dømt, altsammen Begivenheder, der maatte sætte Sindene i Bevægelse, særlig hos Ungdommen.

Askov var ellers vidt forskellig fra Tune. For det første var de fleste af Eleverne ældre. Jeg, der var 18 Aar, var en af de alleryngste, der var flere, der var over 30 Aar. I den Alder har de fleste jo allerede valgt sig en Livsbane, og naar de tager paa Skole, er det for at supplere deres Viden eller uddanne sig i en bestemt Retning. Med andre Ord, det bliver Daad og ikke Drøm, der bliver Særkendet i deres Væremåde. Dernæst var der saa mange Foredrag og Undervisningstimer, at det var umuligt at tage Del i dem alle, alene af den Grund, at der ofte var tre forskellige Fag i samme Time. Det var altsaa nødvendigt at begrænse sig. Der var tillige en stor Stab af dygtige Lærere knyttet til Askov, Schrøder, Nutzhorn, la Cour, Begtrup, Jacob Knudsen, Poul Bjerre og Frederik Hansen. Alle har de gennem Tale og Skrift gjort sig fortjent af det danske Folk, hvis ypperlige Sønner de har været. Af senere bekendte Mænd, der var Elever samme Aar som jeg, var den senere Minister Jacob Appel, den norske Digter Per Sivle, Redaktørerne Hans Appel og Hans Hansen Høje og sandsynligvis mange flere, hvis Livsgerning jeg ikke har haft Lejlighed til

at følge. Vi lever jo i Navneforandringens Tid, saa igennem Bladene kan man ikke altid se, hvem der er hvem.

Jeg havde valgt Matematik og Historie som mine særlige Fag, samt den Time om Dagen, der var i Dansk og Retskrivning. Til det sidste var vi delt i to Hold, nemlig Begtrups og Jacob Knudsens. Jeg kom med i det sidste, som vistnok var det ringeste, og jeg fik da heller ikke meget Udbytte af hans Undervisning. I det hele taget var der noget drømmende og fjernt over Jacob Knudsen den Gang. Han var ikke særlig populær paa Askov; han fik vidst nærmest Skyld for at være doven. Jeg kan saaledes huske, at en Gang sendte han Bud hen paa Skolen, at han ikke kunde tage sin Time den Dag, fordi han havde sovet daarligt om Natten. Fru Schrøder sagde da temmelig hvast, at det kunde en af de ældre Lærer ikke tillade sig. Engang mødte han tre Dage i Træk ubarberet paa Skolen. Som han stod og talte, lod han sin Haand glide over Hagen, og saa sagde han ganske umotiveret: „Jeg har skam ikke barberet mig tre Dage i Træk, nu bliver jeg nødt til at lade Skægget staa.“ Og virkelig lagde han sig Fuldskæg til.

At Schrøder var en betydelig Person, var noget vi alle vidste, og vi saa op til ham med Ærbødighed. Jeg for mit Vedkommende ogsaa med en vis Angst. Da jeg det første Aar rejste fra Skolen, var mine Penge sluppet op. Jeg gik saa noget tøvende ind til Forstanderen for at bede om Henstand. Da jeg kom ind, for han op fra sit Skrivebord og sagde: „Hvad vil De?“ Jeg, der i Forvejen ikke var videre glad for mit Ærinde, tabte Traaden og fik lige fremstammet, at jeg ingen Penge havde til at betale Skolen med. „Hvad vil De saa her?“ lød Svaret. Atter fik jeg frem, at jeg vilde bede om Henstand. Den fik jeg beredvillig, og nu spurgte han mig om mine Fremtidsplaner, som jeg fortalte ham, hvorefter jeg skyndsomt forlod ham.

Jeg har et andet Minde om ham af en helt anden Art. Schrøder havde Time lige før Middag. En Dag, da den første Sne var faldet, sagde han til Slut: „Jeg ved jo godt, at naar I kommer ud, skal I dænge hverandre til med Sne. Det har I saamænd heller ingen Skade af, men jeg beder jer forlægge

Kamppladsen udenfor Gaarden, da det ellers kan gaa ud over Ruderne," og derefter gav han os fri. Vi stormede ud i Gaarden, og naturligvis var der nogen, som ikke kunde nære sig trods Advarslen. Paa nært Hold fik en stukket en Snebold lige i Nakken. Da han rask vender sig, ser han Synderen flygte. I en Fart slynger han en Snebold efter ham, men denne bukker sig, og Bolden suser videre lige forbi Forstanderens Kind og ind gennem Spisestuevinduet. At Schrøder blev vred, kan ingen fortænke ham i. Han for hen imod Synderen: „Havde jeg ikke forbudt det? Nu gaar De straks hen og faar sat en ny Rude i!“ Ja vel, og dermed gik han hen og tog Vinduet af. Vi følte os alle lidt trykket, men snart var det glemt, og da vi Kl. 4 igen skulde have Schrøder til Foredrag, var der vist ingen, der mere tænkte paa den Begivenhed. Da vi allesammen var samlede i Foredragssalen, gik Schrøder hen og gav Eleven en Undskyldning, fordi han var blevet hidsig. Denne lille Begivenhed gjorde et større Indtryk paa mig end mange af hans Foredrag. I Grunden var Schrøder vist ikke saa lidt at en Aandsaristokrat, hvad for øvrigt mange af vore udmærkede Højskolemænd er trods al deres Folkelighed.

Poul la Cour var Schrøders absolutte Modsætning. Hans Maade at møde Eleverne paa var saadan, at man følte, at man trygt kunde betro sig til ham i hvilket som helst af Livets Forhold. Desuden var han en ualmindelig dygtig Lærer. Han havde det ikke videre taknemmelige Hverv, paa 7 Maaneder med en Times Undervisning om Dagen at gennemgaa Aritmetik og Algebra med en Flok Elever, hvoraf mange ikke kendte et Suk til Matematik. Naturligvis faldt der en Del af paa Vejen, men andre hang i, og kom de saa igen et andet Aar paa Skolen, gik det fint. Naar han havde forklaret os en vanskelig Sætning, kunde han vende sig om imod os og spørge: „Har I nu ogsaa forstået det allesammen.“ Naturligvis lød der et „jo“, selv om det ikke stod alle helt klart. Saa kunde han lade sit Blik glide hen over Rækkerne og standse ved en af os: „De forstod det vist ikke, vel kom her hen.“ Og oppe ved den sorte Tavle fremstillede la

Cour det hele saa indlysende, som at to og to er fire, men om det holdt sig i det lange Løb, er vel tvivlsomt.

Paa Askov Højskole var der mange Sønderjyder. Skolen var jo blevet oprettet af Floor som et Værn for det danske Sprog mod Tyskheden, og var den Gang beliggende i Rødding. I 1886 maatte den flyttes over paa den anden Side Grænsen til den lille By Askov, men de to Lærere Schrøder og Nutzhorn flyttede jo med, og Skolen var stadig Samlingsstedet for det danske Aandsliv i Sønderjylland. Ofte blev der talt om Kampen for at bevare Danskheden dernede baade ved Møder, Foredrag og Eleverne imellem. Intet Under at jeg derfor fik Lyst til at se og lære Forholdene at kende paa nærmere Hold.

Da det var min Agt at gennemgaa et Skoleaar til paa Askov, passede det godt for mig, om jeg kunde faa mig en Plads i Sønderjylland i Mellemtiden fra 1. Maj til 3. Oktober, da Skolen begyndte igen. Jeg søgte og fik Plads hos Gaardejer Jakob Jakobsen i Hjerting ved Rødding. Det blev fem lærerige Maaneder dernede. Først og fremmest lærte jeg at være dansk og sætte Pris derpaa. Man skal ud og se en saadan daglig Kamp imod Magthaverne, før det rigtigt gaar op for en, hvad det betyder. Tyskerne ikke alene regerede de danske Sønderjyder med haard Haand, men de drillede og plagede Befolkningen, omtrent som en Flok Skoledrenge kan plage en svagere Kammerat. I de Aar levede der mange unge sønderjydske Optanter i Danmark, medens de gamle Forældre sad paa deres Gaarde under Tyskernes Herredømme. Naar nu en eller anden Familiefest eller Julen nærmede sig, saa forsøgte de unge at liste sig ned over Kongeaaen for at være sammen med sine Kære nogle Timer, men de tyske Gendarmer fik næsten altid Underretning. Var det f. Eks. til Jul, saa fik den Unge godt nok Lov at komme hjem, men som de sad ved Nadveren Juleaften, kunde det ske, at en Gendarm traadte ind, anholdt Optanten og førte ham til Arresten, hvor han saa fik Lov at sidde til tredie Juledag, inden han blev ført til et kortere Forhør og dernæst blev stillet foran en Gendarm til Hest, der med ladt Karabin skulde ledsage den anholdte over Grænsen.

Det er ogsaa sket, at en Søn, der havde vovet sig over Grænsen for at følge sin Fader eller Moder til Graven, er blevet anholdt, medens hele Følget var samlet om Graven. Men ikke alene Optanterne søgte man at faa Ram paa, ogsaa den hjemmевærende dansksindede Befolkning var udsat for smaalig Forfølgelse. En Begivenhed, jeg hørte om, da jeg var der nede, fandt netop Sted i Hjerting.

En ung Mand, der havde aftjent sin Værnepligt i Tyskland, skulde som alle, der havde været tyske Soldater i Sønderjylland, med et temmeligt kort Mellemrum personligt fremstille sig paa Politikontoret, for at hans Tilstedeværelse kunde konstateres. Den unge Mand skulde have Bryllup. Nogle Dage før dette skulde han fremstille sig paa Kontoret, men i Travlheden glemte han Dagen. Tyskerne lod som ingenting. Der skulde være stort Bryllup, og Forholdene var jo ikke større, end at alle, ogsaa Øvrigheden, vidste Besked dermed. Alt gik sin travle Gang; Brudeparret var kommet hjem fra Kirken, hvor Vielsen havde fundet Sted, og nu sad de ved Gildesbordet sammen med Gæsterne, da to Gendarmere træder ind, gaar lige op til Brudgommen og anholder ham. For sin Forglemmelse skulde han sidde 2 Dage i Arresten. Tavs rejste Brudgommen sig og fulgte med, medens alle Gæsterne tavse rejste sig. Sønderjyderne havde lært den Kunst at beherske sig fuldtud; ikke en eneste forløb sig, hverken med Ord eller Miner. Ikke engang den Triumf fik Tyskerne, at Gæsterne forlod Brylluppet før Tiden, idet Gildet fortsatte, som om intet var hændt; men i hvilken Stemning kan lettere tænkes end beskrives.

En stor Del af Sønderjyderne søgte til Frimenigheden i Rødding, hvor den gamle ærværdige Pastor Cornelius Appel var Præst. Han var en fuldstændig Apostelskikkelse, rank og kraftig med et mægtigt Skæg, der naaede ham til midt paa Brystet, men med en Stemme saa mild og hjertevarm, som kun faa af de Præster, jeg har kendt, har været i Besiddelse af.

Min Husbond kørte gerne derhen hver Søndag med alle i Huset, paa nær en gammel Husmand der passede Kreaturerne. Hver Søndag var der en Mængde Kirkegængere,

saa den lille Kirke var fyldt til sidste Plads. Da største Parten var fra andre Byer, flere havde adskillige Mil at køre, var hele den store Gaard fyldt med Vogne, der stod pakket tæt sammen som i en Gæstgivergaard paa en Markedsdag. Før og efter Gudstjenesten udfoldedes da ogsaa et livligt Folkeliv; Venner og Bekendte traf her hverandre. Man drøftede Tidens og navnlig de nationale Begivenheder, og dem var der i Reglen nok af. De langvejs fra samledes i Præstegaardens rummelige Spisestue, hvor de spiste, eller drak Kaffe. Det er klart, at et saadant Stævne Helligdag efter Helligdag havde stor folkelig opmuntrende Virkning, og knyttede den dansksindede Befolkning tættere til hinanden. Dette forstod Tyskerne godt, og lagde Menigheden alle de Hindringer i Vejen, de paa nogen Maade kunde. Anerkende Menigheden som et kirkeligt Samfund vilde de selvfølgelig ikke; derfor maatte Gudstjenesten anmeldes, og en Gendarm overværede den. Det gjorde et underligt Indtryk at se ham staa lige indenfor Kirkedøren med Sabel og Kepi paa.

Endnu den Gang blev der holdt Pige højskole, men den blev kort efter forbudt, og nogle Aar senere blev ogsaa Kirken lukket.

Det var en underlig, men dejlig Tid, jeg tilbragte i Hjerding. Der var et Sammenhold mellem den danske Befolkning, som jeg i hvert Fald ikke har kendt andre Steder. Jævnlig kom man sammen i Hjemmene, delte hverandres Sorger og Glæder og saavidt jeg kunde forstaa, støttede de ogsaa hverandre økonomisk, naar det trængtes. En Aften kom en lille graahaaret Mand ind hos min Husbond, han hilste rundt som en gammel Bekendt. Jeg blev kaldt ud i Gangen af Jacobsen, som sagde til mig: „Vil du gaa hen til Naboen og sige, at Morten Eskesen er kommen“. Det var første Gang, jeg traf Morten Eskesen. Jeg udrettede mit Ærinde, og snart efter kom saa en, saa en anden ligesom tilfældig indad Døren, indtil Stuerne var fulde.

Saa sang og talte Morten Eskesen; hvad han talte om, kan jeg ikke huske, men Sangen, det var her, som da jeg senere hørte ham paa Askov, Kæmpeviser, hvortil Forsamlingen sang Omkvædet. Henad Kl. 11 om Aftenen opløste

Forsamlingen sig paa samme Maade, som den var kommen; en efter en forsvandt. Det gjaldt om at vække saa lidt Opmærksomhed som muligt.

Tyskerne havde en egen Maade at træffe dem paa, som, de havde Nys om, havde været med ved saadan en Lejlighed. Var de tyske Undersaatter, og uden det var det næsten umuligt i længere Tid at holde sig i Sønderjylland, kunde de ikke straffes direkte, men saa var der maaske en Familie eller blot en Ven, der havde en dansk Karl eller Pige, eller maaske havde den en Slægtning, der var Optant, der havde faaet Lov til at opholde sig i Sønderjylland. Der fandtes saadanne, men de var kun faa. Deres saavel som de danske Tjenestefolks Stilling var aldeles retsløs; med en Dags Varsel kunde de faa Besked om at forlade Landet uden nogen Motivering. Blot afsted med dem. Befolkningen var dog klar over, at det var en Hævnakt; kunde de ikke selv finde ud af det, skulde Hjemmetyskerne nok fortælle dem Aarsagen. Vilkaarene var haarde for den danske Befolkning i Sønderjylland, men det gav dem Evne til at holde sammen. Den haarde Behandling hærdede dem. Den sønderjyske danske Befolkning var den mest danske af alle Danske.

II.

DEN 1. MAJ VAR MIT 2-AARIGE OPHOLD PAA ASKOV Højskole afsluttet. Jeg var 20 Aar, og det var nu Tid at se sig om efter en Livsstilling, men hvad skulde jeg vælge.

Jeg havde lært meget under mit 3-aarige Højskolebesøg paa Tune og Askov, der siden i Livet kom mig tilgode, men til at danne mig en Levevej af, var det kun til ringe Nytte. Da fik jeg et Brev fra en Onkel, der havde været Mejeri-forpagter, men havde solgt sin Forretning og var flyttet til København. I Brevet fortalte han mig, at han havde lejet et Lokale i København, hvor han vilde paabegynde et større Mejeri, og da han havde det omtrent som min Fader, at han hverken kunde læse eller skrive (de havde ogsaa haft samme Lærer i Skolen), spurgte han mig, om jeg ikke vilde gaa i Kompagni med ham, saa jeg kunde føre Bøgerne. Kapitalen, der skulde til, skulde han nok klare.

Endskønt det, jeg mindst havde tænkt mig at slaa ind paa, var Mejerivæsenet, tog jeg alligevel imod Tilbudet, og den 1. April var jeg efter Aftale i København. Men det viste sig snart, at det blev en Skuffelse for mig. Forretningen havde for faa Kunder, saa den gik med Tab, og jeg var ganske ukendt med det hele. I Slutningen af April meddelte min Onkel mig, at han havde solgt Hest og Vogn, og at han for sit Vedkommende vilde holde op den 1. Maj, men hvis jeg vilde fortsætte Forretningen, maatte jeg laane Inventaret og overtage Lejemaalet af Lokalet.

I Stedet for Hest og Vogn maatte jeg nu gaa for Træk-

vogn. Det blev en drøj Sommer. Hvis jeg nogen Sinde har haft Storhedsdrømme, saa svedte jeg dem grundigt ud, naar jeg med min Trækvogn, svært belæsset med fulde Mælke-spande, asede mig fra Frederiksberg Banestation til Griffenfeldtsgade ad de den Gang alt andet end gode Veje. Men det værste var, at jeg tjente for lidt; det kunde lige slaa til Livets Ophold, og mine Krav var sandelig ikke store. 8 Kroner om Maaneden til et Værelse paa 5. Sal, naturligvis uden Elevator. Min tørre Kost holdt jeg jeg mig selv med, og min Middagsmad fik jeg bragt fra et Pensionat for 35 Øre.

Vi var nogle Højskolekammerater, der kom sammen om Søndagene. Disse var lige saa fattige som jeg, og vor bedste Fornøjelse var at gaa ud paa Nørrefælled og spille Krocket. Naar vi skulde hjem, sluttede vi Dagen med at købe smaa Kager hos en Bager og saa gaa ned i den svale Mælkekælder hos mig, hvor jeg trakterede med Mælk. Da jeg den første November sluttede mit Regnskab, var der et netto Udbytte paa 11 Kr. Desværre havde jeg 10 tilgode hos en af mine Kunder, og dem fik jeg aldrig.

Naar min Onkel overlod mig sin lille Kundekreds og Inventaret til Laans, var det ikke af bare Uegennyttighed. Sagen var den, at et saadant brugt Inventar ikke var let at faa solgt, men naar der fulgte en Forretning med, som var i nogenlunde Gang, var der mere Haab om at redde sine Penge. Her var han blevet skuffet af mig, og da han saa, at det ikke kunde gaa, prøvede han paa anden Maade at faa det afsat, hvilket lykkedes for ham, og samtidig gled jeg ogsaa med.

En ung Mand, Proprietær Frants Jürgensen, havde lige købt Ejendommen Brøndgaarden ved Ballerup og vilde gerne have en Mælkeforpagter boende paa Gaarden. Min Onkel talte med ham uden mit Vidende, og Resultatet var, at baade jeg og Inventaret blev afsat til ham. Jeg skulde have alt frit, Hest og Vogn, Husly, Kost o. s. v. Til Gengæld skulde jeg betale en høj Pris for Mælken. Til at begynde med blev det ogsaa en Skuffelse. Jürgensen havde lige overtaget Gaarden. Hans Husbestyrerinde var rent ud en Gris; den første Dag, jeg bragte Mælken til København, var den

ikke just sur — det var jo i November Maaned — men den kunde ikke lade sig koge, den løb i Ost og Valle ved Opvarmningen. I Nutiden vilde man sige, at den var fuld af Høbaciller. Det vil sige, at den var urenligt behandlet. Havde jeg haft nogen mere Erfaring, vilde jeg vel have opdaget det med det samme, endskønt, hvem tænker paa, at Mælk kan ikke koges samme Dag, den er malket, og det i November Maaned. Men saadan var det, og det blev en meget alvorlig Historie for mig. Allerede inden jeg havde været rundt til hele min Kundekreds, var jeg blevet underrettet om, at Mælken var ubrugelig. Jeg skyndte mig hjem til Brøndgaarden, og det første, jeg gik i Gang med, var at undersøge alt, hvad der blev brugt til Malkningen, Mælkespande, Si og Fadene, hvor Morgen- og Aften-Mælken blev sat op i til at bære Fløde. Det var let at kontrollere; overalt i Lodningerne og i Sammenføjningerne sad der gulligt Slim, hele Bakteriereder, der udviklede sig i rivende Hast, naar den varme ny Mælk kom i Berøring med dem. Heldigvis kendte jeg Midlet derimod. Den store Grubekedel blev i en Fart fyldt med Vand. Alt, hvad der kom i Berøring med Mælken, blev først grundigt vasket af og dernæst skoldet i kogende Vand. Mælkestuen blev kalket og grundigt luftet ud. Det hjalp paa Mælken, men mig nyttede det ikke meget — jeg havde mistet de fleste af mine Kunder. De Penge, jeg fik ind for Mælk, dækkede hverken helt eller halvt det, Proprietær Jürgensen skulde have, men han var en rettænkende Mand, der forstod, at jeg var uden Skyld i Uheldet. Han tog imod de Penge, som jeg kunde skaffe ud af Mælken, og lidt efter lidt fik jeg samlet mig en ny Kundekreds trods den stærke Konkurrence. Da vi snart blev klar over, at den Pris, min Onkel havde lovet ham for Mælken, var umulig at gennemføre, enedes vi om en ny og for mig mere fordelagtig Kontrakt. Der oprandt nu nogle gode Aar for mig. Forretningen voksede bestandigt. Jeg fik Mælk fra flere andre Gaarde, og sammen med en anden Mælkeforpagter købte vi et Par Somre Mælken fra Herregaarden Edelgave, som den Gang ejedes af Godsejer Tutein. Jeg havde desuden et stort Svinehold, saa jeg tjente ret godt.

Tre Aar efter at jeg var kommet til Brøndgaarden, var jeg blevet gift med Wilhelmine Weikert, Datter af Guldsmed Weikert. Hendes Fader var gammel Laugsmester. Han havde været Fourér i Krigsaarene 1848—49—50 og holdt mere af Militærvæsenet end af sin Profession. Den Gang eksisterede den gamle Borgerbevæbning endnu i København; i nogle Aar gav han privat Undervisning i Øvelse og Instruktion for dem, der skulde ind, for at de kunde faa opfrisket deres Soldaterlærdom fra gamle Dage. Men det stjal hans Tid, han forsømte sit Værksted og sin Forretning, og til sidst opgav han det helt. I Stedet for lejede han en Butik til Detailhandel paa Nordvestvej, hvor han flyttede ud med sin Familie. Forretningen gik i Datterens, min tilkommende Hustrus, Navn, da han ikke vilde opgive sit Laugsborgerskab. Jeg kom til at levere Mælk og Fløde til Forretningen, og paa den Maade lærte jeg min tilkommende Hustru at kende.

Den Dag, vi blev forlovede, var første Gang, hun var inde i et Hjem paa Landet. Et saa udpræget Købstadsmenneske var hun. Knapt 4 Maaneder efter blev vi gift, og det var forbavsende hurtigt, hun fandt sig til Rette i de nye Forhold, som slet ikke var saa nemme at gaa ind til. Jeg skulde være i København med Mælken til mine Kunder omkring ved 6-Tiden om Morgenen. Vi begyndte derfor Dagen Kl. 4 og kom først hjem omkring ved 1-Tiden. I den Tid maatte hun veje Mælken fra Leverandørerne og paase, at Mælke-spande, Fade og Mælkekælder blev gjort ordentlig i Stand.

Efter Datidens Forhold havde jeg et ret stort Svinehold, periodevis havde jeg op til 60 Fedesvin paa Stald, og selv om Karlen, der hver Dag tog med mig til København, havde gjort Stalden ren og fodret Svinene, inden vi tog af Sted, var det dog altid godt, at der var nogen hjemme, der havde et Øje med dem. Og alt det, foruden at hun passede vort Hjem, paatog hun sig ivrigt og med godt Humør.

Vi fik 2 Børn, en Dreng og en Pige, der begge blev født paa Brøndgaarden. Efter nogle Aars Forløb mente Proprietær Jürgensen, at han havde mere Fordel af at sælge sin Mælk direkte til København, hvorefter Forpagtningen blev hævet, og jeg flyttede til Husum, hvor jeg forpagtede

Mælken fra en Gaardejer Christensen. Her mødte mig det Uheld, at Besætningen tilligemed flere andres, fik Mund- og Klovsyge. Følgen var, at det kun var meget lidt Mælk, jeg fik at arbejde med. For at tilfredsstille mine Kunder maatte jeg købe Mælk i København til store Priser. Paa den Maade blev der lidt eller ingen Fortjeneste til mig. I hvert Fald gav Aaret mig et betydeligt Underskud. Hen paa Efteraaret var Epidemien overstaaet, men Gaardejerne holdt igen. Der var stadigt knapt med Mælk, og da Mælkeforpagternes Kontrakter skulde fornyes til November, blev der forlangt 10 % Forhøjelse, og Mælkeforpagterne var næsten nødt til at bøje sig.

Selv om vi maaske nok kunde skaffe Mælk med Banen, var det ikke let i Løbet af et Par Maaneder at skaffe Huslejlighed til Beboelse og Mælken, til Heste og Svinestald. Vi gik altsaa ind paa Vilkaarene. Saa snart Kontrakterne var i Orden, blev Staldene fyldt til sidste Plads med Køer. Havde jeg før haft Tab, da jeg havde for lidt Mælk, fik jeg nu et større Tab ved, at jeg fik mere, end jeg kunde sælge. Den tiloversblevne Mælk blev lavet til Smør og Ost, men Salget heraf kunde ikke dække Indkøbet af Mælken. Samtidigt stødte en ny Vanskelighed til. Svineholdet havde altid været en stor Indtægtskilde for Mælkeforpagterne, og jeg havde et større Svinehold end de fleste. Det var store, svære Svin, der blev fodret op til 400 Pund, bestemt til Eksport til Hamburg. Vi kunde til Tider opnaa en Pris af 40 Øre i levende Vægt, men paa Grund af Mund- og Klovsygen lukkede Tyskland af for Tilførsel fra Danmark. Der stod jeg med mine mange Svin, og der var ingen anden Udvej end at slagte dem og sælge dem paa det daværende Flæsketorv paa Nytorv i København. Andelssvineslagterierne var endnu ikke traadt i Virksomhed; det var netop den Situation, som Flæskemarkedet var kommet i, der skabte dem. Men det tog jo Tid, før de kunde begynde at modtage Svin. Det førte til, at alt det overskydende Flæsk, som tidligere gik til Tyskland, nu blev sendt til København, og i de tidlige Formiddagstimer samledes det paa Gammel- og Nytorv. Det var selvfølgelig langt mere, end København kunde forbruge, selv om ogsaa Høkerne

fyldte deres Saltekar til Randen, og lod store Partier ryge til de smaa Priser.

En smart Grosserer fandt paa at leje nogle store Lagerum, og der tørsaltede han Flæsket. Hver Formiddag, lige før Flæsketorvet sluttede, mødte han op og tog et Overblik over, hvor meget der laa usolgt, og derefter meddelte han, at han gav den eller den Pris, der altid laa under Torveprisen, saa kunde der komme dem, der vilde. Priserne laa i Regelen omkring 20 Øre Pundet. Et halvt Aar efter solgte han det efter Sigende til Priser, der laa over det dobbelte af Indkøbsprisen. I hvert Fald blev han en meget rig Mand paa den Forretning.

For Producenterne gav denne Periode et stort Underskud, og det ramte mig haardt, fordi, som før nævnt, ogsaa Mælkehandelen gik daarligt. Yderligere fodrede Christensen Køerne stærkt med Bærme fra Brændevinsbrænderierne. Det gav megen, men mager Mælk, saa mager, at da Sundhedspolitiet tog en Prøve hos en af mine Kunder, mistænkte han mig for at forfalske Mælken. Det blev dog hurtigt opklaret, at jeg solgte den søde Mælk, som jeg fik den. Om Mælken virkelig var forfalsket med eller uden Christensens Vilje, eller det var Køerne, der paa Grund af den simple Fodring malkede saa mager Mælk, fik jeg aldrig at vide, men Resultatet af Undersøgelsen blev, at Christensen ved Politiets Mellemkomst løste mig fra min Kontrakt et halvt Aar før dens Udløb. Det var jeg under de skildrede Forhold meget tilfreds med, og den 1ste April 1895 flyttede jeg til København, hvor jeg i Elmøgade havde lejet en Butik med Mælkekælder, Stald og Vognremise i Nærheden.

Et nyt Afsnit af mit Liv begyndte, men før jeg gaar videre, vil jeg fortælle om en Bevægelse, jeg kom ind i og som fik stor Betydning for mit fremtidige Liv.

Jeg har aldrig følt Trang til Nydelsesmidler som Tobak eller Spiritus, og indtil jeg blev Mælkeforpagter, var det kun ved særlige Lejligheder, jeg kunde nyde et enkelt Glas. Dette praktiserede jeg ogsaa i Begyndelsen som Mælkeforpagter. Men her var det ikke saa nemt at gennemføre, for det første havde jeg en Del Værtshusholdere og mindre

Restauratører blandt mine Kunder, som jeg daglig leverede Mælk og Fløde til. Der kunde jeg ikke godt undslaa mig for af og til at nyde en saakaldt „Genstand“, og jeg maatte selvfølgelig traktere ved en anden Lejlighed. Jeg syntes ikke om det, men jeg var klar over, at det var Værtshusholdernes Forretning at sælge, og hvis jeg vilde beholde dem som Kunder, maatte jeg yde min Tribut. Jeg søgte saa at komme uden om paa den Maade, at jeg ved enkelte Lejligheder, som paa Valgdage, Fødselsdag eller lignende købte et Par Flasker Vin, klinkede med Værten og mer eller mindre tilfældige Gæster, hvorpaa jeg forsvandt og lod de andre tømme Flaskerne, hvad de sjældent var kede af. Naar jeg Kl. ca. 9 om Formiddagen var færdig med at besøge mine Kunder, satte jeg mit Køretøj ind i en gammel Gæstgivergaard i Tornebuskegade, der hed „Tre Kroner“, for at Hesten efter den lange Tur fra om Morgenens Kl. 5 kunde faa sit Foder, og jeg noget Frokost. Der var flere andre Mælkeforpagtere, der holdt samme Sted, og vi fandt snart hverandre og spiste Frokost sammen. Efter Frokost kom Kortene paa Bordet; vi spillede Sjavs, aldrig om Penge, men derimod om fire Sorte, som det hed, en Slat Kaffe og en Snaps simpel Kognac. De kostede 10 Øre Stykket, saa Udgiften var ikke stor for den tabende, og selvom der blev drukket mange, fik man hverken Hovedpine eller blev beruset heraf. Jeg holdt meget af at spille Kort, og Mælkeforpagterne var gemytlige og samtidig gled de „Sorte“ ned. Det var endnu, medens jeg boede i Ballerup, det tog en god Time at køre hjem, og paa den Køretur tænkte jeg af og til over Ting, der fyldte mit Sind. En Dag kom jeg til at tænke over den Udvikling, der var foregaaet med mig i de 2—3 Aar, jeg havde været Mælkeforpagter. Medens jeg tidligere rent undtagelsesvis nød Spiritus, drak jeg nu en 5—6 Genstande hver Dag. Hvor vilde det ende, hvis jeg blev ved. Det maatte standses, og næste Dag lejede jeg mig en Stald ude i Griffenfeldsgade, og dermed var det Slut med de smaa Sorte — troede jeg da. Men min Erfaring blev den, at er man først kommet ind i et Selskab, hvor Nydelse af Spiritus er en daglig Foreteelse, er det ikke nemt at slippe ud af

det igen. Naa, paa det Tidspunkt havde jeg heller ikke skænket det en Tanke at blive Afholdsmand, tværtimod. I Højskolebladet havde jeg med stor Interesse fulgt en Diskussion mellem daværende Fuldmægtig, senere Overretssagfører Staal, der var ivrig Afholdsmand, og flere af Højskolens ledende Mænd, der tog bestemt Afstand fra Afholdsideerne, og jeg var absolut paa Højskolemændenes Side. Men jeg var stolt af at kunne sige, at jeg aldrig havde været beruset, og at jeg kunde bryde op fra et Selskab paa et hvilket som helst Tidspunkt, naar jeg ikke syntes, at det passede mig længer.

Den samme Tankegang har jeg truffet hos mange Mennesker, og deriblandt hos Mænd, der virkelig kom til at ligge under for Drikkeriet.

Jeg havde paadraget mig en Mavekatarr, og i den Tid havde jeg god Grund til at undrage mig Drikkeriet.

Vi havde indenfor Mælkeforpagterne en Assurance for Dødeligheden blandt vore Svin, den var jeg Formand for. Bestyrelsen holdt sine Møde i en Beværtning paa Kultorvet, der havde et Værelse, som ogsaa Mælkeforpagterforeningens Bestyrelse benyttede. Vi betalte ingen Leje for Benyttelse af Lokalet, men det var en gammel Tradition, at Bestyrelsen købte en Bolle Æggepunch, som blev betalt af Foreningens Kasse. Medens jeg gik og døjede med min Mavekatarr, drak jeg selvfølgelig ikke med, men da jeg blev bedre, syntes de andre, at det var for galt, at deres Formand ikke kunde tage bare et enkelt Glas. Jeg tog det, og næste Gang maatte jeg følge Trop med de andre. Bagefter var jeg rasende baade paa mig selv og dem. Der maatte da vel være en Udvej, saa jeg kunde blive fri for det Drikkeri, naar jeg nu en Gang ikke kunde lide det, og for første Gang dukkede den Tanke op i mig: „Var det nu ikke rigtigst at blive Afholdsmand, bare et Stykke Tid, til mine gamle Omgangsfæller var blevet fortrolige med, at jeg ikke nød Spiritus“. Jeg overvejede Sagen grundigt, baade for og imod uden at tage nogen med paa Raad. En Eftermiddag, da jeg og min Kone var kørt til København, gik jeg, uden at hun vidste noget om det, hen til en Urmager Holst, der den Gang boede i

Blaagaardsgade. Jeg havde truffet ham paa en Restauration, hvor jeg spiste Frokost, og han kom for at drikke sin Formiddagskaffe. Vi havde af og til spillet et Parti Billard om, hvem der skulde betale Kaffen, og han havde fortalt mig, at han var Goodtemplar og havde været det i en halv Snes Aar. Det var alt, hvad jeg kendte til ham, og selve Afholdssagen var aldrig blevet omtalt mellem os. Da jeg kom op til ham, og bad ham om at melde mig ind i Goodtemplar Ordenen, blev han overrasket og spurgte: „Vil De være Goodtemplar?“ „Ja, det vil jeg!“ svarede jeg smilende. Saa lo han ogsaa selv over sit Udbrud. Nogle Dage senere bad Holst mig om at komme op i hans Forretning. Da jeg kom derop, var der tre andre Goodtemplars, der forelagde mig nogle Spørgsmaal, blandt andet om jeg var villig til at aflægge det Løfte, at jeg hverken vilde nyde, sælge eller foraarsage, at andre blev forsynet med Spiritus som Drik. Dette var jeg belavet paa, og svarede derfor uden Betænkning ja. Men det næste Spørgsmaal var, om jeg var villig til at paatage mig dette Afholdsløfte for Livstid; det var netop det, jeg ikke havde tænkt, men efter et Øjeblik's Betæknings-tid svarede jeg ogsaa ja herpaa. Jeg syntes, at det var for sent at trække sig tilbage. Da jeg og min Kone kørte hjem om Aftenen, fortalte jeg hende, at jeg havde meldt mig ind i Goodtemplarordenen. Hun blev aldeles utrøstelig og gav sig til at græde. Nu vilde hendes Familie tro, at jeg havde været saa forfalden, at jeg behøvede at være Afholdsmand. Hun blev dog hurtigt fortrolig med min Beslutning, og et halvt Aar efter blev hun selv Medlem af samme Orden og var meget interesseret lige til sin Død 30 Aar efter.

Fredagen derefter blev jeg optaget i Logen „Enigheden“, der havde til Huse i Afholdsbygningen paa Sveasvej 8, den ældste Afholdsbygning i Kongeriget Danmark. Vi var 12, der blev optaget den Aften. Ret meget forstod jeg ikke af det, der blev talt til os, da jeg allerede den Gang hørte daarligt, men desto bedre forstod jeg den hjertelige Måde, vi blev budt velkommen paa af hvert enkelt Medlem efter Optagelsesceremonien. Deres glade Smil og varme Haandtryk fik mig med det samme til at føle mig som hjemme,

og med flere af disse Mennesker, som jeg den Aften saa for første Gang, knyttede jeg et Venskabsbaand, der varede Livet ud. I den paafølgende Sommer gik jeg hver Fredag Aften fra Husum til København for at komme til Logemøderne, og da min Hustru kom med, fulgtes vi troligt ad. Undertiden havde vi begge Børnene med paa Barnevognen. Disse opholdt sig da enten hos mine Svigerforældre eller hos min Svoger, medens vi var til Møde. Klokken var ofte henad 1, inden vi kom hjem igen, men vi satte saa stor Pris paa disse Møder, at vi nødigt vilde savne dem, og efterhaanden havde vi faaet en stor Vennekreds indenfor Logen.

Enskønt jeg selv talte meget lidt om, at jeg var blevet Afholdsmand, skjulte jeg det naturligvis heller ikke. Det første jeg mærkede, var, at de Værtshusholdere og Restauratører, der var mine Kunder, en efter en forlod mig, og efter et halvt Aars Forløb havde jeg kun en igen, og ham beholdt jeg. Ligeledes trak en Del af vor Omgangskreds sig tilbage, men den fik vi rigelig Erstatning for indenfor vore Goodtemplarvenner.

— — —

Det var en gammel Forretning, jeg overtog i Elmegade, men den sidste Indehaver havde ikke forstaaet at drive den og var derfor blevet sagt op. Den meste Handel der, sagde han, var Handel med bajersk Øl. Da jeg fortalte, at jeg var Goodtemplar og derfor ikke vilde handle med dette Øl, sagde han, at saa kunde jeg lige saa gerne lade være med at lukke op.

Det gik nu ikke saa slemt. I Løbet af nogle Maaneder oparbejdede vi en god Butikshandel. Det var min Kones Arbejde at passe den, medens jeg varetog Byforretningen, idet jeg beholdt mine gamle Kunder og endda fik flere nye. Mælken fik jeg fra en større Gaard i Viksø, og senere yderligere fra flere mindre Gaarde i Knardrup og Omegn.

Da jeg kom til København, meldte jeg mig ind i Københavns Mejeriforening. Under et Medlemsmøde blev der rejst en Diskussion om den ringe Avance, Brødhandlerne havde paa det Brød, de solgte. Ved den Lejlighed foreslog jeg, at Medlemmerne fra Mejeriforeningen skulde forsøge at

danne en Brødhandlerforening i København, hvor alle de mange mindre Brøudsalg ogsaa kunde være med, og i Kraft af deres Antal med større Myndighed kunne fremsætte Kravet om en rimelig Avance. Tanken vandt Tilslutning, og der blev nedsat et Udvalg, der skulde tage sig af Sagen, og heri kom jeg med. Efter nogen Agitation blev Københavns Brødhandlerforening stiftet den 21. Juli 1898 og jeg blev valgt til dens første Formand. Kort efter blev den nye Forening stillet overfor en Situation, der satte dens Handlekraft paa en haard Prøve. Bagersvendene havde ført Forhandlinger med Mestrene om en betydelig Forhøjelse af Ugelønnen. Da Mestrene nægtede at gaa med til dette, erklærede Svendene Strejke og nedlagde Arbejdet hos samtlige Bagermestre og Brødfabrikker i København med Undtagelse af Arbejdernes Fællesbageri. Mestrene lovede dog straks Publikum, at der ikke skulde blive Mangel paa Rugbrød, Sigtebrød og Franskbrød, hvorimod alt fint Brød og Kagebagning blev indstillet. Alle de mindre Bagerier indstillede deres Virksomhed, og disse Mestre samledes paa de store Brødfabrikker, hvor der i Forhold til Arbejdskraften hurtigt kunde fremstilles den største Mængde Brød. De første Dage gik godt. Brødvognene kom regelmæssigt til alle Bagerhutikker og Brøudsalg. Enkelte Vogne havde maaske nok lidt knapt og maatte derfor nedsætte de daglige Rationer noget, men om Brødmangel var der i hvert Fald ikke Tale. Smarte Forretningsfolk søgte paa forskellig Vis at kapre noget mere Brød, end de plejede at sælge, og da der var nap og knap til det sædvanlige Kvantum, var Følgen den, at andre fik for lidt. Jeg tror nok, at det var de større Forretninger, der tog Fordelen. Brødhandlerne knurrede, men vi forstod, at det var svært at holde det gaaende for Bagermestrene, og saa længe det gik nogenlunde, holdt vi os neutrale.

Anderledes gik det med Bagermestrene indbyrdes; det var de smaa Bagermestre, der maatte arbejde næsten baade Dag og Nat paa Fabrikkerne, og ofte var det deres Butikker, der laa i Sidegaderne, der blev knappet af, medens deres Kunder kunde gaa hen i Hovedgadernes Butikker og forsyne sig. Da Mestrene efter 4—5 Dages Forløb indkaldte til

Forhandlingsmøde, var der en kraftig Opposition imod den skildrede Ordning, og det blev vedtaget, at hverken Bagerbutikkerne eller Brødudsalg maatte faa mere Brød. Derimod skulde der i de forskellige Kvarterer i Byen oprettes Central-Brødudsalg, som blev forsynede af Mestrene. Nu maatte vor Forening skride ind. Hvis Brødudsalgene ikke fik Brød, kunde vore Medlemmer ikke eksistere, det vilde blive Ruin for mange. Næstformanden og jeg henvendte os derfor, saa snart vi fik denne Brødordning at vide, til Mestrenes Oldermann, Bagermester Gætje. Denne bekræftede, at saaledes var det vedtaget, men henviste os til Formanden for Forretningsudvalget, Bagermester Pitzner, som var den, der havde Ansvaret for alt, hvad Strejkeforholdene angik. Da vi henvendte os til Hr. Pitzner fik vi den Besked, at man nu havde bestemt denne Ordning, og at det ikke blev anderledes. Herom kunde der ikke forhandles. Forhandlingernes Vej var altsaa ikke farbar. Der maatte derfor prøves noget andet. Vi satte os straks i Forbindelse med den øvrige Bestyrelse. Det var umuligt at samle hele Bestyrelsen før om Aftenen, da flere af dens Medlemmer var bundne til deres Forretninger. Alligevel blev det bestemt, at vi skulde afholde Bestyrelsesmøde hos mig om Aftenen. Her vedtoges det, at vi skulde afholde et Møde den næste Aften, hvortil alle Brødhandlere i København skulde indbydes, samt at Bestyrelsen skulde undersøge, om det var muligt at købe Brød fra Bagere ude paa Landet og til hvilken Pris. De af Bestyrelsen, der havde Tid, blev delt i 2 Grupper, der hver fik sin Opgave at løse. Da vi om Aftenen Kl. 9 mødtes i mit Hjem i Elmegade, kunde jeg meddele at Blanks Lokale i Linnèsgade var lejet til Mødet næste Aften Kl. 9. Vi foreslog at sende en Indbydelse til alle Brødhandlere i København, og at Bestyrelsen, saa snart vort Møde var endt, skulde skrive Adresserne osv. Dette tiltraadtes. Næstformanden, Melhandler Larsen, havde forhandlet med en Del Bagere paa Sjælland, der alle gerne vilde levere Brød og til samme Pris som de københavnske Bagermestre. Det blev vedtaget at bestille nogle mindre Partier straks, endskønt Bagermestrene kun havde faaet aabnet nogle faa af de saakaldte Brødcentraler, hvorfor de fleste

Brødhandlere havde faaet noget Brød. Saa gik vi over til Indbydelse. Kl. 4 om Morgenen havde vi sendt ca. 900 Breve ud. Saa gik hver til sit for at faa nogle Timers Søvn. Da jeg og min Kone om Aftenen lidt før Kl. 9 kom ind i Linnèsgade, var der stoppende fuldt af Mennesker. Det var med Nød og næppe, at min Kone og jeg fik banet os Vej ind, da det blev oplyst, at det var Formanden, der kom. Mange af dem, der havde faaet Indbydelse, maatte gaa igen. Det var med Følelsen af, at der sad en Klump oppe i Halsen paa mig, der vilde forhindre mig i at tale, at jeg besteg Talerstolen. Jeg var vant til indenfor Foreningens snævre Kreds at tale om de faglige Spørgsmaal, og indenfor Good-templar-Logen havde jeg faaet en vis Øvelse i at kunne udtale det, jeg tænkte, men det her var noget ganske andet. Det var en stor og meget urolig Forsamling, der ventede sig noget specielt af mig, og desuden var der Referenter fra Bladene. Jo, jeg havde Hjertebanken, men da jeg først fik begyndt, og Forsamlingen ved den mindste Lejlighed gav sin Tilslutning, blev jeg snart Situationen voksen. Jeg talte godt og længe, og da jeg sluttede, brød Bifaldet løs. Vi fik 400 nye Medlemmer den Aften, og der blev bestilt en Mængde Brød. Det blev sent, inden Mødet sluttede. Bagefter var Bestyrelsen, Pressen og en Del andre inde og spise til Aften, først Kl. 4 om Morgenen kom vi hjem.

Vor Brødforsyning virkede fuldtud tilfredsstillende efter Forholdene. Vi kunde faa alt det Brød, vi ønskede, om end det ikke alt var lige godt, og var meget uens fra Dag til Dag, men under den givne Situation var det en stor Hjælp. Uden den havde Kampen sikkert trukket ud. Mange af Brødhandlerne var enligstillede Kvinder, der lige tjente til Livets Ophold, og derfor ikke havde noget at staa imod med.

Brødcentralerne kom aldrig rigtigt i Gang. Efter et Par Dages Forløb kom Brødfabrikanternes Formand og tilbød at skaffe vore Medlemmer alt det Brød, de kunde sælge, naar vi vilde standse Indførselen af Brød fra Landet. Bestyrelsen gik ind paa disse Vilkaar. Det var jo netop det, vi ønskede. Men atter viste Spliden indenfor Bagermestrene sig. En Del af dem, der skulde arbejde paa Fabrikkerne, vilde ikke mere

og blev hjemme. Følgen var naturligvis, at Fabrikkerne ikke kunde skaffe det nødvendige Brød, og saa maatte vi til at indføre Brød fra Landet igen. Det varede dog kun et Par Dage, saa gav Bagermestrene efter, Svendene vandt Strejken. Men Københavns Brødhandlerforening, der nu hedder Københavns Detajlmejerier, vandt her en Position, som den aldrig siden har mistet.

Min Forretning gik godt og voksede fra Aar til Aar. De sidste 25 Aar af det 19. Aarhundrede var der en mægtig Udvikling paa Mejerivæsenets Omraade. Dette fik naturligvis ogsaa Indflydelse paa Byernes Forsyning med Mælk. Centrifugen, men navnlig Pasteuriseringen vandt hurtig Anvendelse ogsaa paa Handelsmejerierne, navnlig de store kapitalstærke Foretagender, der var i Stand til at anskaffe de nyeste Maskiner og Apparater. Bagere og Brødudsalgene solgte den Gang en Mængde kogt Fløde i $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{2}$ Pægl Maal for 3 og 5 Øre, men af Konkurrencehensyn var disse Maal kun en Formsag. I Virkeligheden fik Kunderne næsten det dobbelte for Pengene, saa de Handlende satte store Penge til paa den kogte Fløde. Det var derfor naturligt, at de store, nye Mejerier, der dukkede op i København, satte ind netop paa dette Punkt. Prisen til Udsalgene var den Gang 40 Øre Potten. Den kunde der ikke godt røres ved, men man kunde forbedre Fedtindholdet, og det gjorde man i saa høj Grad, at Forretningen blev urentabel. Et af de første og største, Mejeriet Pasteur, gik Fallit, og flere andre gik med Under-skud. Man havde svært ved at klare sig imod Mælkeforpagterne og de smaa Mejerier. Forøvrigt er det interessant at sammenligne Nutidens Mælkepriser med Datidens. Den almindelige Pris, som Bønderne fik for deres Mælk den Gang, var $8\frac{1}{2}$ Øre for Potten, leveret paa nærmeste Jernbanestation indenfor en Afstand af en 5—6 Mil fra København. Mejerierne, der leverede Mælk til Forretningerne, fik 11 Øre for sød Mælk, 4 Øre for skummet, 40 Øre for Kaffefløde og 1 Kr. for Piskefløde. Butiksprisen var 14 Øre for sød Mælk, og 6 à 8 Øre for skummet eller halvskummet Mælk. Den sidste blev der i Reglen tilsat lidt sød Mælk eller Fløde, hvis den var skummet paa Centrifuge. Raa Fløde solgtes i Regelen

kun paa Ismejerier, hvor de var i Stand til at afkøle den. For raa Kaffefløde var Prisen 60 og for Piskefløde 120 Øre, alt pr. Pot. Lad mig lige bemærke, at de mindre Mejerier havde indført Dyrlægekontrol med de Besætninger, de fik Mælk fra. De nye store Mejerier, der nu kom til, maatte naturligvis af Konkurrencehensyn overtræffe dette, og satte en Professor, der skulde have Overkontrol med den hygiejniske Side af Sagen, men det kostede dyrt. Hermed begyndte den indgaaende Kontrol med Mælk, der nu er tvungen i de fleste Købsteder i Danmark, og som har fordyret et af vore bedste Næringsmidler i den Grad, at det er umuligt for den almindelige Befolkning at benytte Mælken i de Omfang, som den burde. Det er dog urimeligt, at Landmanden i 1890erne fik 9¹/₂ Øre for Potten og Publikum kunde købe den for 14 Øre i Butikkerne, medens Landmanden i 1939 faar 17 Øre eller mindre for tuberkelkelfri Mælk der koster 40 Øre i Udsalg eller ved Vogn, ganske vist paa Flasker, uden at det kan siges at være nogen særlig lukrativ Forretning, hverken for de store Mejerier eller for Udsalgene.

Midt i 1890erne var der flere af de store Mejerier, der begyndte at tappe den almindelige søde Mælk paa Flasker, og Ideen slog saa godt an, at Mælkeudsalgene var nødt til at følge med, og der var ogsaa flere af de store Mejerier, der var villige til at levere Flaskemælk, men samtidig drev de Detailhandel fra Vogne, der ved Hjælp af Drengene afsøgte hver eneste Lejlighed i Byen. Det var en haard Konkurrence for Butikkerne og efter en Del Forhandlinger, dannede de et Aktieselskab, der skulde forsyne Udsalgsstederne med Flaskemælk og andre Mejeriprodukter. Det gik imidlertid ikke godt til at begynde med. Selvom de mindre Mejerier betragtede det, som om det tilhørte Standen, var der dog mange Udsalg, der stadig handlede hos de andre store Mejerier. Omsætningen blev for lille, og for at faa det til at gaa rundt, indskrænkede man Driftsudgifterne til det mindst mulige. Bestyrelsen skulde lede Forretningen med en Bestyrer, der skulde tage Del i det daglige Arbejde. Resultatet blev, at der faktisk slet ingen ansvarlig Ledelse var. Bestyrelsen havde sine egne Forretninger at passe, og Bestyre-

ren skulde passe Centrifugen, Pasteuriseringen og Smørlavningen. Kom der Klager fra Kunderne, var det Kusken, der maatte tage sig af dem, og navnlig i den første Tid var det ofte galt med Mælkens Holdbarhed, da Mejeriet manglede Køleanlæg. Et saadant blev da anskaffet, men der var ingen Penge til at betale det med. Ved at trække Tiden ud med at betale Mælkeleverandørerne blev der præsteret en lille Udbetaling til Sabro i Aarhus, der havde leveret Anlægget. For Resten udstedtes der en 3 Maaneders Veksels, men det var jo kun en Galgenfrist. Man forsøgte ved Detailhandlerbankens Hjælp at optage et Partialobligationslaan paa 10.000 Kr., men Banken forlangte, at Bestyrelsen skulde staa som Kautionsister. Dette vilde Bestyrelsen ikke; det var alle velhavende Folk, der nok vilde købe nogle Obligationer, men de vilde ikke sidde i Bestyrelsen mere. Kun een lod sig genvælge. Resten var Nyvalg, og deriblandt jeg. Først da den gamle og den nye Bestyrelse holdt Møde sammen et Par Dage efter, fik vi nyvalgte Klarhed over Stillingen. Det blev sagt rent ud til os, at det eneste, der manglede, var Penge, og de mente, at vi som nye Mænd, vilde være i Stand til at skaffe dem. Den nye Bestyrelse konstituerede sig, og jeg blev valgt til Formand. Det blev en vanskelig Opgave, den nye Bestyrelse blev stillet overfor. Bestyreren sagde op, han havde forpagtet et Mejeri ved Hillerød. Kassen var tom, og alle saa mistrøstigt paa det hele. En af de afgaaede Bestyrelsesmedlemmer udtalte sig om, at Grunden til, at de gik, var, at de ikke vilde have, at Mejeriet gik i Stykker i deres Hænder. Vi fik omsider ordnet Partialobligationslaanet, saa de mest paakrævede Udbetalinger blev dækket, men det strakte ikke nær til at dække den forfaldne Gæld. Vi holdt et Bestyrelsesmøde, hvor vi drøftede den vanskelige Situation, der nu ogsaa var blevet meget alvorlig for Bestyrelsen personlig, idet vi var gaaet ind som Kautionsister for Partialobligationslaanet. Hvis Mejeriet gik Konkurs, vilde vi selv blive ruinerede. Vi var ogsaa klar over, at den eneste Mulighed for Redning var, om vi kunde faa fat i en dygtig Direktør, som tillige var villig til at sætte nogle Penge i Foretagendet. Lykkedes det ikke,

vilde Mejeriet sikkert komme til at standse i en nær Fremtid. da Mælkeleverandørerne ikke vilde levere Mælk til os uden, at de fik deres Tilgodehavende. Allerede Dagen efter kom Næstformanden, Mejeriejer Madsen i Valdemarsgade ind til mig med en Ansøger til Direktørstillingen. Det var hans Halvbroder, Borgerrepræsentant J. Nielsen, der vilde overtage Stillingen for 3000 Kr. om Aaret. Den daværende Bestyrer fik 2000 Kr., men Nielsen kunde ikke tage Aktier for mere end 1000 Kr., men som han sagde: „Naar jeg vil gaa ind som Leder af Mejeriet, er det, fordi jeg tror, at jeg kan faa det til at gaa“. Før jeg indkaldte Bestyrelsen, talte jeg med den tidligere Formand og et Par af de gamle Bestyrelsesmedlemmer, der ogsaa var de største Aktionærer. At sige, at disse var begejstrede for at antage Nielsen som Direktør, er for meget sagt, men de indrømmede, at han var energisk, og at han forstod at tale for sig. En af dem karakteriserede ham saaledes, at hvis han blev smidt ned vd Hovedtrappen, kom han op ad Køkkentrappen. Ellers var den staaende Indvending, at det var altfor lidt, at han tog for 1000 Kr. Aktier. Jeg kaldte saa Bestyrelsen sammen og forklarede, hvordan de store Aktionærer saa paa Nielsen. Efter en kort Diskussion blev Nielsen enstemmigt valgt som Direktør paa de foran anførte Betingelser. Det viste sig hurtigt, at Nielsen forstod at lede og betrygge Driften af Mejeriet. Han fik hurtigt stillet Leverandørerne tilfreds, dels gennem Forhandling, dels ved personlig at garantere for enkeltes Tilgodehavender, og endelig skaffede han nogle 1000 Kroner ved Salg af Aktier og nogle Partialobligationer, der ikke før var blevet afsat. I Løbet af et halvt Aars Tid var Tilliden til Mejeriet blevet genoprettet, og Omsætningen voksede stadig. Lykken smilede yderligere til Mejeriet; et af de største Mejerier, „Pasteur“ gik Konkurs og baade Kunder, Kuske og Leverandører stod pludselig ledige. Denne gunstige Situation forstod Direktør Nielsen at udnytte fuldtud. De fleste af Kuskene blev engagerede, og med dem fulgte Kunderne. Ogsaa Leverandørerne fik Nielsen fat i, saa Omsætningen pludselig fordobledes. Allerede paa Generalforsamlingen Aaret efter, at den nye Bestyrelse blev valgt, kunde vi fremlægge

et Regnskab, der udviste et mindre Overskud, samt en Forretning, der stod godt konsolideret. Naturligvis var vi stolte over Resultatet, og det kan godt være, at den Beretning, jeg aflagde, lidt for meget bar Præg deraf, i hvert Fald blev den gamle Bestyrelse fornærmet og kritiserede baade Regnskab og Beretning, og Kritikken rettedes særlig mod Direktøren og mig som Formand. De afgaaede Bestyrelsesmedlemmer blev dog genvalgt, men ved Valg til Formand faldt jeg ved Lodtrækning for en gammel, skikkelig Mejeriejer, der boede lige ved Siden af Mejeriet. Motiveringen var den, at han havde saa let ved at gaa ind og kontrollere Mejeriet. En Opgave han mindst af alt forstod. Til næste Aar kunde Mejeriet udbetale 10 % i Udbytte. Aktierne, der lød paa 100 Kr. og før var solgt for 10 Kr., steg nu til 150 Kr. Takken, Generalforsamlingen bragte os, var, at de afgaaede Bestyrelsesmedlemmer ikke blev genvalgt. Resten af Bestyrelsen nedlagde derefter deres Mandater, og en ny Generalforsamling blev hurtigst muligt indkaldt til Valg af Bestyrelse. Nu paafulgte en hidsig Valgkampagne, hvor vi tabte. De fleste af den første Bestyrelse med Formanden i Spidsen blev paany valgte. „Moren havde gjort sin Pligt, Moren kunde gaa“.

Direktøren var valgt paa 5 Aar, hvoraf kun de 2 var gaaet; ham kunde de ikke smide ud. Forretningen gik stadig godt, endskøndt Direktør og Bestyrelse arbejdede sammen som Hund og Kat. Til sidst blev det Nielsen for broget. Partialobligationerne var for længst indfriet, og der var en god Reservefond. Han tilbød da at træde tilbage, mod at Selskabet overtog alle hans Aktier i Mejeriet, og at det samtidigt var pligtigt til at overtage alle de Aktier, der indenfor nogle Dages Frist blev tilbudt fra andre Aktionærer til en Kurs af 150 Kr. Vi, som havde arbejdet sammen med Nielsen, skyndte os at blive af med vore Aktier. Nielsen havde altid været meget afholdt af Folkene. De følte sig solidarisk med ham og forlod Mejeriet samtidigt. For en Tid fik de Plads hos det danske Mælkekompani, indtil Nielsen et halvt Aarstid senere købte et nedlagt Garveri ved Nørrebro Station, hvor han indrettede et nyt Engros-Mejeri.

Saa vidt jeg kunde forstaa, havde Købet af Ejendommen og Ombygningen oversteget hans Midler, og det var paa et Tidspunkt, da det var vanskeligt at opnaa Laan, idet Grundejerbanken, Centralbanken og Detailhandlerbanken stod paa meget svage Fødder og kort efter brød sammen. I hvert Fald solgte Nielsen Mejeriet til „Enigheden“, der siden har udvidet det betydeligt og nu er et af Københavns største Mejerier. De samvirkende Mejerier gik det elendigt med. Den nye Direktør, en af Niensens værste Modstandere, var ganske uegnet til at lede det i den vanskelige Situation. Efter et halvt Aars Forløb maatte Bestyrelsen for anden Gang give op. Reservefonden var da opbrugt, og det hele var Kaos. Saa solgte de det til „Det danske Mælkekompagni“. Aktionærerne fik 70 $\%$.

Da Nielsen blev ansat som Direktør paa „De samvirkende Mejerier“, havde han et Mejeri paa Hjørnet af Nørre Farimagsgade og Frederiksborggade. Det skulde han i Henhold til den opsatte Kontrakt opgive. Det var ingen særlig god Forretning, og Omsætningen i Butikken var for lille og den Engros-Forretning, han havde, var han forpligtet til at overføre til „De samvirkende“. Da han ikke kunde finde nogen til at overtage den, købte jeg Inventaret af ham og overtog hans Lejekontrakt. Min Forretning i Elmegade overdrog jeg til min yngre Broder, der lige var blevet gift. Der var en ret stor Husleje i Farimagsgade. Det var derfor nødvendigt for mig at udvide min Engros-Forretning, hvis jeg skulde have noget ud af mit Arbejde, men det var meget vanskeligt. Konkurrencen var ualmindelig haard. Ad normal Vej var det næsten umuligt at skaffe sig nye Kunder.

Smarte Forretningsfolk havde dog fundet Udveje, om det end ikke særligt var paa Mejerivæsenets Omraade. Det var nok fra Restaurationerne, det System stammede og vistnok praktiseres endnu, at naar en Forretningsmand skulde starte en Forretning og ikke havde Kapital nok, gik han hen til en Engros-Forretning, som han kunde tænke sig vilde være Leverandør, og foreslog den at blive Leverandør til ham imod, at de laante ham et bestemt Beløb, der blev tilbagebetalt med et dagligt Afdrag samtidig med, at de leverede

Varer blev betalt. Naturligvis varierede dette Afdrags- og Laanesystem meget efter Forretningens Art og Forhold. Det var ogsaa denne Fremgangsmaade, jeg slog ind paa. Det var navnlig de mindre Bagere, der ofte gerne vilde have et mindre Laan paa 2—400 Kr. Større var Beløbene sjældent. De udstedte da en 3 Mdrs. Veksel til mig, og Vekselen blev afdraget med 50 Øre om Dagen. Det var en nem Maade for Laantageren, og det gav mig den forøgede Omsætning. Men i det lange Løb blev Tabene dog for store, da mange af Laantagerne ikke opfyldte deres Forpligtelser, saa jeg maatte prøve en anden Vej. Jeg oprettede nogle Brødudsalg, og de Bagere, der leverede Brød til mine Forretninger, købte til Gengæld Mælk og Fløde af mig. Men det knæb med at kontrollere disse Brødudsalg, saa de gav ogsaa Tab.

Da var det, at Afholdsrestaurationsen paa Sveasvej 8 blev til Salg. Den daværende Restauratør, Larsen, havde lejet det gamle Forlystelsessted Vodroffslund og maatte derfor opgive Sveasvej. En af mine Venner, for Resten den Urmager Holst, der havde foreslaaet mig til Optagelse i Goodtemplarordenen, kom ind til mig og spurgte, om jeg ikke kunde tænke mig at købe den Forretning. Jeg overvejede det nogle Dage. Der kom daglig en 3—400 Mennesker til Møder i de forskellige Loger, ofte flere, og de fleste kom ned og drak Kaffe. Der blev brugt en Masse Kager og Fløde; det vilde være en stor Fordel for Mejeriet, som jeg vilde vedblive at beholde, da disse to Forretninger paa en Maade vilde supplere hinanden. I Steden for de tabgivende Brødbutikker, kunde jeg gennem det store Kageforbrug knytte nye Kunder til Mejeriet. Efter nogle Forhandlinger købte jeg Møbler og Inventar af Restauratør Larsen for 12000 Kr. kontant ved Overtagelsen, der skulde ske efter ca. 6 Uger. Jeg ejede ikke 12000 Kr., men regnede med, at jeg kunde laane Pengene hos en af Leverandørerne mod Sikkerhed i Inventaret. Foruden Kaffe og The solgtes der, navnlig om Sommeren, en stor Mængde Kroneøl og Sodavand, som de forenede Bryggerier leverede. Jeg besluttede derfor at henvende mig til dem. Jeg kendte ikke nogen, der var knyttet til Bryggerierne, personligt, men da jeg vidste, at et Par af

deres Bestyrelsesmedlemmer var Borgerrepræsentanter, bad jeg Direktør Nielsen om at forhøre sig hos en af dem, om der var Mulighed for at faa et Laan og paa hvilke Betingelser. Det var Nielsen villig til. Et Par Dage efter fik jeg Anmodning om at komme op paa Bryggeriernes Kontor. Da jeg kom der, bad de mig om at skrive en Ansøgning til Bestyrelsen, og det blev stillet mig i Udsigt, at der ikke vilde være nogen Vanskeligheder. De kendte jo Forretningen o. s. v. Der gik imidlertid flere Uger, uden at jeg hørte noget fra Bestyrelsen. Jeg slog mig til Taals med, at efter alt, hvad der forelaa, vilde jeg sikkert faa Laanet. Da kom Restauratør Larsen ind til mig og spurgte, om jeg havde de Penge disponible, som han skulde have om 14 Dage. Jeg maatte tilstaa, at disponible var de ikke, men jeg ventede, at det Laan jeg søgte, gik i Orden i Løbet af nogle Dage. „Hvis det er „De forenede Bryggerier“, De regner med, tager De fejl,“ sagde han. „Sagen er den, at jeg ligeledes skal have et Laan og har forhandlet med disse Bryggerier, der ogsaa var villig til at yde mig det, men paa Betingelse af at jeg kun maatte føre Tuborg Øl paa Vodroffslund, men jeg kan for Forretningens Skyld ikke undvære Carlsberg Øl, og henvendte mig derfor til Carlsberg, hvor jeg har faaet Laanet, men nu lægger „De forenede Bryggerier“ mig alle de Hindringer i Vejen, de formaar, og en af disse er, at de vil forhindre, at De faar Laan, saa De kan skaffe mig de 12000 Kr. den Dag, jeg staar og skal bruge dem. Den eneste Udvej, der findes, er, at De forpligter Dem til at tage Krone Øl fra Københavns Bryggerier og Malterier, saa kan De sikkert skaffe Dem Laanet i Laane- og Diskontobanken, men dette Bryggeri optræder ikke som Kautionister, derfor maa De selv skaffe disse.“

Vi aftalte da, at jeg samme Dag skulde søge at faa ren Besked fra „De forenede Bryggerier“, og Larsen skulde forhandle med Københavns Bryggerier og Malterier, hvorefter vi skulde tales ved igen. Da jeg kom op paa „De forenedes“ Kontor, bad jeg om at faa Direktør Dessau i Tale. Det fik jeg, og da jeg spurgte, om min Ansøgning om Laan var bevilget, svarede han nej, det var ikke afgjort endnu. Jeg

spurgte ham da, om Direktøren vilde sige mig, om han mente, at der var Sandsynlighed for, at jeg fik Laanet. Han saa et Øjeblik paa mig, saa sagde han nej, det troede han ikke. Dermed var det forbi. Da jeg kom hjem, havde Larsen den Besked til mig, at naar jeg havde tilstrækkeligt gode Kautionister, kunde jeg faa Laanet i Laane- og Diskontobanken. Jeg fik nogle Kautionister, deriblandt Direktør Nielsen. Udover Direktør Nielsen var mine Kautionister ikke særlig gode, men det maatte ske saa hurtigt, at jeg ikke fik Tid til at opsøge dem, jeg helst vilde have haft. Nu fulgte der nogle spændende Dage for mig. Det var meget, der stod paa Spil, hvis jeg ikke kunde opfylde mine Forpligtelser; men endelig fik jeg Meddelelse om, at Laanet var bevilget. Pengene blev udbetalt, og jeg rykkede ind paa Sveasvej 8 som Vært.

Til at passe Forretningen i Farimagsgade antog jeg en Bestyrer, hvis Kone passede Butikken, medens han ordnede Mejeriet og Engros-Handelen. Om Morgenen gik jeg selv derind ved 5 $\frac{1}{2}$ Tiden, og det var min Agt at hjælpe til hele Formiddagen, men det viste sig snart, at det kunde jeg ikke holde til. Vi kom sjældent i Seng før Kl. 1 om Natten paa Sveasvej, saa det blev ikke stort mere end 5 Timers Søvn i Døgnet, selv om jeg tog mig en Middagslur. Efter et Par Maaneders Forløb gav jeg op, men Bestyreren var da ogsaa kommet saa godt ind i Forretningens Gang, at han kunde klare det meste, saa jeg kunde vente med at komme der ind til senere paa Dagen. Alligevel blev det for strængt for mig. Foruden Restaurationen paa Sveasvej og Mejeriet i Farimagsgade havde jeg beholdt to Filialer til af Mejerier, der havde givet et rimeligt Udbytte. Det var altsaa ialt 3 Butikker, der skulde kontrolleres og købes Varer til foruden Sveasvej, og saa havde vi jo aldrig Nattero. Jeg var paa Sveasvej i 3 Aar. Dertilbød sig da en Køber til Sveasvej 8, og da jeg kunde faa mine Penge igen, solgte jeg den. Der var dog en Skavank ved den Handel, som senere kom mig dyrt at staa. Køberen kunde ikke udbetale mig ret meget af Købesummen, men da jeg kendte ham personlig godt som en flink og sparsommelig Mand, der havde en meget dygtig

Kone, var jeg ikke bange for at lade det meste af Købesummen blive staaende i Forretningen med Sikkerhed i Inventaret. Jeg vidste jo, at Forretningen gav et godt Udbytte. Laanet, som jeg havde i Laane- og Diskontobanken, blev udbetalt. Jeg havde faaet en ny Bestyrer i Farimagsgade, men han var ikke heldig. Da han nu blev sagt op, fordi jeg naturligvis selv vilde drive min Forretning igen, tilbød han at købe den af mig. Da han bød mig en temmelig høj Pris, slog jeg til. Jeg boede nu privat et halvt Aars Tid, men det kunde jeg ikke finde mig i. Jeg startede da flere Forretninger, men alle sammen gav de Tab, og jeg mistede det meste af mine disponible Midler. Da jeg til sidst fik fat i en god Forretning paa Gasværksvej i Hjørneejendommen af Vesterbros Torv, maatte jeg for at kunne montere den ordentligt optage et Laan i Detailhandlerbanken paa min Obligation fra Sveasvej. Under alle disse skiftende Forhold havde jeg, med Undtagelse af de 2 sidste Aar jeg var paa Sveasvej, været Formand for Brødhandlerforeningen. Der var naturligvis mange forskellige Sager, som Bestyrelsen maatte tage sig af, og jeg skal lige nævne een.

I den Tid udarbejdede Borgerrepræsentationen en ny Sundhedsvedtægt for København, og i den bestemtes det, at der ikke maatte forhandles Mælk og Fløde sammen med andre Varer end Brød, Smør, Margarine, Æg og Øl. Urtekramvarer eller andre Detailhandlervarer var forbudt. Nu var der indenfor Brødhandlerne en Del særlig ældre Folk eller enligstillede Kvinder, der i Sidegaderne sad med smaa Forretninger, som foruden Brød og de ovenfor nævnte tilladte Varer ogsaa handlede med Kaffe, Sukker og enkelte andre Ting, der efter den nye Ordning vilde være ulovlige. Disse Mennesker vilde blive brødløse, hvis de skulde give Afkald paa Salg af disse Varer. De fleste sad og slog sig napt og knapt igennem, og man kan uden Overdrivelse sige, at det var alle fattige Mennesker, der forsøgte at bjærge Føden paa den Vis. Der var ingen, der tænkte paa, at en Sundhedsvedtægt skulde komme til at gribe ind i deres smaa Kaar. Først da Politiet begyndte at notere dem, blev vi opskræmt. Borgergruppen havde sejret ved det sidste Valg, og Direktør Nielsen var da

gledet ud som Borgerrepræsentant, saa ham kunde det ikke nytte at henvende sig til. Jeg gik derfor ind til Grosserer Eskild Salomonsen, som ved adskillige Lejligheder havde talt de Handlendes Sag. Han tog forstaaende imod mig og indrømmede aabent, at han aldrig havde tænkt sig, at Sundhedsvedtægten skulde faa de Følger og mente ogsaa, at det store Flertal af Borgerrepræsentanter havde det paa samme Maade. Jeg forelagde ham vort Ønske, at Vedtægten maatte ændres derhen, at de, der drev den blandede Handel, fik Lov til at fortsætte, saalænge de boede paa samme Sted, men saa snart Butikken skiftede Lejer, eller den gamle Lejer flyttede hen til et andet Lokale, bortfaldt Tilladelsen. Eskild Salomonsen var fuldstændig enig med mig i dette og var ogsaa sikker paa, at der vilde blive Flertal for det i Borgerrepræsentationen, men raadede os dog til at holde et offentligt Møde, hvis vi formaaede at tromme vore Medlemmer sammen, og der faa vedtaget en Henvendelse til Borgerrepræsentationen. Ligeledes foreslog han, at to af Bestyrelsen personligt skulde henvende sig til hver enkelt Borgerrepræsentant med vort Ønske, og endelig, at den Dag, Sagen kom til Behandling i Borgerrepræsentationen, skulde vi møde op saa fuldtalligt som muligt paa Tilhørerpladsen. Dagen efter havde jeg det Uheld, at en stor Gryde kogende Vand væltede ned over begge Benene og skoldede mig slemt. Da jeg blev forbunden, kunde jeg dog om Dagen ligge paa en Divan. Vi lejede den store Sal i Haandværkerforeningen, og saa snart Lægen gav sin Tilladelse, blev Mødet afholdt. Med et Par store Sutter paa Fødderne og Benene indviklede i Bandage kørte jeg derind. Et Par Mand halvt bar mig op paa Talerstolen. Salen var stuvende fuld, og vor Henvendelse til Borgerrepræsentationen blev enstemmigt vedtaget. Nogle Dage efter, da jeg var blevet lidt bedre, kørte jeg og Næstformanden rundt til hver enkelt Borgerrepræsentant, der saa godt som alle stillede sig forstaaende overfor vore Ønsker. Da Sagen kom for i Borgerrepræsentationen, havde vi besat hver eneste Tilhørerplads. Om det var det, der medvirkede til, at Sagen gik saa glat igennem, ved jeg ikke. Saa vidt jeg erindrer, blev vort Forslag enstemmigt vedtaget.

Nu skulde man jo tro, at det hele var i Orden, men her regnede vi forkert. Politiet blev ved med at notere, og i Retten faldt den første Bøde. Blev det saadan ved i nogen Tid, var de paagældende Handlende nødt til at standse, da man jo ikke kunde vide, hvor længe det kunde vare, inden Ændringen blev godkendt af Ministeriet. Altsaa maatte Næstformanden og jeg atter paa Tærne. Vi gik op til Politidirektøren, Eugen Petersen, forelagde ham Sagen og bad ham om at standse Politifølgelsen, indtil Justitsministeriet havde taget Stilling til Sagen, men vi fik et kort og bestemt Nej. Saa længe Ministeriet ikke havde godkendt Borgerrepræsentationens Vedtagelse, var Sundhedsvedtægten Lov, og den kunde ikke ændres ved en Afstemning i Borgerrepræsentationen. Ingen af os havde ventet dette Svar. Jeg blev ivrig, forklarede og gestikulerede, og uden at jeg selv tænkte over det, traadte jeg helt hen foran ham, saa han raskt traadte et Par Skridt tilbage. Vor Næstformand sagde bagefter til mig, at det saa ud, som om han var bange for, at jeg vilde slaa ham. Men Nej blev det, og vi maatte gaa med uforrettet Sag. Da vi kom ned paa Gaden, sagde jeg: „Nu er der ikke andet for os at gøre, end at gaa til Justitsministeriet“, og det gjorde vi. Det var Alberti, der var Justitsminister den Gang, og selv om han senere viste sig at være en stor Bedrager, var han en Mand, som kunde se ind i Sagens Kærne og gerne hjalp, naar han syntes, at der var gjort Uret. Da Sagen var blevet ham forklaret, sagde han: „Gaa hjem, og skriv endnu i Dag et Andragende til Justitsministeriet om at standse Politifølgelsen mod disse Handlende, saa skal jeg ordne det til Deres Tilfredshed“, og han skrev yderligere en Kladde til Andragendet. Dermed var Sagen bragt i Orden, og alle de, der var blevet noteret, hørte aldrig mere noget til den.

Efter kort Tids Forløb blev den omtalte Ændring godkendt af Justitsministeriet. Dermed var den Sag bragt ud af Verden.

Da jeg havde været Medlem af Nordisk Good Templar Orden et Aarstid, blev jeg af min Loge valgt ind i denne Ordens Agitationsudvalg. Dette Arbejde interesserede mig

meget. Jeg tog ivrigt Del i Sammenkomster baade i og udenfor Logerne. Aaret efter blev jeg valgt til Bestyrelsens Næstformand. De forskellige Afholdsorganisationer havde i København væsentlig arbejdet hver for sig. Fra forskellige Sider blev der stillet Forslag om et mere fast Samarbejde. Der blev sammenkaldt til et Repræsentantmøde paa Sveasvej, og jeg mødte som Repræsentant med flere andre paa Nordisk Good Templar Ordens Vegne, og Fællesudvalget for Københavns Afholdsorganisationer blev her stiftet. Jeg blev valgt til Næstformand, en Stilling jeg beholdt, med Undtagelse af et enkelt Aar hvor jeg var Formand, indtil jeg rejste til Færøerne.

Jeg har naturligvis været medvirkende ved en Mængde offentlige Møder i den Periode, uden at jeg dog har talt ved et eneste af disse, hvorimod jeg ofte talte indenfor Logerne og i andre Afdelinger indenfor den københavnske Afholdsbevægelse, og selvfølgelig var jeg med til at planlægge alle Møderne. Et Par af disse skal jeg nærmere omtale, da de fik mere end almindelig Betydning.

Den 25. Juni 1903 blev den første Ædruelighedskommission nedsat med den nuværende Formand for Landstinget, Zahle, som Formand. Kommissionen gjorde et meget stort Arbejde. Den samlede Oplysninger fra en Række Lande om Ædruelighedsforholdene og om Lovgivningen paa dette Omraade og dens Virkninger. Dernæst belyste den ud fra andre Landes og vor egen Erfaring Alkoholnydelsens Virkning paa en Række Socialforeteelser, saasom Sygdom, Usædelighed, Fattigdom, Forbrydelser o. s. v., og endelig foreslog den de Forholdsregler, der burde tages for at mildne Virkningerne eller indskrænke Brugen af de berusende Drikke. Et af disse var Forslag til en ny Beværterlov. Dette Forslag havde blandt andet optaget og udvidet to Bestemmelser, som allerede fandtes i den gamle da gældende Beværterlov; den ene gjaldt Bestemmelsen om Lukketiden, og den anden om bunden Beværternæring, det vil sige, at ingen kunde som i anden Næring nedsætte sig naar og hvor han vilde, hvis han havde løst Næringsbevis eller i Byerne Borgerskab. Da Betænkningen kom frem i Rigsdagen, blev

disse Bestemmelser fra en vis Side, der stod Beværterne og Beværtningerne nær, stærkt angrebne. Frederiksberg Kommune vedtog paa Foranledning af Beværterne, at Beværtningerne maatte holdes aabne hele Døgnet rundt. Denne Vedtagelse vakte ikke saa lidt Opstandelse og diskuteredes ivrigt i Pressen. Fællesudvalget for de københavnske Afholdsorganisationer bestemte sig da til at afholde et offentligt Møde i Gimles store Sal paa Frederiksberg. Talere var daværende Overretsassessor Ussing, der var Medlem af Ædruelighedskommissionen, og som i væsentlig Grad havde udarbejdet Beværterloven, samt Formanden Grosserer Otto Larsen, der var bosiddende paa Frederiksberg. Det var første Gang, Fællesudvalget havde vovet sig ud til et saadant Møde, og vi var klar over, at hvis det mislykkedes, vilde det have mistet største Delen af sin Indflydelse. Det gjalt derfor om at agitere blandt de frederiksbergske Afholdsfolk for at faa dem til at møde frem, og det gjorde de. Da Kl. var 8¹/₂, var hver Plads i Salen og paa Balkonen besat, og Folk stod langt ud paa Gaden og kunde ikke komme ind. Det var ikke alene Afholdsfolkene, der var mødt, men ogsaa Beværterne og deres Tilhængere, og disse var kommet først og havde besat saa godt som alle Siddepladserne nede i Salen, saa Afholdsfolkene maatte nøjes med Staapladserne og Balkonen. Den havde Formanden for Nordisk Good Templar Ordens Agitationsudvalg, Agent A. Bech-Christensen, besat med en Skare Goodtemplars, da han saa, at alle Siddepladserne paa Gulvet var besat af Beværterne og deres Tilhængere.

Mødet begyndte ikke godt. Ved Valget af Dirigent blev Formanden for Frederiksberg Kommunalbestyrelse, Forvalter Jensen, valgt med stor Majoritet imod den af Afholdsfolkene foreslaaede. Det bevirkede, at Værtshusholderpartiet blev overmodigt. Baade de, der sad paa de første Rækker paa Gulvet, og Dirigenten blev ved med at afbryde Assessor Ussing, da han som første Taler fik Ordet. Det gik saadan ca. ti Minutter, og det saa ud til, at Mødet skulde opløses i Kaos. Da lød der flere Stemmer oppe fra Balkonen: „Dirigenten er partisk, vi vil have en ny Dirigent,“ og Raabet

gentoges over hele Balkonen og forplantede sig til Salen og og de mange, der stod ude paa Trapper og Gange. For at gøre det mere effektivt, traadte de, der sad paa Balkonen Takt til Raabene. At Dirigenten blev forfjamsket, var et mildt Udtryk. Han ringede med Klokken og fægtede med Armene. De, der holdt med Værtshusholderne, sagde naturligvis intet, men rejste sig op og saa sig forundret tilbage. Saa holdt pludselig Larmen op. Dirigenten kom frem og beklagede sig over, at Taleren havde givet sig til at polemisere med Tilhørerne, men nu blev der raabt fra Balkonen igen, at saa var det Tilhørerne, Dirigenten skulde afbryde, og ikke Taleren.

Assessor Ussing fik saa Ordet igen, og nu fik han Lov til at tale i Ro.

Det var en hed Julidag, Mødet blev holdt, og man kan tænke sig hvilken Varme, der var i Salen, der var tæt pakket med Mennesker. Afholdsfolkene holdt dog tappert Stand, men Værtshusholderne havde det ikke godt. En efter en listede de ind i den bagved værende Restauration for at slukke Tørsten, og deres Pladser paa Bænkene blev straks optaget af Afholdsfolkene, der var glade ved at komme til at sidde ned. Da en af „Fællesudvalget“ indgivet Resolution blev sat under Afstemning, blev den næsten enstemmigt vedtaget. Bagefter traf vi Værtshuspartiet inde i den store Restauration, hvor de kølede sig af ved en iskold Bajer. Afholdsfolkene havde vundet Slaget, og da vi næste Dag overbragte Justitsministeren vor Resolution, sagde han til os, at Frederiksberg Kommune ikke havde faaet den af dem vedtagne Bestemmelse godkendt, men han takkede os, fordi han ved vor Resolution havde faaet Bevis for, at store Dele af Befolkningen ogsaa var imod en saa vidtgaaende Foranstaltning, der gav Beværterne Lov til at holde aabent baade Dag og Nat.

Den anden Bestemmelse om fri eller bunden Beværternæring voldte os langt flere Besværligheder. Dels var den ikke begrænset til et snævert Omraade, men havde Betydning for hele Landet, dog allermost for Storbyen København, dels var der en Kreds indenfor selve Afholdsfolkene, der

med en Journalist Heiman i Spidsen ivrigt agiterede for fri Beværternæring. Han var ligesom Formanden for „Fællesudvalget“, Grosserer Otto Larsen, Medlem af Afholdssamfundet. Ved et Møde der fik han Flertal for sit Standpunkt. Paa et stormende Møde i Fællesudvalget nedlagde Otto Larsen sin Stilling som Formand. Jeg var den Gang paa en Agitationsrejse til Færøerne, som jeg senere skal komme tilbage til, saa Udvalget stod for en Tid uden Formand og Næstformand. Da jeg kom hjem og fik talt med de forskellige Organisationers Repræsentanter, blev vi klar over, at en Reorganisation var nødvendig, da ingen igen paa det Tidspunkt vilde optage Samarbejdet med Afholdssamfundet. Jeg indkaldte da Repræsentanterne — ogsaa Afholdssamfundets — til et Møde i Afholdsrestaurationen „Flora“ paa Haveselskabets Vej, med eneste Punkt paa Dagsordenen: „Ophævelse af Fællesudvalget.“ Dette blev enstemmigt vedtaget, ogsaa af Afholdssamfundets Repræsentanter.

En Time efter mødte vi uden Afholdssamfundets Repræsentanter paa Sveasvej og stiftede en ny Fællesrepræsentation under Navn af „De Københavnske Afholdsorganisationers Fællesrepræsentation“. Jeg blev valgt til midlertid Formand. Paa næste Møde blev Sparekassedirektør Bramsen valgt. Alt dette var naturligvis ikke gaaet ubemærket hen. Bladene paa Heimans Side glemte ikke at fremhæve, at der var meget delte Meninger indenfor de københavnske Afholdsrækker. Dette indvirkede ogsaa paa Rigsdagen, saa det virkelig en Tid saa ud til, at vi igen skulde tilbage til fri Beværternæring.

Efter Opfordring indkaldte Sparekassedirektør Bramsen, der nu var Formand, til Bestyrelsesmøde, hvor vi drøftede Situationen. Pastor Skettrup og jeg foreslog, at vi skulde leje det største Lokale, der var at faa, Lørups Ridehus, til et offentligt Møde en Søndag Eftermiddag. Vi henviste til det gode Resultat, vi havde opnaaet ved Mødet paa Gimle: Der var Stemning for det, endskønt flere fandt det vildt, og hvor skulde vi faa Penge fra. Fællesudvalget havde ingen Indtægter og ingen Penge. Saa blev der foreslaaet, at vi skulde tage Entré, og til sidst blev vi enige derom. Lørups Ride-

hus blev lejet, Entreen sat til 10 Øre, og det blev overdraget Formanden at anmode Assessor Ussing om at være første Taler. Lærer Jørgensen fra Brønshøj skulde skaffe en Taler fra Danmarks Afholdsforening, det blev Redaktør Ferdinand Nielsen, og jeg skulde skaffe en fra N. I. O. G. T., men der kneb det. Jeg bad først Fr. Lumby, Kolding. Han kunde ikke, men henviste mig til Jørgen Lund, der den Gang var Redaktionssekretær i Næstved, men han vilde heller ikke. De var aabenbart bange for, at Mødet vilde blive en Fiasko. Saa fik vi Lokomotivfører Niels Burkal fra Odense. Der blev arbejdet ihærdigt for at faa Afholdsfolkene til at give Møde. Aldrig tror jeg, at Nordisk Good Templar Ordens Medlemmer har lagt sig saadan i Selerne som den Gang; ogsaa de andre Organisationer tog ivrigt fat, men selv om hver eneste Afholdsmand, der var i København, mødte, var vi dog langt fra nok til at fylde det store Ridehus. Vi maatte have alle dem, der stod paa vor Side, med, og det lykkedes mærkverdigt godt.

Da jeg, en Time før Aabningen af Mødet skulde finde Sted, kom ud til Lokalet, stod der allerede flere Hundrede Mennesker og ventede paa at komme ind, deriblandt Heiman med en hel Del unge Mennesker. Da Dørene blev aabnet, stormede de ind og besatte alle Pladser omkring Talerstolen, og da Sparekassedirektør Bramsen Kl. 4 aabnede Mødet, var Lokalet stuvende fuldt. En kendt Afholdsmand i København, Bogtrykker L. D. Petersen, havde paa egen Regning engageret et Hornorkester. Der blev straks spillet et Stykke, og saa gav Bramsen Ordet til Assessor Ussing. Han blev flere Gange afbrudt af Heimans Flok, men fik dog Lov til at holde sin Tale. Men da Ordet efter ham blev givet til Burkal, blev der en Skrigen: „Heiman skal tale“. De forsøgte at storme Talerstolen; da det ikke lykkedes, blev Heiman løftet op paa Skuldrene af et Par Mænd lige foran Talerstolen, og begyndte derfra at raabe ud over Forsamlingen. Men paa et Vink fra Dirigenten smældede Tonerne til Riberhus Marchen ud over Forsamlingen. Under Tumulterne var Heimans lille Flok blevet spredt, og nu trængte nogle stærke Afholdsfolk sig hen til Talerstolen. Heiman blev løftet ned

fra sit ophøjede Stade, og da man ikke for den tætpakkede Menneskemasses Skyld kunde faa ham ud paa almindelig Vis, blev han løftet over Mængden fra Haand til Haand og smidt ud ad den nærmeste Udgang. Paa samme Maade gik det de øvrige af Spektakelmagerne. I Løbet af 10 Minutter var de hældt ud under vedholdende Hornmusik. „Nu gaar vi til Rømersgade“, raabte Heiman, og det gjorde han, og der fulgte ham ca. 150 af det yngste København. Da Heiman og hans Følge var draget af Sted, fik Burkal atter Ordet, og nu kunde Taleren atter faa Ro. Da den af Fællesudvalget foreslaaede Resolution i Tilslutning til Ædrueligheds-kommissionens Forslag om bunden Beværternæring blev forelagt, blev den enstemmigt vedtaget af den store Forsamling.

Dagen efter fastslog den københavnske Presse, at der ikke kunde være Tvivl om, at Stemningen i København var for bunden Beværternæring, og i Rigsdagen gik Forslaget glat igennem.

III.

I 1901 REJSTE SNEDKER LAURITS HENRIKSEN FRA København til Færøerne, hvor han bosatte sig. Han var ivrig Goodtemplar, men da der ingen Loger fandtes, meldte han sig ind i Thorshavns Afholdsforening. Han var dog ikke tilfreds med at staa der og arbejdede for at faa stiftet en Loge af Nordisk Good Templar Orden. Det lykkedes ham at samle saa mange Mænd og Kvinder, som det var nødvendigt, og 1. Maj 1902 blev den første Loge stiftet i Thorshavn. Senere blev der stiftet en til i Thorshavn og en paa Tveraa. Der var i disse og følgende Aar en ret livlig Afholdsbevægelse paa Færøerne, hvor der periodevis havde været fremsat forskellige Forslag i Lagtinget om Lovbestemmelser til at komme Drikkeriet til Livs, men uden at de Bestemmelser, der blev gennemført, havde haft nogen næneværdig Indflydelse paa Ædrueligheden. I 1906 blev der imidlertid af Lagtinget vedtaget et Lovforslag, der bestemte, at det skulde gøres afhængigt af en Folkeafstemning, om der maatte sælges eller udskænkes spirituøse Drikke paa Færøerne. Fabrikation var allerede forbudt. Afstemningen skulde finde Sted i November 1907. De færøske Loger af N. I. O. G. T. havde henvendt sig til Ordenens Ledelse om at faa en Taler sendt op til at berejse Øerne. Henriksen var da rejst tilbage til København. Paa Ordenens Aarsmøde blev de nødvendige Pengemidler bevilget; hvem der skulde rejse, skulde Ledelsen afgøre. Gennem vort Medlemsblad opfordredes de, der havde Lyst til at gøre denne Agitationsrejse, om at melde sig. Der meldte sig ogsaa flere, men de blev vraget af Bestyrelsen. En Maanedes Tid før Afrejsen skulde finde Sted,

havde man endnu ikke faaet nogen Taler, og derfor averteredes der igen i Bladet.

Da jeg læste Avertissementet, slog den Tanke ned i mig: mon ikke Du kunde bruges? Jeg spurgte min Kone, og hun syntes, at jeg burde henvende mig til Bestyrelsen; hun skulde nok klare Forretningen i den Tid, jeg var borte, hvis Bestyrelsen vilde antage mig. Samme Dag rejste jeg ned til Jørgen Lund i Næstved, som var den, der skulde indstille i første Omgang. Han var straks stemt for mig, men Valget skulde godkendes af Ordenens Chef Bogtrykker Fr. Lumbye, Kolding. Allerede tre Dage efter fik jeg Brev fra Lumbye om at rejse med S/S „Tjaldur“ fra København den 2. September. Al nærmere Aftale maatte jeg træffe med Jørgen Lund. Den 2. September rejste jeg saa til Thorshavn med „Tjaldur“. Det var et lille, fladbundet Skib, der rullede dygtigt i Søen, og Vejen gik over Leith, saa Rejsen varede 7 Dage. Det var en drøj Tur med Ruskvejr, og jeg, der var alt andet end søstærk, var meget søsyg, især paa Rejsen fra Leith til Thorshavn, som tog over 2 Døgn, og i den Tid kunde jeg hverken spise eller drikke. Da jeg kom til Thorshavn, var jeg mere død end levende. „Tjaldur“ ankrede paa Reden —, først 20 Aar efter fik Thorshavn Havn, saa Skibene kan lægge til Kaj, — og en Baad, bemandet med Ordensfæller, kom ud for at hente mig. De maatte næsten bære mig ned i Baaden. Naa, Søsyge er næsten som Tandpine; denne kan være mere end slem, saa længe den staar paa, men naar den først er endt, kan man le ad den, og Dagen efter var jeg da ogsaa all right, om end jeg syntes, at Landjorden stadigt gyngede under mig. Sammen med Afholdsfolkene fik vi hurtigt lagt en Rejseplan. Forbindelsen var meget daarlig den Gang. Af Hensyn til Rejseudgifterne maatte Rutebaaden gamle „Smiril“ benyttes saa meget som muligt; det gjorde vi da ogsaa paa de lange Strækninger, men ellers gik vi over Fjældene eller tog med Skyds. Det blev bestemt, at Goodtemplarne skulde sende en Mand med paa Rejsen og Thorshavns Afholdsforening en. Den første Rejse, jeg kom ud paa, var til Vestmanhavn, Vaagø, Kvivig, Kollefjord og derfra til Thorshavn igen; det blev en minderig Tur. Fra

Thorshavn tog vi med „Smiril“ lige til Vestmanhavn. Naar jeg siger lige, maa det ikke forstaas saaledes, at vi sejlede direkte til Vestmanhavn. Vi var inde paa Skopen, Midvaag og Kvivig, Turen varede fra Kl. 9 Formiddag til Kl. 9 Aften, før vi naaede Vestmanhavn. Særlig i Skopen tog det lang Tid med at losse og lade, da der gik nogle svære Dønninger i Søen, naturligvis blev jeg søsyg igen. Midtvejs mellem Skopen og Midvaag passerede vi en Grind, mine Rejsefæller vilde have mig op at se den, men jeg var for sløj, saa jeg blev liggende paa en af Sofaerne nede i Salonen. Endelig naaede vi Vestmanhavn. Jeg kom i Land og i Seng med det samme, men næste Morgen var jeg i Orden igen. Vi benyttede Formiddagen til at se os om i Bygden og aflagde Besøg hos en gammel Købmand, der var en af de faa, der havde Brændevinshandel. Han var dog stemt for, at det skulde forbydes. Den Fortjeneste, han havde paa Brændevinen, tabte han paa anden Maade. Det var Coutume, at naar Fiskerne om Morgenen kom for at hente Agn, skulde de have en Fiskesnaps, den var gratis, men saa skete det ikke saa sjældent, at en af Fiskerne købte en Omgang til, og ofte blev Omgangene saa mange, at de slet ikke kom paa Fiskeri den Dag. Dette kunde paaføre Købmanden Tab paa to Maader. Det var ret almindeligt den Gang, at Fisker og Købmand kun gjorde deres Mellemværende op ved Nytaar, idet Købmanden fik den Fisk, der blev fanget, og Fiskeren fik de Varer, han havde Brug for. Naturligvis tjente Købmanden paa Fisken, des mere Fisk, han fik, des bedre Fortjeneste, men ogsaa omvendt, des flere forsømte Fiskedage, der var, des mindre Fisk o. s. v. Men det fik jo ogsaa Indflydelse paa Fiskernes Konto. Jo færre Fiskedage, jo flere Omgange Snaps, des mindre blev der paa Kreditsiden, og det hændte, at Gælden voksede Aar for Aar, saa Købmanden maatte forlange Sikkerhed, hvis Fiskeren ejede noget. Et Bevis herfor er de saakaldte Brændevinstrøer, der findes, hvor der har været Brændevinshandel. Alt dette fortalte Købmanden nu ikke, han sagde bare, at han mente, det var bedre, naar der slet ingen Spiritus maatte sælges, det vilde Købmændene have mere Fordel af. Hvorfor, fik jeg først at vide paa

min Rejse rundt paa Øerne under Samtale med forskellige Mennesker. Om Aftenen holdt vi Møde i Dansehuset, men der mødte ikke ret mange, da den Grind, vi havde set Dagen i Forvejen, var kommet ind paa Midvaag, og Mændene var derfor i Grind og ikke kommet hjem endnu. Det var de heller ikke om Morgenen, da vi skulde have Skyds fra Vestmanhavn til „Fútaklett“, men et Par Smaadrenge mente nok, at de kunde ro os derhen. Kl. 7 om Morgenen tog vi af Sted, efter at have faaet en Kop Kaffe. Vi regnede med, at vi kunde være i Sandevaag ved 10 Tiden. De to Mænd, der var med fra Thorshavn, havde aldrig været den Vej før og kendte ikke Vejen. Drengene gjorde det heller ikke, men vi skulde i Land ved en Elv, og den fandt vi, men kom i Land ved den forkerte Side, saa vi ikke fandt Varderne. For at orientere dem, der ikke kender Færøerne, skal jeg oplyse, at der i hvert Fald den Gang saa godt som ikke fandtes Vej eller Sti i Havgen. For at antyde Retningen, var der rejst store Stenpyramider (Varder) med visse Afstande, saaledes at naar man stod ved den ene, kunde man se en foran sig og en bagud, men det skete, at en Varde var faldet ned eller der indtraf Taage, saa maatte man orientere sig, som man bedst kunde. Vi var altsaa kommet i fejl Retning. Vi søgte og søgte, men fandt ingen Varder, og da vi var kommet op i Højden, blev det Taage. Mine Ledsagere var ved at fortvivle, de beklagede særlig mig, der aldrig havde været ude i en Havge før og derfor ikke saa godt kunde taale de haarde Strabadser. En anden Ting var, at vi havde faaet meget lidt at spise, før vi drog fra Vestmanhavn, og kun en af mine Ledsagere havde været saa forsynlig at købe $\frac{1}{2}$ kg grove Skibskiks. Dem delte vi ved Middagstid og drak Vand til fra en Elv. Det var om ikke en tør Kost, der var Vand nok, saa dog en mager Kost, og mætte blev vi naturligvis ikke. Jeg var hele Tiden i godt Humør, navnlig da det henad Eftermiddagen klarede op. Jeg forstod heldigvis ikke den Risiko der er ved at fare vild i en færøsk Havge. Henad Eftermiddagen hørte vi en en Ko brøle, vi gik efter Lyden, idet vi regnede med, at der maatte være en Mælkesti i Nærheden. Det slog

ogsaa til, og en halv Time senere var vi nede i Bygden Sandevaag, og da var Kl. 3. Vi havde gaaet i 6 Timer i Havgen; havde vi fundet den rigtige Vej, vilde det have taget ca. 1 Time. Da jeg havde en Hilsen at aflevere til Pastor Johansen i Midvaag, der var Medlem af Blaa Kors, gik vi derhen, før vi drog til den længere bortliggende Bygd Sørvaag, hvor vi skulde holde Møde. Det gjorde godt at faa hvilet lidt i Jensegærde, Præstegaardens Navn, og da vi var blevet trakteret med Kaffe og Kager, den haardest tiltrængte og mest velsmagende Kaffe, jeg nogen Sinde har faaet, og med Indbydelse til at bo i Præstegaarden paa Tilbagereisen, tog vi af Sted til Sørvaag. Jeg var træt, da jeg kom dertil. Vi havde jo været paa Tæerne siden Kl. 7 om Morgenen, men da Kl. var 8, stod jeg henne i Dansehuset og talte til en ret stor Forsamling, og det blev et udmærket Møde, der trak ud til Kl. 11. Men Dagen derpaa var en af de værste, jeg kan huske. Det var som om hvert Ben i min Krop var knækket, som om hver Muskel var mørbanket og hvert Led i mine Ben var stift. Da jeg kom ud af Sengen, mere krøb jeg end gik ind i Stuen hos mine Værtsfolk. Det var „Anspærre“, jeg havde faaet, en Skavank man let faar, naar man ikke er vant til at gaa i Fjeldene. Om Formiddagen gik vi tilbage til Midvaag, men da vi var kommet godt udenfor Bygden, maatte mine Ledsagere tage mig, en under hver Arm, ellers tror jeg ikke jeg var naaet ned til Sørvaag Vandet, hvor Pastor Johansens Baad laa og ventede paa os. Ved at ro over med den, sparede vi omtrent Halvvejen til Midvaag. I Løbet af en Dagstid forsvandt min „Anspærre“, og jeg har da aldrig haft den siden. Dagen efter, under mit hyggelige Ophold i Præstegaarden og under Fru Pastor Johansens gode Pleje, var jeg fuldstændig kommet til Hægterne igen. Efter et udmærket Møde i Midvaag om Aftenen, drog vi den næste Dags Morgen, der var en Søndag, videre over Sandevaag og Fútaklett til Kvivig. Vi tog ind hos Degnen, Ole Jacobsen, hvor vi blev gæstfrit beværtet, men da jeg spurgte, om vi kunde laane Skolen til at holde Møde i, fortalte Ole Jacobsen os, at der ingen Skole fandtes i Kvivig, men det var fint Solskinsvejr den Dag, og han foreslog mig at tale fra Kirketrappen, naar

Gudstjenesten var sluttet. Præsten er ikke hjemme, sagde han, saa det er mig, der skal læse Prædiken op, og jeg skal nok meddele Kirkegængerne, at De vil tale til dem. Da Gudstjenesten var sluttet, og Menigheden kommet ud, gik jeg op paa den høje Kirketrappe og talte derfra. Det var der, som forøvrigt overalt paa Færøerne, en meget taknemmelig Tilhørerskare, jeg havde, der interesseret fulgte, hvad jeg havde at sige. Jeg havde vel talt ca. 20 Minutter, da der lyder et Raab og hele Forsamlingen, Kvinder saavel som Mænd, styrter afsted. Jeg saa mig om; er der Ildebrand, var min første Tanke, men saa kom den gamle Degn hen til mig og sagde, der er Grindebud, og saa er det gammel Skik, at hvor de saa er, og hvad de saa end arbejder med, saa slipper de alt og løber efter Grinden. De mest ivrige løb lige til Baadene, og da disse skulde skydes temmelig langt ud før de kunde flyde, maatte flere af dem ud i Vandet til op over Livet og det i deres pæne Søndagsklæder. Drivende vaade satte de sig til Aarerne, og det kan nok være, at de kunde bruge dem.

En Times Tid efter saa vi gennem en Kikkert Baadene komme tilbage med Grinden drivende foran sig omtrent som man nede i Danmark driver en Flok Køer. Grinden blev drevet op til Vestmannaavn, da Kvivig ikke er Grindeplads. At tænke paa at fortsætte Mødet var utænkeligt, da alle Mænd, der kunde krybe og gaa, var i Grind og i heldigste Tilfælde kom hjem næste Dags Aften. Vi gik derfor videre over Lejnum gennem Kollefjorddalen til Kollefjord. Det var en dejlig Spadseretur igennem Dalen; Solen skinnede, og da den gik ned, var det blikstille, som kun en Efteraarsaften kan være paa Færøerne, men da vi naaede Langesand, forandrede Sceneriet sig. Det blev mørkt, saa det var vanskeligt at se, hvor man gik. Vi fulgte langs med Stranden ind til Sjøv. Der var den Gang Hvalstation paa Kollefjord, men der blev ikke lavet Guano af Kødet. Det, der ikke blev solgt til Føde for Mennesker eller Dyr, blev kastet paa Søen, og en Del var drevet op paa Stranden. Da vi ikke kunde se, gik vi og traadte i de raadne Kadavere, der just ikke duftede af „Ambra“. Naa, heldigvis var Vejen ikke saa lang til

Sjov. Der holdt vi om Aftenen Møde, og næste Dag tog vi med Robaad til Hvidenæs, og derfra gik vi gennem Havgen til Thorshavn. Sanatorievejen var under Arbejde, men ikke færdig endnu. Naar jeg har omtalt denne min første Rejse paa Færøerne saa udførligt, er det for at vise Forskellen paa at rejse for godt 30 Aar siden og nu. Denne Tur vilde nu kunne gøres paa den halve Tid og langt mere bekvemt. Den største Del af Vejen blev tilbagelagt med Robaade eller til Fods over Fjældene. Nu gaar der faste Rutebaade for en stor Del daglig, der korresponderer med Biler, som staar i Forbindelse med andre Rutebaade paa den anden Side Øen, og straks befordrer de Rejsende videre. — Efter et kortere Ophold i Thorshavn gik Turen til Klaksvig, Lervig, Fuglefjord, Funday, Ejde, Haldersvig og Kvalvig og saa hjem til Thorshavn. Efter et kort Ophold der, hvor jeg maatte vente paa „Tjaldur“, der kom fra København, rejste vi med den til Tveraa paa Suderø, hvor Ordenen den Gang havde sin største Loge paa Færøerne. Her gennemrejste jeg Øen i hele dens Længde fra Kvalbø til Sumbø. Det var dejlige Ture, en storslaet og for mig ukendt Natur. Det var blevet hen paa Efteraaret, saa Vejret var ofte mindre godt. Storm, Regn og Sne vekslede med smukt Vejr, men nu jeg var trænet, anfægtede det mig ikke paa Fjældturene, selv om jeg nu og da kunde blive træt. Derimod kunde jeg ikke blive Søsygen kvit, naar jeg kom ud for Sjaskvejr. Paa Suderø stiftede jeg to nye Loger, en i Kvalbø og en i Vaag. Ingen af dem fik dog nogen lang Levetid, dertil var Samfærdselen for daarlig og Organisationen for løst sammenknyttet. Der blev for lidt Vekselvirkning mellem de forskellige Loger. Med Suderø havde jeg berejst det meste af Færøerne, og det er kun de færreste af de Bygder, jeg besøgte den Gang, jeg har været i siden. Den 5. November fandt Afstemningen Sted. 1167 Stemmer stemte imod Salg og Udskænkning af berusende Drikke, 34 stemte for. Selvfølgelig var Afholdsfolkene og mange andre glade for det smukke Resultat, som de ventede sig meget af. Det samme var vi, der havde berejst Øerne og været medvirkende til Udfaldet af Afstemningen. Loven,

der nu holder 30 Aars Jubilæum, er ofte blevet kritiseret, fordi det ikke kan nægtes, at der drikkes mere paa Færøerne end godt er, men de, der kritiserer, maa ikke glemme, at Loven er ingen Forbudslov; enhver kan indforskrive saa meget Spiritus, det skal være, og Tolden er den laveste, vi har i Skandinavien. Men Loven har haft sin store Virkning. Det ses bedst af, at Spiritusforbruget ifølge Statistikkens er gaaet ned fra 4,62 Ltr. ren Alkohol pr. Individ i 1906 til 1,18 Ltr. i 1931; samtidig er Befolkningen vokset med $\frac{1}{3}$. Selv om Statistikkens kan være mangelfuld, og ulovlig Spiritushandel har fundet Sted, er Forskellen saa stor, at Loven betød et mægtigt Fremskridt til større Ædruelighed paa Færøerne.

Med Afstemningens Afslutning var min Mission endt paa Færøerne, og jeg var klar til at rejse hjem, men Dampskibet „Ceres“, som jeg skulde med til København, var meget forsinket, saa jeg maatte vente i Thorshavn ca. 14 Dage, inden den kom. Det var en kedelig Tid, jeg var tvungen til at blive i Thorshavn, fordi jeg ikke kunde vide, hvad Dag den kom, da den anløb en Mængde smaa Pladser paa Østsiden af Island, hvorfra der ikke var Telegrafforbindelse den Gang. En Dag, jeg og min Vært, Skibsfører Joen Christiansen, sad og talte sammen, fortalte han mig, at man havde forsøgt at starte et Mejeri i Thorshavn, men det var endnu ikke blevet til noget, fordi man manglede Folk til at lede det. Som Mejerimand var jeg naturligvis interesseret, og da en af mine Venner, Jacob Arge i det samme kom til, vilde han absolut sætte mig i Forbindelse med de Mænd, der i første Række havde arbejdet med Sagen. Da jeg ikke havde noget at bestille, gik jeg med ham, endskønt jeg mente, at jeg ikke kunde være dem til stor Nytte.

Det, som var sket forud, før jeg kom med i Forhandlingerne, var følgende:

Den, der først har rejst Spørgsmaalet om en Mælkeforsyning i Thorshavn, er Dr. Fridericia, nu i Aarhus. Som ung Læge kom han til Thorshavn; energisk og initiativrig, som han var, fandt han det fortvivlet, at der i længere Perioder af Aaret ikke en Gang var Mælk at opdrive til spæde Børn, medens

der paa Bygderne mentes at være Overflod. Jeg skriver „mentes“, for det viste sig, som jeg senere skal komme tilbage til, at de Perioder af Aaret, hvor der var knapt med eller saa godt som ingen Mælk i Thorshavn, var der heller ingen Mælk af Betydning paa Bygderne. Men det var Dr. Fridericia ikke klar over, og derfor rejste han med stor Kraft Tanken om at faa etableret Mælkeforsyning i Thorshavn, der maatte blive til lige saa stor Gavn for Byen som for Bygdemændene. Flere sluttede sig til Tanken, deriblandt Skibsreder Nap. Andreasen, Konsul Valdemar Lützen og Bankdirektør Christensen. For at faa en sagkyndig med paa Raad, henvendte de sig til det kgl. danske Landhusholdningsselskab om Bistand. Dette Selskab sendte sin Mejerikonsulent cand. polyt. Ellbrecht til Færøerne. Der blev holdt nogle Møder, og et Udvalg blev nedsat til at arbejde videre for Sagen. Dette Udvalg kom til at bestaa af Dr. Fridericia, Bankdirektør Christensen, Skibsfører Nap. Andreasen samt Konsul Valdemar Lützen. Der blev sendt Indbydelse ud og tegnet ca. 4000 Kr. i Aktier. Dette Beløb var jo imidlertid ikke nok. Der kom andre Betæneligheder til, og da Dr. Fridericia i 1907 forlod Færøerne, var Sagen ved at dø hen. I første Omgang kunde jeg da heller ikke gøre stort. Jeg fik lidt at vide om de Planer, der var lagt, og lovede, at jeg gerne vilde hjælpe til med Raad og Vejledning. Hvis man fandt det nødvendigt, vilde jeg eventuelt være villig til at rejse til Færøerne og sætte Mejeriet i Gang. Derimod var der ikke Tale om, at jeg skulde knyttes fast til Mejeriet.

Hvor lidt det end var, jeg altsaa kunde love, satte min Mellemkomst alligevel Fart i Begivenhederne. Kort efter min Hjemkomst til København opsøgte Nap. Andreasen mig og bad mig komme med til et Møde ude paa Vesterhospital, hvor Dr. Fridericia da var Reservelæge. Foruden disse to var Amtmand Bærentsen og Mejerikonsulent Ellbrecht til Stede. Her blev Planen nøje gennemgaaet, Kalkyler blev udarbejdet o. s. v., men det, der havde den største Betydning, var, at Amtmand Bærentsen og Dr. Fridericia havde faaet stillet i Udsigt, at det paatænkte Selskab ikke alene vilde faa Posttilskud paa 4000 Kr. om Aaret, men ogsaa et Laan paa

6000 Kr. til Anskaffelse af et Fartøj. I Januar 1908 var man kommet saa vidt, at man med et fast Grundlag kunde indbyde til ny Aktietegning. I Løbet af Foraaret og Sommeren blev der tegnet ca. 11.000 Kr. Den 5 Marts 1908 blev Selskabet stiftet. Til Bestyrelse valgtes Nap. Andreasen, Valdemar Lützen og Bankdirektør Christensen.

Den 1. April traadte Selskabet i Virksomhed, idet det overtog Postbesørgelsen i Sundelaget og Skaalefjord med en lejet Motorbaad. Først i Juni indkøbtes Dampbaaden „Ruth“ i Norge for 14.000 Kr. Det var et godt lille Fartøj, der udmærket svarede til den Trafik, der kunde regnes med, og viste sig ogsaa som Søbaad at være godt egnet til det til Tider noget vanskelige Farvand omkring Høyvigsholm til Thorshavn.

I Løbet af Sommeren var der ført Forhandlinger med mig om at overtage Bestyrerposten, uden at det dog førte til noget endeligt Resultat. Da Selskabet i Juli Maaned kom i Pengeforlegenhed, gik jeg med til at tage for 2000 Kr. Aktier til Indkøb af Mejerimaskiner, og den 16. Juli underskrev Dr. Fridericia paa Selskabets Vegne og jeg en Kontrakt paa 5 Aar, uopsigelig for begge Parter, med en Gage af 1500 Kr. om Aaret og 25 % af Mejeriets Overskud, samt for min Søn 60 Kr. om Maaneden. Begge skulde vi have fri Rejse til Thorshavn, og Afrejsen skulde finde Sted efter 1. August. Det var altsaa ikke nogen glimrende Stilling, jeg gik ind til, men under Arbejdet med Planerne var jeg blevet begejstret for Foretagendet, og jeg troede paa dets Fremtid. Den 3. August forlod jeg København med Mejerimaskinerne, og den 9. August var jeg i Thorshavn. Man var begyndt at indkøbe Mælk fra 1. August, men da det lejede Lokale i Nap. Andreasens Ejendom „Arnes Minde“ ikke var færdigt, blev Mælken behandlet og solgt ude paa Valdemar Lützens Konservesfabrik i Rætteraa. Det trak usædvanlig længe ud, før vi kunde rykke ind i de nye Lokaler, og skønt det hele var meget primitivt indrettet, kostede Ombygningen, Installering af Maskinerne og Montering dog ca. 3500 Kr., medens Dampkedel, Maskiner og Transmissioner kun kostede 1900 Kr. i Indkøb. Først midt i September kunde vi flytte ind i vore fremtidige

Lokaler, men da mødte der os den første store Skuffelse. Mælkemængden blev mindre og mindre. Der var Dage, hvor vi ikke havde 20 Ltr. Mælk. Den Smule, vi fik, havde vi naturligvis let ved at sælge, men da Bruttoavancen kun var 4 Øre pr. Ltr., dækkede det ikke en Gang Kul og Lys, endsige Lønninger og andre Driftsudgifter. Det var jo ikke, hvad vi havde ventet. Man trøstede sig med, at Køerne plejede at kælte henimod Jul. Mælkemængden voksede da ogsaa ved den Tid, men samtidig sank Efterspørgselen; nu havde et stort Antal Køer i Thorshavn kælvet, og de, der havde ventet, at det nye Mejeri skulde skaffe Mælk, naar den ikke var til at faa andre Steder, og var blevet skuffede, søgte nu tilbage til deres gamle Leverandører. Efterhaanden steg Mælkemængden, saa vi hen i Februar var oppe paa 300 Ltr. om Dagen, men nu kunde vi ikke faa solgt mere end Halvdelen deraf. Det var den anden store Vanskelighed, vi mødte. Under de Forhandlinger, der var blevet ført, havde jeg faaet Indtrykket af, at al den Mælk, der kunde skaffes, til enhver Tid kunde sælges i Thorshavn, derfor var der slet ikke tænkt paa Anskaffelse af Redskaber og passende Lagerlokaler til Ostefremstilling. Nu maatte det skaffes til Veje. Værst var Mangelen paa et Lagerrum. Vi adskilte et Stykke af Kedelrummet, det eneste Sted, hvor der var Plads, men ogsaa det daarligst mulige. Enhver, der kender en Smule til de Ting, ved, at den stærke, tørre Varme, der findes i et Kedelrum, er ødelæggende for normal Gæring og Lagring af Ost. Der blev og maatte nødvendigvis under disse Forhold blive en Mængde Vragost. Samtidig var Forbrugei af Ost meget lille paa Færøerne, og navnlig var man bange for Gammelost, som der under de givne Forhold maatte blive en Del af. Naar dertil kom, at Mælken paa Mejeriet kostede $9\frac{1}{2}$ Øre pr. Ltr., at vi hen paa Sommeren havde omtrent 1000 Ltr. om Dagen, og vort Salg til Tider ikke beløb sig til mere end 100 Ltr., at vi den Gang fik 25 Øre for et Pund Ost, og maatte lade Vallen løbe i Rendestenen, saa forstaar man, at det lille Mejeri maatte arbejde med stort Underskud. Dette passede ogsaa. Ved Regnskabets Slutning havde Mejeriet spist ca. $\frac{1}{3}$ af vor Aktiekapital op. Heldigvis havde „Ruth“

indsejlet over 2000 Kr. i Nettooverskud. Men der blev dog en Underskuds-Saldo at overføre til næste Aar paa Kr. 1706.60. Det var et bedrøveligt Resultat og først og fremmest for mig. Her havde Folk gaaet og ment, at naar de først havde faaet et Mejeri, kunde de altid faa den Mælk, de skulde bruge. Koejerne ude paa Bygderne mente, at de fik for lidt for deres Mælk og Aktionærerne ankedé over, at Mejeriet havde spist hele „Ruth“s Overskud op, saa der intet Udbytte blev. Der var nok at klage over, og saa havde man dog antaget en dansk Mejeribestyrer, som der blev udtalt paa Generalforsamlingen, for at være sikker paa, at det hele kom til at gaa. Det var altsaa bare Skuffelse, og den, der ikke havde det godt i den Tid, var den danske Mejeribestyrer. At Stillingen var fortvivlet, var der ingen bedre end jeg, der kunde bedømme, og hvad værre var, det var næsten umuligt at ændre den, i hvert Fald ikke paa kort Tid. Ulykken laa jo i, at i den Tid, der var Mælk paa Bygderne, var der ogsaa tilstrækketig Mælk i Thorshavn og omvendt; i den Tid, der var Mælkemangel i Thorshavn, var der lidt eller intet at faa paa Bygderne. Af Køerne paa Bygderne kælvede ca. 80 % i Marts, Resten fordeltes ujævnt over hele Aaret. Fodringen var om Vinteren paa de fleste Steder kun Hø. Køerne gik længe ude om Efteraaret og kom paa Grund af Hømangel tit ud om Foraaret, før der var Spor af Græs. Staldene var oftest utætte og kolde, alt i alt var der de daarligst mulige Betingelser for at producere Mælk.

Skulde det lykkes at ændre Kælvetiderne, maatte det først og fremmest gøres mere rentabelt at sælge Mælk om Efteraaret. Dernæst maatte der skaffes passende Kraftfoder til en rimelig Pris og en kort og klar Anvisning paa, hvor meget der med Fordel kunde bruges af de forskellige Slags. Vi gik straks i Gang dermed. Prisen blev fra 1. September sat op fra 9 Øre til 11 Øre Potten. Samtidig indkøbte vi Majs og Oliekager, som vore Leverandører kunde faa udleveret og betale med Mælk. Der blev ikke kalkuleret nogen Fortjeneste paa disse Foderstoffer, og vor Dampbaad tog det fragtfrit med. Da det var over 20 Aar siden, jeg havde været ved Landbruget, og der navnlig i Fodringen var sket store

Fremskridt i den mellemliggende Tid, henvendte jeg mig paa Mejeriets Vegne til Tune Landbrugsskole, hvor jeg i mine unge Dage havde været Elev, om Hjælp og Vejledning i Fodringsspørgsmaalet. Baade Forstander Brinck Lassen og Lærerne Otto Christensen og Løje besvarede alle mine mange Spørgsmaal og raadede mig paa det bedste. Senere henholdt Landbrugskonsulent Effersøe, Lærer Arndal og jeg et Par Aar nogle korte Landbrugskursus i Thorshavn, der var ret godt besøgt, og som i hvert Fald skabte Interesse om Fodringsspørgsmaalet, og endelig udgav jeg med Støtte fra det kgl. danske Landhusholdningsselskab et lille Hæfte om Malkekvægets Fodring og Pleje paa Færøerne. Alt dette blev jo gjort med langt Sigt for Øje og strakte sig over flere Aar, men Situationen fordrede ogsaa øjeblikkelig Handling. Udgifterne maatte nedsættes; min Søn blev sagt op, og en Pige blev antaget i hans Sted. Vi skrev endnu en Gang til Landhusholdningsselskabet og bad om Raad, og Konsulent Ellbrecht kom, uden Udgift for Mælkeforsyningen, atter til Færøerne for at hjælpe os til Rette, hvad vi havde Grund til at være meget taknemlige for. Uden hans Hjælp den Gang var Mælkeforsyningen sikkert faldet sammen. Han fastslog straks, at under de givne Forhold var det umuligt at drive en lønnende Osteproduktion. Der var ikke andet for os at gøre, end at sende den skummede Mælk tilbage til Leverandørerne, der havde bedre Betingelser for at udnytte den end Mejeriet. Dernæst anlagde han et særligt Bogholderi over Køb, Salg og Svind i Mejeriet og Butikken, et Bogholderi, som vi fører paa samme Maade den Dag i Dag, og som vi har haft megen Glæde af. Da Aaret var omme, var Underskudet svundet 1831 Kr. 31 Øre og nu gik det fremad. „Ruth“ tjente omkring 3000 Kr. om Aaret, og snart kunde Mejeriet ogsaa møde med et beskedent Overskud, saa Selskabet i 1912 var saa godt konsolideret, at vi kunde købe en Byggegrund med Opførelsen af egen Mejeribygning for Øje. Men saa kom Krigen, der vendte op og ned paa alle Forhold. „Ruth“, som før var vort bedste Aktiv, mødte pludselig op med et mægtigt Underskud, der et enkelt Aar naaede op til 24.000 Kr. Selv om Størstedelen efter Aftale

blev dækket af Postvæsenet, blev der dog en bred Ende til Slut, som maatte afskrives paa Selskabets Drift. Mejeriet gav stadigt et lille Overskud, men kunde selvfølgelig langt fra dække „Ruth“s Underskud. Havde vi ikke netop paa det kritiske Tidspunkt slaaet ind paa nye Veje, vilde det have set sort ud for det lille Selskab.

Allerede det første Aar, jeg var paa Færøerne, talte Nap. Andreasen med mig om en Margarinefabrik i Tilknytning til Mejeriet som en Fremtidsudsig, men som Forholdene laa den Gang, var der ikke megen Sandsynlighed for, at en saadan Tilknytning var gennemførlig. Margarinefabrikationen var i Hænderne paa nogle enkelte store Fabrikker med kostbare Anlæg og beregnet paa en Fremstilling af mange Tons daglig. Selv om vi kunde have skaffet Kapital til et saadant Anlæg, hvad der var meget usandsynligt, vilde Omsætningen blive alt for lille, til at Foretagendet kunde forrente sig. Dette forklarede jeg Nap. Andreasen den Gang, og siden fik vi ikke Lejlighed til at drøfte Sagen oftere, da han et Par Aar efter omkom ved en Søulykke ved Island.

Nogle Aar efter opstod der imidlertid i Danmark en hel Række smaa Margarinefabrikker. Det var nogle Maskin-fabrikker, der fremstillede disse smaa Anlæg og samtidig lærte Køberen af dem at fremstille Margarine. Det gik dog ikke godt. Mange maatte snart indstille Virksomheden igen, Omsætningen var for lille, og derved blev Driftsudgifterne for store. Dette virkede jo ikke opmuntrende, men ved en Rejse i Danmark aflagde jeg Besøg paa flere af disse smaa Fabrikker, og det endte med, at jeg i store Træk fik lært, hvorledes man fremstillede Margarine.

Da vi netop den Gang gik med Byggeplaner, drøftede vi Spørgsmaalet baade indenfor Bestyrelsen og paa Generalforsamlingen. Saa kom imidlertid Krigen; det blev et stort Problem, der voldte mange Vanskeligheder at skaffe Levnedsmidler, men takket være Vareudvalget og vor isolerede Stilling, var Færøerne dog bedre stillet end de fleste andre Lande i Skandinavien. En hel Del Varer maatte vi dog alligevel mangle, deriblandt Margarine. Derved blev Spørgsmaalet om en Margarinefabrik paa Færøerne i høj Grad aktuelt. Vare-

udvalget var villigt til at forsøge at skaffe os Raastoffer. Da der var bedre Udsigter til at faa Licens fra Amerika direkte til Færøerne, forsøgte vi den Vej. Første Gang fik vi et lille Parti blød Olie; med den alene kunde vi selvfølgelig ikke fremstille Margarine. Den blev lagt til Side, og i Oktober 1918 fik vi ca. 100 Tons Raastoffer hjem med en af de Forenedes Baade, som Vareudvalget havde fragtet. Men førend vi var naaet saa vidt, var der gjort et stort Forarbejde. Da Vareknapheden begyndte at blive følelig, navnlig paa Fedtstoffer, blev der stor Jammer, især i Aviserne. Vareudvalget gjorde, hvad det formaaede, og det var ikke saa lidt. I en Fart fik det i Danmark skrabet ca. 100 Tons Margarine sammen, der blev sendt til Færøerne med „Beskytteren“. Selvfølgelig var det altfor meget paa en Gang af denne let fordærvelige Vare. Længe varede det heller ikke, før den var uspiselig. Saa spurgte man, om ikke Mælkeforsyningen kunde ælte noget Salt og Farve i, saa det bedre kunde glide ned. Jeg gjorde et Forsøg i den Retning, men det blev ikke godt. Jeg foreslog derfor, at vi smeltede det hele om og filtrerede den rene Olie fra, hvorefter denne blev kærnet om paany, og nu lykkedes det at faa et Produkt ud deraf, som var spiseligt. Man var jo ikke saa kræsen i de Tider, i hvert Fald blev det meste af Margارينen spist.

Det var jo ikke alene paa Færøerne, at man stod overfor Problemet Mangel paa Spisefedtstoffer. Nordmændene var ude for de samme Vanskeligheder. Dér prøvede man paa at lave Spiseolie af Tran, som de havde Overflod af, og det lykkedes dem virkelig at fremstille et Produkt, der var anvendeligt, selv om det den Gang ikke havde naaet den høje Standard, som Kemikerne siden har udviklet denne Industri til. Disse Forsøg vakte naturligvis ogsaa Opsigt vaa Færøerne, og man talte, om vi ikke kunde lave Margarine af Tran. Lagtingets Vareudvalg bevilgede mig et lille Tiskud for at rejse ned og nærmere undersøge Muligheden for en saadan Anvendelse af den færøske Tran. Gennem Industri-raadet kom jeg i Forbindelse med Aarhus Oliefabrik og var en Tur over i Aarhus for at se, hvorledes man der ved Centrifugalkraft udvandt en fin og klar Tran af Torskelever.

Men samtidig blev jeg klar over, at det vilde være haabløst at starte et større Anlæg med Margarinefabrik for Øje paa Grundlag af den Torskelever, vi kunde fremskaffe. Her som paa mange andre Omraader er vi paa Grund af vor Lidenhed og Spredthed handicappet; vi er ikke i Stand til, som de store Samfund, at udnytte alle Muligheder, fordi Omsætningen bliver for lille til at bære Driftsudgifterne og Forrentningen.

Af Aarhus Oliefabrik, der havde deres egen Repræsentant i New York, fik jeg imidlertid at vide, at man i Amerika havde givet Licens til Færøerne paa 100 Tons Raastoffer, og jeg fik nu travlt med at komme hjem.

Efter et Bestyrelsesmøde rejste Formanden, Konsul Valdemar Lützen, ned og indkøbte de nødvendige Maskiner, og det lykkedes os virkelig at faa disse installeret, til de købte Raastoffer kom frem, og den 1. November 1918, Dagen før Damperen kom, var Anlægget i Orden og vi klar til at tage fat.

Hermed begyndte et nyt Afsnit i Selskabets Virksomhed. Margarinefabrikationen blev hurtigt den dominerende Afdeling. Til at begynde med tog vi dog meget forsigtigt fat. Personalet blev udvidet med en Mand, men han blev foreløbig ikke fast ansat. Det gik da heller ikke videre stærkt straks. Folk var lidt reserverede. Den første udenbys Kunde, vi havde, var N. J. Mortensen, Tveraa, men snart fulgte flere efter, og da Skibene skulde ud om Foraaret, kneb det for os tre at klare den forøgede Produktion, men da vi regnede det for rent midlertidigt, holdt vi ud. Det blev en stræng Arbejdstid 1919—20, men til Gengæld havde vi den Tilfredsstillelse, at Selskabet for første Gang gav Udbytte, endda 20 %; det sagde imidlertid ikke saa meget, da Aktiekapitalen kun var paa 16.000 Kr. I 1920 paabegyndte vi Opførelsen af vor nye Mejeri- og Fabriksbygning, som vi dog først fik taget i Brug i 1922. Samtidig udvidedes Aktiekapitalen med 64.000 Kr., saa den kom til at udgøre 80.000 Kr. I 1920 udvidedes den yderligere med 20.000 Kr., og i 1927 udvidedes den sidste Gang, saa den nu udgør 125.000 Kr. 1923 afkøbte Selskabet M. C. Restorff & Sønner det

saakaldte Hansens Pakhus og det Grundstykke, der ligger mellem Fabrikken og nævnte Pakhus, hvor den nuværende Have ligger. Samme Aar oprettedes en Sæbefabrik, hvor Margarinefabrikken har kunnet afsætte sin Affaldsolje, hvortil der senere knyttedes Fremstilling af saavel Krystal- som fin Soda. Ligesom Margarinefabrikken har denne Gren af Virksomheden arbejdet sig ind overalt paa Færøerne. I 1929 tilførtes en Teknisk Afdeling, hvortil vi importerer Krydderier, Spise- og Salatolier, Kosmetik og andre Kemikalier. Ogsaa denne Afdeling har i Forhold til Befolkningmængden en betydelig Omsætning. I 1926 afrundede Selskabet sine Ejendomme, idet det afkøbte M. C. Restorff & Sønners Likvidationsbo det saakaldte Ishus og Stokkestue med tilhørende Grundarealer.

Mejeriet, der, som før nævnt, var den egentlige Anledning til Selskabets Stiftelse, fortjener en nærmere Omtale. Efter at vi i 1910 begyndte at sende skummet Mælk tilbage til Leverandørerne, fik vi hurtigt Balance i Regnskabet, men Leverandørerne var ikke glade for Retur-Mælken. Svin var saa godt som ukendt den Gang paa Færøerne, og til at bruge Mælken i Husholdningen blev der for meget; og den smagte selvfølgelig heller ikke saa godt som den nymalkede eller haandskummede Mælk, som man var vant til. Alligevel voksede Mælkemængden stadig, og der blev arbejdet energisk paa at fremskaffe Mælk om Efteraaret. Derved blev Mælkemængden mere ensartet hele Aaret, baade til Gavn for Mejeriet og Leverandørerne, men alligevel var der megen Klage paa Generalforsamlingerne. Vi vilde naturligvis gerne efterkomme vore Leverandørers Ønske. En Del danske Mejerier havde den Gang paabegyndt Fremstilling af Kasein, og da man ønskede at vide, om denne Industri ogsaa kunde være fordelagtig heroppe, blev jeg anmodet om at rejse til Danmark og undersøge den nærmere. Ved at komme nærmere i Berøring med de Mejerier, der arbejdede med Kaseinen, fik jeg oplyst, at Afsætningsforholdene var meget usikre. Der laa store Partier den Gang usolgt i Hamburg, som var Hovedmarkedet for denne Artikel. Dertil kom, at Anlæggene, naar det skulde være forbundet med Tørreri, tog en Del Plads og heller ikke var billige. Konsulent Ellbrecht, der

stadig havde været os en trofast Hjælper og Raadgiver, mente ikke, at han turde tilraade os at gaa over til Fabrikation af Kasein, medmindre vi havde en fast Aftager. Derimod syntes han, at skulde vi gaa bort fra at sende den skummede Mælk retur, maatte vi hellere søge at fremstille Ost, hvis vi kunde faa et Lagerlokale ude i Byen. Paa Generalforsamlingerne var der drøftet Anvendelsen af Vallen. Der blev fremhævet, at vi kunde lave Myseost. Ellbrecht mente, at det vilde være vanskeligt at skaffe Afsætning til denne, medmindre jeg troede, at den kunde sælges paa Færøerne, hvad jeg var sikker paa, at den ikke kunde, da den Myseost, der bliver spist her, er ganske forsvindende. Ligeledes drøftede vi Muligheden af et Svinehold, der ogsaa havde sine Vanskeligheder. Jeg tog en Tur ud paa et Par Ostemejerier for at se, hvad nyt, der var fremkommet i de Aar, jeg havde været borte. Endelig aflagde jeg Mejerikonsulent Vennevold i Odense et Besøg. Han var af dansk Mejeristforening antaget som særlig Ostekonsulent. Ogsaa vi kom ind paa Myseosten. Han var af samme Mening som Ellbrecht, men lovede dog at skaffe os Tegninger og Tilbud paa Maskiner til et Osteanlæg, saa Bestyrelsen senere kunde tage Stilling dertil. Efter min Hjemkomst forelagde jeg Bestyrelsen mine Resultater, og vi blev enige om at leje et Lagerlokale og optage Osteproduktionen paa ny, og siden har vi fortsat denne gennem de vekslende Tider.

I 1829 opførte vi et rummeligt 2 Etagers Ostelager paa den af M. C. Restorff & Sønner købte Grund. Der har paa Generalforsamlingerne været ført lange Diskussioner om, at Mælkeleverandørerne maatte have en højere Pris for deres Mælk, og at dette skulde tages fra Margarinefabrikkens Overskud. Bestyrelse og Direktion har imidlertid altid hævdet, at hver Afdeling skulde bære sig selv, hvad da ogsaa maa være den eneste Maade at drive en saa omfattende Forretning paa, som vort Selskab i Tidens Løb er blevet. Dette forhindrer naturligvis ikke, at en Afdeling enkelte Aar kan møde med Underskud; særligt for Mejeriets Vedkommende, hvor der stadig presses paa for at faa Prisen i Vejret, kan Ledelsen let lade sig friste til i Nedgangstider at holde Prisen oppe, selv om Smør- og Ostepriserne er

saadanne, at det siger sig selv, at vi ikke kan faa Pengene igen. Saadanne Underskud har vi haft for Mejeriet i 1926, 1931, 32 og 37.

Baadene. Efterhaanden som Trafikken voksede, blev „Ruth“ for lille til at klare Post og Fragt. Navnlige op til Jul lagde Posten Beslag paa hele Baaden flere Dage i Træk. Naar „Ruth“ skulde have Kedelrensning, lejede vi en Motorbaad til at besørge Ruten, men da Krigen kom, blev Fiske-riet saa lønnende, at vi ingen Baad kunde faa. Vi købte derfor i 1923 Motorbaaden „Sigmund“ som Reservebaad. Samtidig aabnede vi en ny Rute paa Husevig og Skaalevig. Det var navnlig af Hensyn til, at disse Pladser havde megen Mælk om Efteraaret, som vi periodevis havde faaet derfra, naar vi havde det knapt i Thorshavn. Nu blev det til en fast Rute to Gange om Ugen. Imidlertid blev der stadig klaget over, at „Ruth“ var for lille, og i 1926 blev M/S „Odden“ indkøbt i Oslo, en baade velindrettet og hurtiggaaende Baad, der ypperligt egnede sig til vort Farvand. I 1924 havde vi begyndt en Rute med „Sigmund“ en Gang om Ugen for at hente Mælk fra Midvaag. Denne blev nu udvidet til ogsaa at omfatte Vestmanhavn, og „Odden“, der blev døbt om til „Tróndur“, overtog denne Rute et Par Aars Tid. Siden har „Tróndur“ udelukkende sejlet i Sundelaget —Skaalefjord. Da vi fik „Tróndur“, der har Plads til 100 Passagerer og ca. 20 Tons Gods, gjaldt det om at faa noget at sejle med. Omkostningerne var jo lige store. Vi prøvede med at sætte Taksterne ned til det halve, og det lykkedes virkelig næsten at tredoble Trafikken. Alligevel er det den Rute, der har sine største Vanskeligheder ved at skaffe Balance, og Aarsagen er saa lige til. Af Hensyn til Postbesørgelsen maa Baaden gaa hver Dag, i alt Fald til alle Yderpladserne to Gange om Ugen, som bekendt endog hver Mandag og Torsdag to Gange til Solmunde. Derved bliver Sejlsadsen lang, selv om Omraadet kun er lille, og Følgen deraf er, at Driften af Baaden er dyr, medens det paa det lille Omraade kun kan være begrænset med Fragt og Passagerer. Samme Aar, som vi købte „Tróndur“, købte vi den mindre Motorbaad „Dúgván“ af M. C. Restorff & Sønners Likvidationsbo.

Sammen med Baaden overtog vi Postruten Nolsø—Skopen—Hestø, og samtidig aabnede vi en ny Rute Thorshavn—Haldersvig—Ejde—Nordskaale. Efterhaanden som Trafiken voksede, følte vi stærk Trang til at have et rummeligt Pakhus nede paa Broen til Oplægning af Varer. I 1928 opførte vi et Pakhus paa Kommunens Grund i Vaagsbotn, hvoraf Kommunen betingede sig Ret til at leje den nordlige Del af Bygningen.

Broer. Til at begynde med havde „Ruth“ 4 Mands Besætning, saa de 2 Mand kunde ro Posten i Land. Da det kneb med at faa det til at balancere, akkorderede vi med vore Expeditører om at paatage sig dette Arbejde og indskrænkede Besætningen med 1 Mand. Dette blev imidlertid ogsaa for dyrt; dertil kom at Baadene, der blev benyttet, ofte var mindre velegnet, saa baade Varer og Passagerer blev vaade. Bestyrelsen tog Sagen op til Overvejelse, og vi endes om at søge anlagt Broer, hvor det kunde lade sig gøre uden altfor store Omkostninger. Siden er der anlagt ikke mindre end 14 Broer. I Reglen er det Kommunerne, der har taget Initiativet og søgt Lagtinget om Tilskud, hvorefter vi ogsaa har givet vor Andel, der som Regel har været lovet paa Forhaand. I Omraadet Skaalefjord, Sundelaget og Ejde er der kun en Plads igen, der ikke har en Bro, hvor vore Baade kan lægge til. Det er betydelige Summer, vi har ofret, men Broerne har ogsaa fremmet Trafikken og sparet os for en Del Driftsudgifter. I 1932 købte vi Motorkutter „Streymur“, og i 1934 udvidede vi Farten Skaalefjord—Sundelaget med at besejle Ruterne to Gange daglig de 3 Dage af Ugen, hvorved man paa disse Dage kunde rejse fra Thorshavn til Klaksvig eller Vestmanhavn eller omvendt om Morgenen, have nogle Timer til Raadighed og være tilbage i Thorshavn om Aftenen. Denne Reform, der havde været under Overvejelse en Tid indenfor Selskabets Ledelse, men blev fremskyndet ved en ude fra Bygderne paaført Konkurrence, kan for Færøernes Vedkommende sidestilles med Indførelse af Lyntogstrafik i Danmark. Det er ikke saa længe siden, at en Tur til Klaksvig eller Vestmanhavn tog flere Dage, naar man nødvendigvis skulde opholde sig der i

en 2—3 Timer. I August ansattes Ingeniør cand. polyt. Jacob Veyhe som Leder af Teknisk Afdeling. Samtidig opførtes en mindre Fabrik „uppi á Hálsi“ for Behandling af brandfarlige Varer som Gulv- og Olieklædefernis, Pudse-crème o. m. a. Samme Aar blev Mejeriet moderniseret, idet vi gik over til Lavpasteurisering og samtidig indførte Flaskemælk. Alle Rørledninger og Ventiler er forkromet.

I 1936 og 1937 blev det Margarinefabrikkens Tur. Alle de gamle Maskiner blev sat ud og erstattet med et af Silkeborgs kontinuerlige Anlæg med Køletromle og Transportbaand, saa ingen har Anledning til at berøre Margarinen fra Smeltekedlerne, til den ligger indpakket i $1/2$ kg Pakker i Kasserne. Overalt, hvor Olien eller Margarinen kommer i Berøring med Jern eller Staal, er anvendt rustfrit Staal. Saaledes er baade Mejeri og Margarineanlæggene nu tip-top moderne.

Af foranstaaende vil man se, at det var ikke alene Mejeriet og de øvrige Afdelinger i A/S Thorshavns Mælkeforsyning & Margarinefabrik, der lagde Beslag paa min Tid, men at Folk i mange Tilfælde, navnlig i de første Aar, søgte Vejledning hos mig, særligt hvad angik Køernes Fodring. Ved saadanne Lejligheder skete det ikke sjældent, at vi kom ind paa andre Omraader af Landbruget, Staldene, Tyrehold og Opdyrkning i Almindelighed. Dette gjorde, at jeg selv fik Lyst til at gaa ind i det praktiske Landbrug for at prøve, om der ikke kunde indføres Ændringer i Jordbruget, der kunde være til Gavn for Fremtiden. Jeg vilde ogsaa gerne selv prøve, om der var Mulighed for i det hele taget med Fordel at udnytte mere moderne Redskaber. Da Landbrugs-konsulent Effersøe døde, købte jeg en Lejetrø af Boet for 100 Kr. Det var kun ganske lidt, der var opdyrket, men Halvdelen af Trøen var indhegnet. Da Foraaret kom, tog jeg fat. Vi lukkede ikke op i Butiken før Kl. 9; naar jeg stod op Kl. 5 om Morgenen, havde jeg 4 Timer til min Raadighed. Desuden var der meget lidt at gøre paa Mejeriet om Efteraaret, saa det blev ikke saa faa Timer om Aaret, jeg kunde ofre paa Jorden, uden at jeg forsømte mit Arbejde paa Mælkeforsyningen. Jeg fik da ogsaa opdyrket nogle

mindre Stykker i et Par Aars Tid. Det gik temmelig godt, men udover det stod jeg overfor en Opgave, jeg ikke kunde magte. Bruge en Spade, en Hakke og en Trillebør kunde jeg nok, det var jeg vant til hjemmefra, men at bære en Byrde i en Løb paa færøsk Vis, det formaaede jeg ikke. Mine Læggekartofler bar jeg ud i Spande, men Udbringelse af Gødning og Transporten hjem af de avlede Kartoffler maatte jeg leje Folk til. Slutresultatet blev, at da jeg havde Kartofflerne hjemme, kostede de mig dobbelt saa meget, som jeg kunde købe dem for. Næste Aar lagde jeg ikke flere Kartoffler, end vi selv kunde spise. I Stedet for saaede jeg noget Byg og et Stykke med Roer. Resultatet var omtrent lige saa daarligt som det første Aar, saa meget mere som jeg om Efteraaret paa Grund af Travlheden ved Anlæg af Margarinefabrikken forsømte at tage Roer og Kartoffler op inden 15. Oktober, saa Heste, Gæs og Faar ødelagde Afgrøden. Det blev altsaa ingen Succes. Da vi for Alvor optog Margarineproduktionen, lagde denne Beslag paa hele min Tid. Jeg maatte derfor tage Folk til Jordarbejdet, og det blev mig for bekosteligt. Da der var en ung Mand, der vilde købe Trøen af mig saaledes, at jeg lige kunde dække mine kontante Udgifter, slog jeg til.

Der kom nu nogle Aar, hvor Mejeri og Margarinefabrik lagde fuldt Beslag paa min Tid og Arbejdskraft. Men da vi var kommet ind i vor nye Fabrik, min Søn var kommet op som min Medarbejder, og Regnskabsvæsen og Organisation var lagt til Rette for den stadig voksende Forretning, begyndte den gamle Lyst til Jordbruget at vokse igen. Da der fra et Dødsbo var en Lejetrø til Salg, overtog jeg den for 100 Kr. og tog straks fat paa Opdyrkningen med lejet Arbejdskraft. Det havde jeg ogsaa Raad til at anvende nu, da mine økonomiske Forhold havde forbedret sig efterhaanden, som Forretningen udviklede sig.

Havde jeg ikke haft andet ud af mit første Opdyrkningsforsøg, saa havde jeg dog høstet den Erfaring, at det er kostbart at opdyrke Havge paa Færøerne, i hvert Fald omkring Thorshavn, hvor Havgen er ødelagt af en hensynsløs Tørveskæring. Men endnu dyrere er Driften af den opdyrkede

Jord, hvis den skal drives ved lejet Arbejdskraft paa den Maade, som er almindeligst paa Færøerne. Naar jeg nu prøvede Opdyrkningen igen, vilde jeg forsøge, om jeg gennem praktisk Arbejde kunde finde billigere og mere rentable Metoder. Den første Betingelse for en mere moderne Drift var Anlægget af den opdyrkede Jord. Den store Mængde Nedbør, der falder paa Færøerne, gør, at det er en Nødvendighed, at Jorden er godt drænet. Det billigste og for Resten ogsaa det mest virkningsfulde er de aabne Grøfter. Men da Drænene skal ligge ret tæt, umuliggør denne Fremgangsmaade Anvendelse af Landbrugsredskaber til Hestekraft. Det var derfor nødvendigt for mig at anvende lukkede Stendræn. De var noget dyre, og det hændte af og til, at et Dræn maatte tages op igen, fordi det var stoppet, men det er senere altsammen opvejet ved den Fordel, det er, at kunne pløje og harve og med Hest og Vogn køre ind paa Markerne med Gødning og hente Afgrøden. Jeg arrangerede mig med Arbejderne paa den Maade, at de fik et Stykke paa Akkord ad Gangen saaledes, at jeg garanterede dem en mindste Timebetaling. Det dyreste Stykke, jeg har opdyrket, var paa ca. 2700 m². Det kostede ca. 1900 Kr., men jeg maatte ogsaa ved den Lejlighed lade sprænge noget Grundfjæld bort, og alene Sprængstoffet hertil kostede mig 300 Kr. I det hele taget blev det en dyr Jord. Skønsmæssigt regner jeg med, at Opdyrkningen har kostet mig 3000 Kr. pr. Hektar.

Opdyrkningen gik for sig paa den almindelige Maade paa Færøerne. Først afgravedes Grønsvær og Muldrag, hvis der da var noget. Undergrunden blev hakket op, Sten sprængt og fjernet. Var der Huller med Tørve- eller Muldjord i, blev disse gravet ud og det opgravede lagt til Side og passet paa, som om det var Guld. Hullerne fyldtes igen med Sten, og det hele jævnedes, hvorefter det afgravede Muld- og Tørvelag blev lagt i et Lag af ca. 10 Tommer, der skulde danne den fremtidige Madjord. Dertil kom saa Dræningen, hvor det var nødvendigt, og det var muligt at komme i Jorden for Grundfjæld.

Den først indkøbte Trø var i Løbet af en 3—4 Aar omtrent opdyrket. For fuldstændigt at blive Ejer af den,

maatte jeg købe Vinterfredningsretten, Tørveskærsrettigheden og endelig Ejendomsretten. Den sidste fik jeg Skøde paa. I Virkeligheden maatte jeg købe Retten til fri Raadighed over Jorden fire Gange, idet jeg, som foran anført, først købte den som Lejetrø for 100 Kr. Alt i alt havde jeg betalt den med et samlet Beløb af 500 Kr. Det var jo ikke overvældende, men i Betragtning af, at det var raa Havgejord af allerringeste Beskaffenhed, hvor Grundfjældet stak igennem paa store Strækninger, og hvor hensynsløs Tørveskær havde berøvet Jorden Størstedelen af dens Muldjord, kan man nok sige, at for en Hektar af den Beskaffenhed var 500 Kr. en meget høj Betaling, selv om man ved Opmaalingen havde tillagt Trøen et noget større Areal paa Grund af de ret store Pletter, der var uopdyrkelige. Senere købte jeg to Trøer til, der grænsede op til den, jeg havde. Der var Skøde paa dem, som jeg fik overdraget, og de var vinterfredede. Tørveskærsrettighederne maatte jeg derimod købe særskilt. Den ene Trø havde et meget stort Areal ca. 30.000 m², men en stor Del stod under Vand, og andre Dele var Grundfjæld. Med store Bekostninger fik jeg sprængt en Grøft igennem et saakaldt raadent Klippeparti, hvorved Vandstanden blev sænket ca. 1¹/₂ mtr., saa jeg indvandt nogle udmærkede Græsmarker, hvor der før kun var Vand.

Jeg havde faaet opdyrket saa meget, at jeg kunde holde to à tre Køer, men nu meldte der sig et nyt Problem: Hvem skulde passe dem? Trøen ligger ca. 25. Min. Gang fra Thorshavn. Det var for langt at gaa flere Gange om Dagen. Jeg besluttede derfor at bygge et Beboelseshus, saa jeg kunde have en fast Bestyrer boende paa Stedet, og antog dertil en af dem, der arbejdede hos mig. Han fik dels fast Løn, dels Procenter af, hvad der blev solgt af Mælk, Kartofler, Kød m. m. Naturligvis kunde Driften ikke bære denne Belastning. Jeg fik et Underskud paa omkring 3000 Kr. om Aaret i de første Aar. Det var derfor nødvendigt at lægge Driften om. Jeg opførte derfor en ny Staldbygning med Plads til 8 Køer og ca. 25 Svin, idet jeg mente, at med den store Besætning var der Mulighed for ved den større Omsætning at skabe Betingelser for, at Bruget kunde komme til at betale

sig. De første Aar derefter blev jeg dog skuffet. Kørne, som jeg havde købt hist og her, gav meget ringe Udqytte. Svinene — jeg havde købt 3 Gylter og 1 Orne fra et Avlscenter i Danmark — gav heller ikke noget videre Overskud de første 2 Aar, Underskuddet paa Driften var endnu i 1937 ca. 2000 Kr. Men jeg fik en Mængde Gødning og Ajle, der hjalp Jorden frem i Ydeevne og nedsatte mit Forbrug af Kunstgødning til en Tredjedel.

Sædskiftet var lagt saaledes: Den første Afgrøde efter Opdyrkningen saaede jeg Havre; var det Mosejord med vaad Tendens, blev der samtidig saaet Græsfrø i til Udlæg; ellers lagdes Kartoffler i til andet Aar og tredje Aar Havre som Dæksæd og Udlæg til Græsmark. Saa snart Havren var tjellig til Grøntfoder, kom Kørne kun ud paa Græs et Par Timer om Dagen. Græsmarkerne havde nærmest Karakteren af vedvarende, endskøndt de altid maatte tages op igen i Løbet af 6—7 Aar, da de, trods flittigt Brug af Kalk-Kvælstof, var tilgroet med Mos, der groede frodigt i det fugtige Klima. Af Græsmarksarealet blev 3 a 4 Fæller benyttet til Løsdrift, Resten til Høslet. Efterslættet blev nedlagt i Siloer efter A. I. V. Metoden. Jeg havde saa rigeligt af Ensilage, at jeg kunde give Kørne 10 kg om Dagen hele Vinteren. Havren blev væsentlig anvendt som Grøntfoder til Kørne, da Græsset paa Fællerne aldrig slog til. Resten af Havren blev enten ensileret eller høstet som Hø. Begge Dele malkede Kørne lige saa godt paa, som paa almindeligt Hø.

IV.

I 1908 BLEV JEG ANSAT SOM BESTYRER AF DET nystartede Aktieselskab Thorshavns Mælkeforsyning og i August rejste jeg atter til Færøerne, denne Gang for at tage fast Bopæl.

Da jeg kom til Færøerne igen for at tage fast Ophold dér, blev jeg naturligvis modtaget med aabne Arme af mine Meningsfæller indenfor Afholdsbevægelsen og specielt af Medlemmerne indenfor Nordisk Good Templar Orden.

Ædruelighedsloven var traadt i Kraft og havde virket godt. Endnu havde Spiritusforhandlerne ikke faaet fat i Adresserne paa samtlige færøske Husstande, saa de kunde sende deres Reklamer ind ad Dørene til Folk, det kom først et Aarstid senere. Men der var sket noget andet, der var kommet Stagnation eller rettere Tilbagegang i Afholdsbevægelsen. Det var en stor Kraftudfoldelse baade økonomisk og agitatorisk, Afholdsfolkene havde udført baade før og under Afsfemningen. Nu, da Sejren var vunden, slappedes man af og hvilede paa vel udført Arbejde, og man havde Grund til at være stolt. I den første Tid efter Lovens Ikrafttræden kom der meget lidt Spiritus til Færøerne. Følgen var, at der ingen nye Medlemmer kom ind i Afdelingerne og nogle meldte sig ud, fordi de mente nu at kunne spare Kontingentet. Dertil kom yderligere, at der tildels var gaaet Politik i Sagen. Et af Bladene tog bestemt Afstand fra Ædruelighedsloven og skrev i de første Aar efter Lovens Vedtagelse ofte ondsindede Artikler imod Afholdsbevægelsen. Alt dette førte med sig, at Medlemsantallet mer og mer svandt ind. Natur-

ligvis laa Bevægelsen ikke paa den lade Side. I 1910 blev der, som en naturlig Fortsættelse af Afholdssorganisationernes Samarbejde under ovenfor nævnte Afstemning, dannet et Fællesudvalg for de færøske Afholdssorganisationer. Jeg blev valgt til Formand. Hensigten var, at denne Sammenslutning skulde repræsentere den samlede Bevægelse udadtil, afholde Møder og udgive Bladet „Dúgván“, som Thorshavns Afholdssforening tidligere havde udgivet alene. Der blev ogsaa stiftet et Par Afholdssygekasser, der i hvert Fald for Thorshavns Vedkommende for en Tid knyttede Medlemmerne fastere til Organisationerne. Desuden afholdt vi Udflugter med offentlige Møder. Men trods alt kunde vi ikke standse Tilbagegangen, navnlig da nu Spiritusforhandlerne gennem Posten sendte deres Reklamer ud til saa at sige hver Husstand paa Færøerne. Som Følge deraf tog Spiritusdrikket atter til, særlig blandt de unge. Under disse Forhold blev Afholdsbevægelsen trængt langsomt tilbage. Nordisk Good Templar Orden, der er den mest krævende af sine Medlemmer, baade hvad Kontingent og Mødepligt angaar, gik det mest ud over. Fra ca. 450 Medlemmer i 1908 talte den 15 Aar senere kun ca. 40, og det var sjældent, at der mødte saa mange Medlemmer, at Logen kunde holde Møde. Afholdssforeningen og Blaa Kors kom tilsyneladende lettere over denne Periode, men sikkert er det, at der var nogle Aar, hvor Afholdssagen stod paa meget svage Fødder paa Færøerne.

De tilbageblevne Medlemmer af Good Templar Ordenen havde flere Gange forhandlet med Hovedbestyrelsen i Danmark om at sende et Ordensmedlem til Færøerne for at faa Gang i Arbejdet igen. Dette blev endelig til Alvor i 1923, hvor Byraadsmedlem, Malermester Alfred Hansen fra Faaborg, paatog sig at rejse til Færøerne. Han var ikke alene en veltalende Mand, men havde ogsaa et varmt Hjerte for Afholdssagen, og var tillige en vennesæl Mand. Han var netop den Mand, vi trængte til. Han opholdt sig kun 8 Dage paa Færøerne, men i den Tid fik han udrettet meget. Foruden et offentligt Møde i Thorshavn og en Tur til Tveraa, fik han holdt 3 Møder med Medlemmerne indenfor Ordenen

og fik sat Logen i Thorshavn i Gang igen, ganske vist kun med 12 Medlemmer, men det var tilstrækkeligt, for nu var Grundlaget lagt, og nu gik det strygende fremad. Inden Aaret var omme, havde vi over 100 Medlemmer, og en Tid var vi oppe paa 250. Gennemsnitlig har Medlemstallet af voksne Medlemmer i Logen i Thorshavn været ca. 200. Logen har i de sidste 15 Aar været den største indenfor Ordenen. Derforuden er der stiftet en Række Loger ude paa Bygderne. Disse har dog ikke alle kunnet opretholdes paa Grund af manglende Lokale. Her ligger den store Vanskelighed paa Bygderne med at stifte Loger. Vi kan i mange Bygder samle Medlemmer nok til at stifte en Loge, men naar vi skal se os om efter, hvor de skal være til Huse, saa kommer Vanskelighederne. Dansehusene, som de er i de fleste Bygder, egner sig absolut ikke; Skolerne, som i de fleste Tilfælde ved Velvilje fra Forstanderskabs og Skoleinspektions Side er blevet stillet til Raadighed, er i Reglen for smaa, og der er meget Arbejde for Medlemmerne med at bringe Borde og Bænke i Orden, og bagefter at stille Skolens paa sin gamle Plads igen. Vi har ogsaa haft Loger, der har boet i et Hus, hvor der baade regnede og sneede ind eller i et usselt Kælderrum, hvor der hverken var Bræddegulv eller Varme. Naturligvis kan dette kun gennemføres i den første Begejstrings-tid, der hurtigt slapper af under saadanne Forhold. Betegnende er det ogsaa, at der ialt har været stiftet 16 Loger paa Færøerne, men deraf har 5 indstillet deres Virksomhed, alle paa Grund af, at de ingen ordentlige Lokaler havde. Af de 11 arbejdende Loger har de 10 Logebygninger, de 2 er dog kun under Opførelse, og den ellefte arbejder stærkt for at faa sit eget Hus. Otte af disse Logebygninger er opført i de sidste 10 Aar. Det er en stor Indsats, her er gjort, fordi Størstedelen af vore Medlemmer er Smaakaarsfolk eller helt unge. Naar det alligevel er lykkedes i de sidste 10 Aar at opføre 8 Logebygninger, har det kun været muligt derved, at største Delen af Arbejdet ved Opførelsen er udført gratis af Logens Medlemmer. For ca. 10 Aar siden havde Kredslogen en Bazar i Thorshavn, der gav et Overskud af ca. 6000 Kr. Disse Penge er for største Delen brugt

til at yde Tilskud til Logebygningerne. Yderligere er der gerne optaget et lille Laan i Sparekassen, dog paases det af Kredslogen, at det aldrig er større end, at Logen er i 8stand til at klare Renter og Afdrag. Resten af Byggesummen skaffes saa til Veje ved frivillige Bidrag. Lad mig tilføje, at det jo ikke er Paladser, vi opfører paa Færøerne, men det er praktiske Bygninger, der egner sig til Formaålet. Byggematerialet overstiger sjældent 2000 Kr. — Foruden de 11 Grundloger har Ordenen 4 Børneloger, der netop her har sin særlige Betydning, fordi vi ikke har Alkoholundervisning i Skolerne. Ialt tæller Ordenen paa Færøerne ca. 1200 Medlemmer. Indenfor Logerne er dannet Ungdomskredse, der særlig arbejder blandt Ungdommen, dels ved Kursus, oplysende Foredrag, Udflugter og Friluftsmøder om Sommeren. Det er et meget stort Arbejde, der i de senere Aar er udfoldet i Nordisk Good Templar Orden, og det er store økonomiske Ofre, der er bragt af Medlemmerne, men de har ogsaa haft Glæde deraf, som jeg foran har anført.

Men naar alt dette er sagt, maa det ikke glemmes, at det Resultat var vi ikke kommet til alene ved egne Kræfter. Aar efter Aar har vi haft en dansk Ordenstaler paa Færøerne, der har berejst Øerne fra Ende til anden. Hvad har Anna Petersen ikke udrettet med sine store agitatoriske Taler. Hun var vel nok den, der satte sine dybeste Spor, ogsaa fordi hun var den første, der berejste Øerne, og J. A. Stjerne, der mere end nogen anden forstod at lære de mange nye Loger, hvorledes et Logemøde skulde ledes, og Chr. Jensen, der med sin Ildhu forstod at tale til de Unge, og nu til sidst Hans Nielsen, der med sin rolige Stemme, med sin Tilforlidelighed, forstod at gøre Indtryk baade paa unge og gamle. Jo vi har meget at takke dem for, hver paa sin Maade, og deres Indsats har været stor, netop fordi enhver af dem har bragt nye Tanker, nye Impulser med sig, og det trænger vi i høj Grad til paa Færøerne. En Ting til har de danske Ordenstalere Æren af. Om Sommeren gaar det her som nede, at det er vanskeligt at samle Medlemmerne, og vi har desuden mange af vore yngre Medlemmer, der ligger oppe ved Island og Grønland. For de mindre Loger kniber det ofte

paa den Tid med at holde Møder. Naar saa Efteraaret kommer, kniber det igen med at komme i Gang, og naar vi saa har en fremmed Taler, er det ligesom Gnisten, der tænder, saa møder de op, og vi er atter i Gang paa ny.

Thorshayns Totalafholdsforening, der er stiftet den 20. Oktober 1878 er den ældste bestaaende Afholdsforening indenfor Kongeriget Danmark. Mange af Færøernes bedste Mænd har været Medlem af den og gjort et stort, banebrydende Arbejde for Afholdssagen. Navnlig i den første Tid efter dens Stiftelse, men ogsaa gennem de mange Aar og vekslende Vilkaar har den øvet en betydelig Indsats i Ædrueghedsarbejdet. Der er ogsaa stiftet Afholdsforeninger paa flere andre Bygder, men da disse mangler enhver Form for Samarbejde og yderst sjældent lader høre fra sig udenfor den Bygd, de arbejder i, er det vanskeligt at sige, hvilken Betydning de har, men saa vidt jeg ved, er der 4 eller 5 Afdelinger.

Ifølge Blaa Kors Bogen har Blaa Kors ca. 800 Medlemmer paa Færøerne, men ogsaa disse mangler endnu enhver Form for indbyrdes Samarbejde. Det er en Skam, at disse to forholdsvis store Organisationer ikke har mere Forstaaelse af Samarbejdets Betydning, baade for Afdelingerne indbyrdes og Afholdssagen i sin Helhed.

Fællesudvalget af færøske Afholdsorganisationer ansøgte kort efter, at det var dannet, Lagtinget om Støtte til sit Arbejde, og det bevilgede imødekommende 300 Kr. i Samlingen 1910 og et lignende Beløb i 1914. Samtidig med, at det sidste Beløb blev bevilget, anbefalede Lagtinget Fællesudvalget til Statstilskud, og der blev bevilget os et Tilskud første Gang i 1915 paa 500 Kr., og det er siden fornyet hvert Aar med svingende Størrelse.

Som foran bemærket, overtog Fællesudvalget Udgivelsen af Maanedssbladet „Dúgván“ ved Udvalgets Stiftelse. Vi regnede med en Tilgang af Abonnenter, naar den samlede Afholdsbevægelse stod bagved. Derfor dristede vi os til at fordoble Formatet, idet vi ogsaa derved mente, at det vilde gavne dets Udbredelse. Dette slog ogsaa til for en Tid. Dog var der et mindre Underskud allerede til at begynde med,

men efterhaanden som Interessen for Afholdssagen slappedes, faldt ogsaa Holderantallet. Samtidig steg under Krigen Prisen paa Papir og Trykning, saa det var ikke underligt, at Bladets Gæld voksede og ikke alene spiste hele Statstilskuddet op, men tillige paaførte os et Underskud paa 400 Kr., hvorfor det blev vedtaget paa et Udvalgsmøde i Slutningen af 1924 at ophøre med Bladet fra 1. Januar 1925. I 1927 tog Afholdsforeningen Bladet op paa ny og ansøgte Fællesudvalget om et Tilskud til dets Udgivelse. Der blev bevilget 150 Kr., men heller ikke dette Forsøg lykkedes. Underskuddet blev for stort, og efter at der var udkommet nogle Numre, gik det ind. Egentlig var det en Skam, at „Dúgván“ ikke kunde holdes gaaende. I den Tid, Fællesudvalget udgav det, blev det udmærket redigeret først af Landbrugskonsulent R. Effersøe, senere af Redaktør Poul Niclasen. Der stod mange gode Artikler deri, som giver et godt Billede af Ædruelighedsbevægelsen paa Færøerne i den Tid. Tre Aar efter, at „Dúgván“ ophørte med at udkomme, havde vi betalt vor Gæld og opsparet nogle faa Hundrede Kroner som Nødhjælp, hvis Tiderne skulde udvikle sig saadan, at det ved Lejlighed kunde være nødvendigt at foretage en større Indsats fra Fællesudvalgets Side. Statstilskuddet, der i disse Aar var nedsat til 480 Kr., havde Udvalget bestemt udelukkende maatte anvendes til Agitation, og det mente man bedst kunde udføres ved, at der blev reserveret et Beløb til Opgaver, hvor Organisationerne optraadte samlet, og Resten fordeltes mellem de enkelte Organisationer saaledes, at naar der var Midler dertil, gaves der Tilskud til fremmede Talere eller til Afholdelse af flere Dages Afholdskursus med oplysende Foredrag om Afholdsspørgsmaalet, og endelig er der i de sidste Par Aar givet 100 Kr. i Tilskud til en særlig Ungdomsbevægelse indenfor N. I. O. G. T. Paa denne Maade tror jeg, at vi har faaet det mest mulige ud af de til enhver Tid til Raadighed staaende Midler.

I 1931 var der en Kreds af Mænd og Kvinder, der udsendte en Adresse til Lagtinget med Opfordring til at vedtage en Ændring i Ædruelighedsloven, der forbød Indførsel af berusende Drikke til Færøerne. Da der i Forvejen var

Forbud mod al Tilvirkning, vil det sige, at rent Forbud skulde indføres. Adressen fik 5600 Underskrifter af Mænd og Kvinder, der var fyldt 21 Aar, og vakte megen Opsigt. Lagtinget tog da ogsaa imod den med al Respekt og nedsatte et særligt Udvalg paa 7 Medlemmer til at behandle Sagen. Dette Udvalg sendte Sagen til Fællesudvalget med følgende Motivering og Forespørgsel:

„Udvalget har ment det formaalstjenligt for denne betydningsfulde Sags Behandling i Udvalget, at der fra Fællesudvalget for de færøske Afholdsorganisationer forelaa en Udtalelse om Adressen og dens Formaal, da det viser sig, at ingen Afholdsorganisation direkte har tiltraadt den til Lagtinget indsendte Forbudsadresse. Udvalgets Formand har derfor skriftligt tilstillet Fællesudvalget følgende 3 Spørgsmaal:

1. Mener Fællesudvalget, at Forbud paa nærværende Tid bør eller kan gennemføres, og hvad Stilling har Udvalget taget til den i Lagtinget frembragte Adresse?

2. Hvorledes er Udvalgets Anskuelse med Hensyn til Indførelse af eventuelt Spiritus-Monopol med meget begrænset Udlevering under streng Kontrol?

3. Hvilken Vej anser Fællesudvalget for den mest farbare for at begrænse Misbrug af Spiritus, og hvad kan der muligvis gøres herfor under den nuværende Ædruelighedslov?“

Da det vistnok har forundret adskillige Personer, at Fællesudvalget i sit Svar gaar imod det af Adressen med saa stor Tilslutning rejste Forbudskrav, aftrykkes Fællesudvalgets Svar her, da dette vist ikke er videre kendt.

Skrivelsen lød saaledes:

ad. 1. Der er ikke før sket nogen Henvendelse til Fællesudvalget angaaende Forbudsadressen, men selvfølgelig har Udvalget holdt Møde og taget Stilling til et saa vigtigt Spørgsmaal som et Spiritusforbud er, og Udvalget vedtog da enstemmigt ikke officielt at foretage sig noget, men stille de forskellige Afholdsorganisationer og deres Medlemmer frit. Vi er i Princippet Tilhængere af Forbud, fordi det er den eneste Maade, hvorpaa vi fuldstændig kan blive

Drikkeriet kvit, vel at mærke, hvis der blot er ringeste Mulighed for, at en saadan Lov kan overholdes. Erfaringen har imidlertid vist, at endnu har intet Land formaaet at gennemføre et blot nogenlunde effektivt Forbud.

I Finland og Amerika, som har rene Forbudslove, er Tilstanden den, at der efter alle Beretninger at dømme uden større Vanskeligheder kan købes Drikke-Spiritus til Trods for, at der ofres store Summer fra det offentlige, Finland ca. 250.000, Amerika 30 Millioner Kr. om Aaret, til Lovens Overholdelse. Den offentlige Opposition vokser derfor ganske naturligt, og lykkes det ikke i højere Grad at begrænse Lovovertrædelserne, vil det sandsynligt ende med, at Forbudslovene maa ændres.

Vi skal blot lige berøre, at Island og Norge for nogle faa Aar siden blev tvungne til at ændre deres Indførselsforbud imod Vine af Hensyn til deres Klipfiske-Export. Endelig skal vi paapege, at medens den danske Afholdsbevægelse i en halv Menneskealder har sat en kraftig Agitation ind paa at naa frem til „rent Land for Rusdrikkene“, altsaa Forbud, saa er der i de sidste Par Aar sket en stærk Strømkæntring, idet Forbudsagitationen er skudt i Baggrunden.

Af denne knappe Oversigt vil man se, at den Fremgang for Forbudsidéen, som Afholdsfolkene havde ventet, da Finland og Amerika vedtog Forbudslove, ikke alene er udeblevet, men i Stedet for har vakt Betænkeligheder. Modstanden er ikke alene øget imod Forbudsidéen, men ogsaa imod Afholdsbevægelsen i sin Helhed.

Men det skal indrømmes, at selv om Forbudet nu er saaledes andre Steder, behøver det derfor ikke at være paa samme Maade paa Færøerne. Vi har med vor isolerede Stilling maaske netop Betingelser for at undgaa de Skær, som de eksisterende Forbudslove er strandet paa andet Steds. Desværre maa vi ved nærmere Undersøgelse erkende, at saaledes er det ikke. Almindeligvis er Befolkningen paa Færøerne tilbøjelig til at undskylde og dække over den Slags Forseelser, man vil nødig bringe nogen i Forlegenhed, og Øvrigheden synes at dele Befolkningens Opfattelse heraf. I hvert Fald er der vist ingen, der vil paastaa, at den har

været særlig nidkær i at haandhæve den nuværende Ædruelighedslov.

Nej, der er vist ingen som helst Grund til at antage, at vi, bedre end andre Samfund, har Betingelser for at hævde en ren Forbudslov paa det nuværende Tidspunkt, og derfor mener vi, at det er haabløst at indføre et Indførselsforbud mod Spiritus paa nærværende Tid.

ad. 2. At indføre Statsmonopol vil sikkert være at komme fra Dynen i Halmen. Vor Ædruelighedslov har bragt Alkoholforbruget paa Færøerne længere ned end nogen Stats- eller privat Monopolhandel endnu har formaaet at præstere, og dette er vel det bedste Bevis, der kan føres for Lovens Gavnlighed.

Sverrig, der i mange Aar har haft et fast organiseret Monopolsystem, først det saakaldte Gøteborgssystem, derefter det Brattske System, hvor Forbrugerne bliver forsynede med Kontrolbog, der skal medbringes hver Gang, der købes Spiritus, og Kvantummet indføres i denne Bog. Bogen bliver konfiskeret, hvis der bliver indkøbt mere end 4 Ltr. pr. Maa- ned; alligevel er det ikke lykkedes at komme længere ned end til 3 Ltr. ren Alkohol pr. Individ, medens vi paa Færøerne har 1,35 Ltr. Men det værste er, at notoriske Drankere, hvis Kontrolbog konfiskeres, alligevel er i Stand til at skaffe sig Spiritus udenom Monopolet, idet der foregaar en udstrakt Smugling langs Sveriges Kyster.

Norge har ogsaa en Art Monopolhandel, men i 49 Købstæder er der Brændevinsforbud, kun 15 har de saakaldte Samlag. Forbruget er 1,81 Ltr. ren Alkohol pr. Individ; men her gælder det samme som i Sverige, at der foregaar en udstrakt Smugling langs Norges Kyster og Skærgaarde, og denne illegitime Handel maa naturligvis lægges til det øvrige Forbrug. Foruden disse to Lande er der flere andre Steder, der har indført enten hel eller delvis Monopolhandel; for dem alle gælder det, hvor der findes tilgængelig Statistik efter 1923, at de uden Undtagelse har et højere Alkoholforbrug, end vi har her hjemme. Der er derfor ingen som helst Sandsynlighed for, at Spiritusforbruget paa Færøerne vil kunne nedsættes ved Indførelse af Monopolhandel.

ad 3. Det forekommer os, at det, der har haft den største Indflydelse paa Ædrueligheden i Verden, er den frivillige Afholdsbevægelse, der igennem Oplysning og Organisation søger at paavirke, ophjælpe og sammenknytte de enkelte Mennesker, og faa dem frivilligt til at give Afkald paa de berusende Drikke, og som foruden den offentlige Agitation ved deres Eksempel og deres Paavirken Mand og Mand imellem rækker dybere ned i Folkelivet end selv den bedste Ædruelighedslovgivning. En saadan Afholdsbevægelse findes jo ogsaa paa Færøerne; der er ca. 1600 organiserede Afholdsfolk, paa enkelte Bygder staar indtil $\frac{1}{4}$ af den voksne Befolkning i en saadan; men det er kun et Faatal af de færøske Bygder, at Afholdsforeninger er naaet frem til og blevet levedygtige, ikke fordi Interessen eller Forstaaelsen mangler, men fordi den nødvendige Hjælp til at begynde og til at holde Arbejdet vedlige er udeblevet. For os er der ingen Tvivl om, at den organiserede Afholdsbevægelse kunde udvides i et meget betydeligt Omfang, hvis blot de tilstrækkelige Midler var til Stede.

En kraftig Støtte fra det offentlige vilde sikkert bringe rige Resultater i Ædruelighedens Retning. For Tiden oppebærer Fællesudvalget et Statstilskud af 480 Kr. om Aaret, der udelukkende bruges til Agitation.

Men ved Siden heraf har den nuværende Ædruelighedslov, der i 1933 fylder 25 Aar, trods alle Mangler og Brist, virket godt, idet Alkoholforbruget er dalet i den Periode fra 4,23 til 1,35 Liter ren Alkohol pr. Individ, og betydeligt mere kunde sikkert være naaet, hvis baade Befolkning og Øvrighed havde været mere nidkær i at paase, at den overholdtes. Vilde det ikke være en passende Maade at fejre Lovens 25 Aars Jubileum paa, at Lagtinget nedsatte en *Ædrueligheds-kommission* til at fremkomme med Ændringer til den forestaaende Revision.

Af saadanne Ændringer, som vi anser for formaalstjenlige, skal vi lige nævne:

1. Tvungen Alkoholundervisning i Skolerne,
2. Alt Salg af Øl til Fortæring paa Stedet forbydes i Forbindelse med anden Handel eller i tilstødende Lokaler.

3. I Byer med 500 Indbyggere bliver Beværtning med Ret til Udsenkning af Øl, Sodavand o. l. gjort til en Bevillingssag. Bevillingsgiverne er i Thorshavn Byraadet, paa de øvrige de respektive Forstanderskaber.

Et nærmere effektivt Tilsyn med Beværtningerne vedrørende Nydelse af medbragt Spiritus er paakrævet nødvendigt.

4. Spiritus og Øl maa ikke oplagres længere end 3 Uger paa Dampskibsekspeditioner. Efter den Tid skal det returneres, og Afsenderen betale de paaløbne Omkostninger.

5. Endelig burde det undersøges, om der ikke i Loven kunde indsættes Bestemmelser, der paalagde Øvrigheden en mere indgaaende Indsigt med Lovens Overholdelse.

Lagtingsudvalget sluttede sig hertil med følgende Indstilling til Lagtinget:

Udvalget maa i alt væsentligt slutte sig til de Udtalelser, der er fremsat i Fællesudvalgets Svar, navnlig da Ædruelighedsloven ordinært skal til Revision i Lagtinget i Samlingen 1932. Dog maa man understrege Betydningen af et mere effektivt Oplysningsarbejde blandt Befolkningen for Ædruelighedssagen. Her maa der lægges megen Vægt paa den mundtlige og skriftlige Agitation. Men til dette Arbejde kræves Midler, langt flere end vore Afholdsorganisationer disponerer over, plus de 480 Kr., Fællesudvalget for de færøske Afholdsorganisationer oppebærer som Statstilskud.

Det er af største Betydning for vort Samfund, at der arbejdes for rent Land for Spiritus. I dette Kulturarbejde mener Udvalget, at Lagtinget ogsaa bør deltage ved at yde økonomisk Støtte.

Udvalget anser det for Lagtingets Pligt at gøre en Indsats til Fordel for Ædruelighedsarbejdet, og vil derfor foreslaa, at Lagtinget yder et Tilskud paa 500 Kr. til Brug for Agitationen for Afholdssagens Udbredelse i indeværende Aar, saaledes at Tilskuddet gives til Fællesudvalget for de færøske Afholdsorganisationer.

For yderligere at støtte Afholdsarbejdet økonomisk, mener Udvalget, at Lagtinget bør yde Tilskud paa 1000 Kr. for 1932, idet Lagtinget anbefaler, at Staten ogsaa yder et

lignende Beløb til Fællesudvalget for Afholdsorganisationerne til Ædruelighedens Fremme.

Det er efter Udvalgets Mening højst paakrævet, at der nedsættes en Kommission til at undersøge, overveje og fremkomme med Forslag til næste Lagtingssamling om forskellige *Ændringer i de gældende Bestemmelser, saa Spiritusforbruget kan nedbringes yderligere end allerede er Tilfældet. Den eventuelle Kommission bør ogsaa tage under Overvejelse Spørgsmaalet om Salg af denatureret Spiritus, Ølsalg i Butikkerne til Fortæring paa Stedet, Indførelse af Alkoholølere i Skolerne og i Lærerskolen, samt fremkomme med Udtalelser og Forslag, der kan begrænse eller forbyde Børn og Ynglinge Brugen af Tobak, og andre Spørgsmaal, hvis Løsning kan medvirke til moralsk Højnelse.*

Udvalgets Forslag blev vedtaget i Lagtinget. Ædruelighedskommissionen kom til at bestaa af 7 Medlemmer, hvoraf Lagtinget valgte 3 og Fællesudvalget 4, dog saaledes, at hver af Afholdsorganisationerne fik et Medlem i Kommissionen. Der var i nogle Aar 4 Afholdsorganisationer paa Færøerne, idet der var stiftet en Loge under I. O. G. T.

Fællesudvalget valgte Redaktør Poul Nielsen, Snedker Peter Poulsen, Højskoleforstander Simun av Skarði og mig; Lagtinget Lærer Joen Hendrik Poulsen, Købmand Nyholm Debess og Byrådsformand Johs. O. Joensen til Sekretær.

Jeg skal ikke opholde mig ret meget ved Kommissionens Arbejde, idet intet af dens Forslag blev fulgt af det i 1932 nyvalgte Lagting.

Flertallet af Kommissionen foreslog følgende:

1. at der indføres en kraftig Toldforhøjelse,
2. at der oprettes et Ædruelighedsnævn,
3. at der oprettes et Told- og Ædruelighedspoliti,
4. at der gennemføres en Lov om Beværternæring,
5. at der indføres Alkoholundervisning i Skolerne.

Naar Kommissionen foreslaar en kraftig Toloforhøjelse paa Spirituosa, ligger det i, at Spiritus, der indføres til Færøerne, er toldfrit, og at den Told, der paa Færøerne opkræves, kun er meget lille. I 1931 var Tolden paa Akvavit 120 Øre pr. Ltr. Trods Fragt og Emballage kostede 1 Ltr., naar

den var hjemme, kun 195 Øre, medens den i Danmark kostede 8 Kr. 62 Øre og i Norge 6 Kr. 11 Øre. Færøerne har det billigste Brændevin i hele Norden.

Forslagene 2, 3 og 4 gaar nærmest ud paa at forhindre Smugling, ulovlig Udskænkning af Spiritus og andre ulovlige Forhold vedrørende Ædruelighedslovene.

Forslagene var fremme i Lagtingets Samlinger 1932 og 33, men den Stemning for Ædruelighedsforanstaltninger, som Lagtinget gav Udtryk for ved Behandlingen af Forbudsadressen, mærkede man slet intet til nu. Tværtimod var der en voksende Stemning for, at Lagtinget fik Monopol paa Indførsel og Salg af Spiritus. Som Grund anførtes, at det vilde gavne Ædrueligheden, naar Lagtinget fik Indsigt med Tilførselen, og at man saa var i Stand til at faa en bedre Vare frem end den simple Brændevin, man nu drak paa Færøerne, som var i høj Grad skadelig. Da det sidste Postulat ogsaa ved en senere Lejlighed blev fremsat i Lagtinget, lod Fællesudvalget paa Thorshavns Mælkeforsyning & Margarinefabriks Laboratorium, der ledes af Ingeniør cand. polyt. Jacob Weyhe, undersøge det billigste og det næstbilligste Brændevin, som det kendte Vinfirma Vilh. Christiansen i København sender herop. Dette Firma sælger den overvejende Del af den Brændevin, som drikkes paa Færøerne. Disse to Sorter, som vi vil kalde A og B blev sammenlignet med Aalborg Taffel Akvavit med Hensyn til Indhold af Fuselolie, der jo indeholder det stærke Giftstof, som man beskylder for særligt indeholdes i billig Brændevin. Det viste sig, at A havde den svageste Reaktion, derpaa kommer B og tilsidst Aalborg. Talmæssig kan det siges, at det indbyrdes Forhold mellem Indholdet af Fuselolie

i A. B. og Aalborg
er som 3. 4. 7.

Hvad de absolutte Mængder Fuselolie angaar, der findes i de forskellige Slags Akvavit, maa det antages, at man næppe finder over $\frac{1}{2}$ ‰ Fuselolie i nogen almindelig Slags Akvavit. Det vil altsaa sige, at den ubetydelige Mængde Fuselolie, der indeholdes i Brændevin, spiller ingen Rolle. Det er Æthylalkoholen, der udgør ca. 50 ‰ af Brændevinen

og som ganske vist ikke er saa giftig, som Fuselolierne, men dog giftig nok til at nedbryde de Mennesker, der dyrker Brændevinen, baade legemlig, moralsk og økonomisk. Hvorledes en Monopolhandel vil komme til at virke, vil i høj Grad afhænge af, hvorledes den bliver ført ud i Livet i Praksis, men da det for det store Flertal af Monopoltilhængerne er Haabet om en stor Indtægt i Lagtingets Kasse uden at fordyre Spiritusen væsentlig, er det ikke lyse Udsigter for Ædrueligheden paa Færøerne, hvis det virkelig skulde lykkes for dem at føre det igennem. Her er kun talt om Brændevin, Forholdet er i Virkeligheden det samme med al anden Spiritus.

De 500 Kr., som Lagtinget bevilgede os i 1931, er siden blevet fornyet hvert Aar, uden hvilket det ogsaa vilde have været umuligt at udføre det Agitationsarbejde, som Afholdsbevægelsen har udført de sidste Aar.

V.

Det var højst mærkeligt, at jeg er kommet til at beskæftige mig saa meget med Sygekassespørgsmaalet idet jeg indtil mit 39. Aar ikke havde været Medlem af nogen Sygekasse og aldrig haft mindste Tilknytning til dette Arbejde. Det var, saa vidt jeg husker, i 1903, at den kendte Læge Gottlieb Poulsen henvendte sig til Bestyrelsen for Fællesrepræsentationen for københavnske Afholdsorganisationer om at udpege ham en Mand, der egnede sig til at være Formand for en Afholdssygekasse i København. Ingen af Bestyrelsen var særlig interesseret, men mine Kollegaer i Bestyrelsen udpegede mig. Jeg vilde nødig og fremhævede, at jeg ikke havde noget Kendskab til Arbejdet, men da Gottlieb Poulsen lovede mig, at alt det forberedende Arbejde enten var gjort eller skulde blive udført uden min Medvirken, og at der vilde blive oprettet et Kontor med Forretningsfører o. s. v., saa snart Kassen var stiftet, lovede jeg at tage imod Valg. Gottlieb Poulsen havde sikkert ventet, at Størsteparten af de ikke saa faa Tusinde Afholdsfolk vilde melde sig ind i Afholdssygekassen, men heri blev han sørgeligt skuffet. Ved Starten meldte der sig kun ca. 150 Medlemmer. Det var jo ikke

meget i Forhold til det store Apparat. Jeg har skrevet et lille Stykke om Princippet i Afholdssygekasser i en Artikel i Festskriftet for Thorshavn og Omegns Sygekasse i Anledning af dens 50 Aars Stiftelsesdag. Et Uddrag af denne vil jeg gerne anføre her:

Gottlieb Poulsen havde syslet en Del med Afholdsspørgsmaalet, — blandt andet udgivet et videnskabeligt Værk med Titlen „Studier over Alkoholens fysiologiske og almindelige patologiske Virkning og om dens Rolle som Aarsag til Død og Degeneration“. Under Udarbejdelsen af dette Værk saa Gottlieb Poulsen, hvilken videnskabelig Betydning det vilde have til Belysning af Alkoholspørgsmaalet, om man fra Sygekasserne havde en paalidelig Statistik, enten ved at der dannedes særlig Afdelinger for Afholdsfolk indenfor de særlige Sygekasser, eller ved Oprettelse af Afholdssygekasser. Gottlieb Poulsen tog energisk Sagen op, og ved Forhandling med den daværende Sygekasseinspektør Dr. Sørensen og Ministeriet blev Resultatet, at han fik Løfte om, at særlige Sygekasser for Afholdsfolk vilde blive anerkendte. Kort efter stiftedes en Afholdssygekasse i København, og jeg blev dens første Formand. Lad mig føje et Par Ord til. At Gottlieb Poulsens Tanke var rigtig, er der ingen Tvivl om, idet enhver, der har arbejdet med Alkoholspørgsmaal, maa indrømme, at Nydelsen af endog mindre Mængder Alkohol direkte eller indirekte kan faa Indflydelse paa Sygdom og Død, men at det ifølge Sagens Natur var vanskeligt at føre Beviser herfor. Kunde man derimod gennem Sygekassestatistikken konstatere en mindre Sygelighedsprocent i Afholdssygekasser end i de øvrige Kasser, var Beviset ført, vel at mærke, hvis Afholdssygekasserne fik et betydeligt Medlemstal. Paa dette Punkt svigtede imidlertid Afholdsfolkene, og det havde sine indre Aarsager, idet det altid har været betragtet som en ufravigelig Regel indenfor Afholdsforeninger og Loger, at Drøftelse af Religion og Politik var udelukket fra Møderne, men denne Regel blev i Praksis ført langt ud over disse Grænser; man stillede sig nemlig faktisk paa det Standpunkt, at man var Afholdsmand og dermed basta. I alle andre

Spørgsmaal vilde man ikke lade sig paavirke, selv om det havde nok saa stor Betydning for Afholdssagen.

Jeg var Formand for Sygekassen, indtil jeg rejste til Færøerne i 1908, og kom selvfølgelig en Del ind i Arbejdet, som jeg senere fik Anvendelse for. Samme Efteraar var jeg en Tur paa Suderø for at se til vore Loger, og der kom jeg til at ligge flere Dage vejrfast i Tveraa. Jeg benyttede Aftenerne til at holde Møder med Logernes Medlemmer, hvor der blev talt om forskellige Emner, der laa Medlemmerne paa Sinde. Medens jeg opholdt mig paa Tveraa, kom „Dimmalætting“; den indeholdt en Artikel af Købmand O. F. Joensen, Klaksvig, om Sygekassen dér, som vakte Opsigt. Da jeg om Aftenen kom i Logen, fortalte Medlemmerne mig, at de havde arbejdet paa Oprettelse af en Sygekasse indenfor Logen paa Tveraa, og da de fik at vide, at jeg havde været Formand for en Afholdssygekasse i København, maatte jeg fortælle dem om Fremgangsmaaden ved at stifte en statsanerkendt Sygekasse. De havde i Forvejen nedsat et Udvalg, men det var kørt i Staa. Nu toges Arbejdet op, og 28. Marts 1908 blev Kassen stiftet. Da jeg kom hjem igen, fortalte jeg min Loge, hvad der var talt om i Tveraa, og nu vilde denne ogsaa have en Sygekasse. Der blev nedsat et Udvalg, der satte sig i Forbindelse med Thorshavn Afholdsforening. Den valgte nogle Medlemmer til at træde ind i Udvalget, og den 26. September 1909 blev den anden Afholdssygekasse stiftet paa Færøerne; begge blev de statsanerkendte 1. Oktober 1910. Jeg blev valgt til Formand for den i Thorshavn og var det uafbrudt indtil den sammensluttedes med Thorshavns og Omegns Sygekasse den 23. April 1922. Den næste statsanerkendte Sygekasse blev stiftet i Vaag den 13. Febr. 1910 og anerkendt den 1. Oktober s. A. Den ældste Sygekasse paa Færøerne er Thorshavs og Omegns Sygekasse; den er stiftet den 19. December 1886, men blev først anerkendt 1. Juli 1911. Nu var der 5 statsanerkendte Sygekasser paa Færøerne. Vi havde allerede før rejst Spørgsmaalet om Stiftelse af en Centralforening, for at Medlemmerne derigenem kunde opnaa Overflytningsret til det øvrige Kongerige,

men da vi den Gang kun var 3 Kasser med ca. 350 Medlemmer, kunde Tanken ikke realiseres. Da vi nu var kommet op paa 7 à 800 Medlemmer, lovede Sygekasseinspektør Wittrup, som i 1911 besøgte Færøerne, at tage sig af Sagen, og nu gik det i Orden. Vi fik tilsendt et Exemplar af en Centralforenings Vedtægt, og efter det lavede vi et nyt Udkast og sendte det i Cirkulation mellem 5 Sygekassers Bestyrelser, der alle tiltraadte Forslaget. Dermed var Centralforeningen faktisk stiftet, men for at den kunde træde i Virksomhed, maatte den have en Bestyrelse. Dette skete ogsaa ved Cirkulation, og den 20. April 1912 blev Stemmesedlerne aabnede. Til Formand valgtes jeg med 4 Stemmer, til Næstformand Maler Poul Isaksen ved Lodtrækning, idet han og O. F. Joensen fik hver 2 Stemmer. Den 24. September 1912 fik vi Meddelelse om, at Centralforeningen af Sygekasser paa Færøerne var optaget i Samvirksomheden i de danske Sygekasse-Centralforeninger med Ret til Overflytning af Medlemmer til alle statsanerkendte Sygekasser i Danmark og paa Færøerne. Dette var et stort Fremskridt og en stor Fordel for alle de mange Sygekassemedlemmer, der skiftede Opholdssted, enten heroppe eller ved at rejse til Danmark eller kom hjem igen derfra. Den nystiftede Centralforening fik selvfølgelig en Mængde Sager at tumle med, Lægekontrakter, Sygehusforhold m. m. Forretningsgangen var den, at Sagerne for det meste gik i Cirkulation, men det skal jeg ikke komme dybere ind paa her. Den, der har Interesse af disse af disse Forhold, vil finde dem i Centralforeningens Festskrift udgivet i 1937. I Olaj 1913 kom Sygekasseinspektør Wittrup til Færøerne. I den Anledning blev der afholdt et Sygekassemøde, hvor der var Folk fra alle Øerne, Læger, Præster, Lærere, Lagtingsmænd og en Del Sygekassemænd. Sygekasseinspektøren holdt et udmærket Foredrag om Sygekassesagen og anbefalede, at man paa Færøerne tog Sagen kraftigt op. Efter Foredraget havde en Mængde Talere med Amtmanden i Spidsen Ordet. Alle lovede at virke for Sagen hver i sin Kreds. Centralforeningens Formand oplyste, at han laa inde med Tryksager til Stiftelse af Sygekasser og lovede Bestyrelsen i alle Maader at være villig til

at staa eventuelle Udvalg til nye Kasser bi med alle Oplysninger, Vejledninger o. s. v. Efter dette Møde kom der Fart i Arbejdet. Fra Oktober, da Fiskerne kom hjem, til 1. Januar stiftedes der 10 Sygekasser; ialt stiftedes 20 Sygekasser fra Oktober 1913 til Maj 1914. Det gav selvfølgelig en Mængde Arbejde til Centralforeningens Bestyrelse, og da de fleste Bestyrelsesmedlemmer var ude paa Bygderne, var det de to i Thorshavn, der maatte trække Læsset.

Efter 17 Aars ihærdigt Arbejde havde vi i 1929 naaet det eftertragede Maal, at der var stiftet statsanerkendte Sygekasser overalt paa Færøerne. Fra 5 Kasser med ca. 700 Medlemmer i 1912, da Centralforeningen blev stiftet, talte den nu 38 Kasser. I 1937 havde disse Kasser et Medlemstal paa 13.500.

I de mange Aar, der er gaaet, siden Centralforeningen blev stiftet, har den naturligvis haft med en Række Sygekassesager at gøre, som den har haft mere eller mindre Held til at løse. En af de første var Stiftelse af en Gensikring af tuberkuløse Patienter indenfor de færøske Sygekasser. Senere kom dertil Oprettelse af Befordringskasser, der er en særlig færøsk Aflægger indenfor Sygekassesagen. Den er udgaaet fra Vaag Sygekasse. Ogsaa en anden Sag blev taget op og løst: et Hjælpefond for dem, der søgte til Danmark for at søge Helbredelse. Det hændte nemlig, at Patienter, naar de var udskrevet fra Sygehuset, stod uden Hjælpe midler til at komme hjem for. Nu blev der deponeret et Beløb i København, som de samvirkende Sygekasser i København kunde disponere over ved sin Forretningsfører. Men den Sag, der voldte de største Vanskeligheder, var Sygehusforholdene. De færøske Sygehuse var saakaldte selvejende Institutioner, der helst skulde klare sig selv.

De havde selvfølgelig ingen Pligt og heller ikke Raad til at yde Sygekasserne Nedsættelse i Taksten. Da Statstilskuddet var det samme, som i det øvrige Kongerige, blev derved de færøske Sygekassemedlemmer stillet daarligere end i det egentlige Danmark. Det gik dog nogenlunde, saa længe vi havde de gamle Sygehuse; der var ikke megen Plads, de var tarvelige, og Patienterne vilde nødigt derind. Det mær-

kedes derfor ikke saa stort paa Sygekassernes Udgifter. Men da der først i Thorshavn og senere i Klaksvig blev bygget nye moderne Sygehuse, og Taksterne blev sat op til 6 Kr. pr. Dag, og Sygehusene blev overfyldt, kunde Kasserne ikke klare det i Længden. Centralforeningen henvendte sig til Lagtinget, og 1. Januar 1922 fik vi den Bestemmelse indført i den her gældende Sygekasseanordning, at Kommunerne betalte Halvdelen af de statsanerkendte Sygekassers Sygehusudgifter paa færøske Sygehuse. Senere fik Sygehusene et ekstra Tilskud fra Stat og Lagting. Denne Ordning, som Sygekasserne satte megen Lid til, viste sig desværre ikke at svare til Forventningerne. Kommunerne tog meget modvillig mod denne Udgift. De nedadgaaende Tider og de stigende Skatter m. v. gjorde sit til, at det blev mere og mere vanskeligt at faa Skatterne inddrevet i det hele taget, og dem, det gik haardest ud over, var Sygekasserne og Sygehusene. Den 31. December 1937 havde Sygekasserne tilgode hos Kommunerne 228.834 Kr. 33 Øre, medens Kasserne til Gæld skyldte Sygehusene 93.922 Kr. 75 Øre. Denne Ordning blev ophævet ved midlertidig Lov af 31. Marts 1938, hvorefter Sygekasserne kun betaler Halvdelen af den for Sygehuset fastsatte Takst. Den anden Halvdel betales af Færø Amt med Refusion fra Statskassen af de $\frac{3}{5}$. Dermed skulde dette vanskelige Spørgsmaal være løst tilfredsstillende.

Tilbage staar dog at ordne Gældsforholdet med Kommunerne og Sygekasserne paa den ene Side og Sygekasserne og Sygehusene paa den anden Side. Til bl. a. at bringe dette til Afslutning, har Lagtinget nedsat et Saneringsudvalg, der antagelig vil afslutte sit Arbejde inden Lagtingssamlingen i Oktober 1939.

VI.

Til Slut skal jeg fortælle lidt om færøsk Erhvervsliv, saaledes som jeg har været, mer eller mindre, med i det eller betragtet det udefra.

Jeg har allerede fortalt om A/S Thorshavns Mælkeforsyning & Margarinefabrik, der igennem de svundne 31 Aar har udviklet sig til at omfatte saa forskelligartede Foretagender som, foruden Mejeri og Rederivirksomhed, Margarinefabrik, Sæbefabrik, Sodafabrik, Olieklædefabrik og Fabrik for Fremstilling af forskellig Slags Fernis og Lakker, foruden en Mængde kemiske Artikler. Paa Grund af Pladsmangel vil alle de sidste Virksomheder fra 1940. blive overført til en ny 2-Etagers Fabriksbygning, der er under Opførelse udenfor Byen, saaledes at kun Mejeri, Margarinefabrik, Krydderifabrik og samt Kontorlokalerne har til Huse i Thorshavn.

Denne Udvikling er foregaaet Skridt for Skridt, og jeg tør nok sige, at hvert nyt Foretagende er blevet grundigt overvejet, før det er blevet paabegyndt. Og selv om disse Foretagender ikke har kunnet opvise den store Succes, saa er det dog yderst sjældent, at de har udvist Underskud; undtaget fra denne Regel er dog Mejeriet og Rutebaadene, der periodevis har fremkommet med Tab.

De fleste vil vel finde, at jeg som Direktør for A/S Thorshavns Mælkeforsyning & Margarinefabrik sammen med Sygekasserne og Afholdssagen, havde nok at tage Vare paa, men det gik, som det er gaaet saa mange andre. Naar man er naaet omkring 50 Aars Alderen, er det ligesom der ingen Ende er paa, hvad man mener at kunne udrette. I hvert Fald kom jeg efterhaanden ind i nogle Erhvervsforetagender, alle Aktieselskaber, enten som Formand eller Medlem af Bestyrelsen. Jeg skal lige nævne disse: Thorshavns Dampvaskeri, der ogsaa omfatter kemisk Tøjrensning og Fjerfabrik, Hotel Føroyar, Is & Konserves, det afdøde Fiskeriaktieselskab Nabb. Det sidste fik ved sin Likvidation det sjældne Udfald, at Aktionærerne var de eneste, der tabte deres Penge. Alle andre Kreditorer fik deres fuldt ud.

Selskaberne har baade givet Gevinst og Tab igennem Aarene, og naar jeg ser tilbage over dem alle, saa bliver det ikke stort mere, end at det er gaaet lige op. Jeg er dog

ikke sikker paa, om jeg ikke havde faaet mere ud af mine Midler, hvis jeg havde sat dem i Sparekassen, eller havde købt Obligationer for dem. Men ét er jeg sikker paa, at skulde jeg vælge nu, havde jeg gjort det samme om igen, og Grunden hertil er Skaberlysten, Glæden ved at se noget vokse op omkring sig, noget man haaber kan gavne baade en selv og det Samfund, man lever i, skabe Arbejde og Udviklingsmuligheder.

Det er en Fejl, dem der tror, at en Forretningsmands eneste Tanke er at tjene Penge. Naturligvis regner man med et Overskud, ellers vilde det ikke være Forretning, men den forstaaende Forretningsmand vil altid passe paa, at hans Fortjeneste normalt staar i Forhold til hans Arbejdsindsats. Desværre er der alt for mange, der betragter Forretningsmanden som en Blodsuger, der snylter paa Samfundet. Paa Færøerne har Erhvervscommissionen endog foreslaaet, at Skolelærerne skal lære Beboerne, hvilke Fordele der er ved det kooperative System, og bagved ligger vel ogsaa Tanken om, at de som Foregangsmænd, skal være de førende i eventuelle Brugsforeninger. Lad os dog være fri for saadan Tale. Hvis der er en Lærer, der har Evner, Forstand og Tid til et saadant Hverv, lad ham saa, som enhver anden, faa Lov til vise sin Dygtighed. Men endnu har jeg aldrig tænkt mig, at Lærereksamen skulde give særlige Kvalifikationer til at være Foregangsmand i Købmandshandel.

Ser vi paa Færøernes Opkomst i de sidste 50 Aar, hvem er det saa, der har skabt f. Eks. Tveraa, Vaag, Fuglefjord, Klaksvig o. s. v. Det er sandelig ikke Lærerne, der har skabt Fremgangen — nej, det er Købmændene; dygtige, forstaaende og energiske Mænd, der fuldtud har ydet Arbejde for det, de har tjent, og som vi allesammen bør være stolte af.

Færøernes langt den største Indtægtskilde er Fiskeriet. De to store Faktorer i dette Erhverv er Rederen og Fiskeren. Den første af disse, Rederen, er ofte ved visse Lejligheder blevet kaldt for Kapitalist. Nu ved jeg ikke rigtigt, hvad man i saadanne Tilfælde forstaar ved Kapitalister. En Kapitalist maa efter min Formening være en Mand, der kan betale enhver sit, og hans Bygninger, Skibe o. s. v. maa

ikke være belaaent højere, end at de til enhver Tid ved offentlig Auktion kan dækkes; det vil sige, at Balance eller Formue og Gæld gaar lige op her. Hvad der saa yderligere skal til for at kaldes Kapitalist, ved jeg ikke, men de fleste vil vel nok regne med et stort Beløb, enten i Kontanter eller i ubelaante Værdier.

Ser vi nu hen over vore Skibsredere, vil det vist være meget faa, der kan faa Betegnelsen Kapitalist hæftet paa sig, ja, jeg tror, at vi paa Færøerne vil faa svært ved at finde nogen.

Rederne har sandelig ikke spundet Silke ved deres Virksomhed. Ser man hen over baade de smaa og de store Virksomheder i de sidste 25 Aar, saa er det forholdsvis kun et meget ringe Antal, om hvem man kan sige: det Firma er godt konsolideret og har en rimelig Fortjeneste at opvise. Men derimod er det en uhyggelig Mængde, der har haft Konkurser, Likvidationer eller Akkorder.

Vender vi os til den anden Part, Fiskeren, saa er Billedet det, at han har kun med yderste Nøjsomhed kunnet tjene til Livets Ophold.

Den ny paabegyndte Trawlerdrift har fisket godt det sidste Aar, men om den kan give større Fortjeneste til mere end et Par Hundrede Mennesker, er vel tvivlsomt og beror sikkert paa, hvor længe Krigen vil vare, og hvorledes Verden vil se ud, naar den er Slut, og endelig om Driften kan bære sig, naar det bliver normale Tider.

Men der er jo ogsaa andre Mennesker paa Færøerne end Skibsrederne og Fiskerne, navnlig i de store Bygder, hvorfra store Dele af Fiskerflaaden udgaar. Der er der Brug for Arbejdere ved Saltløsning, Fiskeløsning, Fisketilvirkning o. s. v. Efterhaanden har disse organiseret sig og faaet hævet Timebetalingen eller Maanedslønningen. Da Arbejdsgiverne er meget daarligt organiserede, faar Arbejderne efter færøske Forhold en nok saa høj Betaling. Derved skabes der en Arbejderklasse med en hel anden Levefod end Fiskerne. En fast Arbejdsmand har efter den nye Tarif i Thorshavn saaledes 2700 Kr. om Aaret for 60 Arbejdstimer om Ugen imod Fiskernes ca. 700—1000 Kr. om Aaret. Af denne Tarifførelse maa Fiskeren være med til at betale sin rigelige Del.

Det er ikke alene den Del af Fiskerne, der udskiller sin Fiskepart, der maa betale højere Løn til Losning, Kørsel og Virkeløn o. s. v., men selv om han ikke skiller sin Andel fra, maa Rederen ved Købet tage Hensyn til de paaløbne Udgifter. Er disse større end sædvanligt, og alle andre Forhold lige, maa Prisen nødvendigvis blive mindre, ja selv i det daglige Liv maa han mærke Forhøjelsen. Skal han bygge et Hus, er Arbejdslønnen større, skal han blot have malet, bliver det dyrere, ja selv for de fleste Handelsvarer vil han kunne spore Arbejdslønnens Stigning, uden at han kan gøre det ringeste, fordi hans Løn altid vil staa i Forhold til Verdensmarkedets Priser paa Fisk. Dette er et Forhold, man ogsaa kender andre Steder, f. Eks. i Danmark. Dér skaffer det danske Landbrugseksport ugentlig mange Millioner hjem til Landet, medens dets Udøvere har en langt mindre Fortjeneste, end man har i andre Erhverv.

Jeg har nu naaet Afslutningen af disse Erindringer. Det er mange lykkelige Minder, jeg har set tilbage paa, og det har glædet mig at faa dem oprisket.

Vi staar nu midt i den anden Verdenskrig, som jeg har oplevet; det er en frygtelig Fremtid at se frem over, en Tid der er præget af et grænseløst Magtbegær, blandet med opfataniseret Nationalisme og et forbitret Klassehad. Forstaaelsens og Broderskabets Aand er flygtet fra Menneskeslægten, og den milde Kristenhed er skudt til Side af Magthaverne og for en stor Del glemt af de Smaa i Samfundet.

Saaledes ser Verden ud i Dag.

— — —

Hvad jeg foran har skrevet, er min personlige Opfattelse, og derfor har Skriftet ogsaa et stærkt personligt Præg. Det bliver kun sendt til Venner og Bekendte, som en Hilsen fra en gammel Mand. Naar jeg af og til er kommet ind paa Tanker, der ikke blot er rent refererende, vil jeg anmode mine Læsere om ikke at betragte det som en Agitation, og jeg vil derfor bede Dem om, hverken i offentlig Tale eller Skrift at rose eller angribe mig for, hvad jeg har skrevet.

Rettelser.

Side	Linie	
11	17 ovenfra	dengaag, læs dengang.
18	6 —	1886, læs 1865.
27	19 —	han, læs man.
29	19 —	Møde, læs Möder.
36	14 —	9 ¹ / ₂ , læs 8 ¹ / ₂ .
38	17 —	vd, læs ad.
51	15 nedenfra	Sparekassedirektör, læs Sparekassedirektör
67	6 —	Tiskud, læs Tilskud.
70	14 —	1829, læs 1929.
78	11 —	Afsømningen, læs Afstemningen.
79	12 —	tilbageblevne, læs tilbageblevne.
85	7 —	Fotbudslove, læs Forbudslove.
86	14 ovenfra	der i mange Aar har, læs har i mange Aar.
93	18 nedenfra	1908, læs 1909.
95	10 ovenfra	stiftet, læs stiftet.
95	3 nedenfra	egenttige, læs egentlige.
99	4 ovenfra	ikke, læs ikke.
100	14 —	Millionen, læs Millioner.

